Просторни план општине Босилеград

1. ПОЛАЗНЕ ОСНОВЕ ЗА ИЗРАДУ ПРОСТОРНОГ ПЛАНА

Просторни план је дугорочни стратешки документ којим се дефинишу услови за коришћење, организацију и уређење простора и опредељују правци економског и социјалног развоја са временским хоризонтом од петнаест година (2025).

Израђивач Просторног плана је, на основу поверених послова од стране Скупштине општине Босилеград, ПГЦ „Домит“ Лебане према уговору број 404-150/2010-05 од 01.09.2010. године.

Просторни план општине Босилеград се ради у складу са:

- Законом о планирању и изградњи (Службени гласник РС, број 72/09 и 81/09) и Закону о изменама и допунама закона о планирању и изградњи (Службени гласник РС, број 24/11 од 4.4.2011. године;
- Правилник о садржини, начину и поступку израде планских докумената (Службени гласник РС, број 31/10 од 4.4.2011. године и Измене и допуне Правилника о садржини, начину и поступку израде планских докумената (Службени гласник РС, број 16/11 од 11.03.2011. године);
- Законом о пољопривреди и руралном развоју (Сл. гласник РС, бр. 41/09);
- Законом о туризму (Сл. гласник РС, бр. 36/2009 и 88/2010);
- Законом о енергетици (Сл. гласник РС, бр. 57/2011 и 80/2011);
- Законом о заштити природе (Сл.гласник РС бр. 36/2009, 88/2010 и 91/2010);
- Законом о спорту (Сл.гласник РС бр. 24/2011);
- Законом о водама (Сл.гласник РС бр. 30/2010);
- Законом о културним добрима (Сл. гласник РС, бр.71/1994);
- Законом о јавним путевима (Сл. гласник РС, бр.101/2005);
- Закон о шумама (Сл. гласник РС, бр.30/2010);
- Закон о пољопривредном земљишту (Сл. гласник РС, бр.42/2006);
- Закон о заштити животне средине (Сл. гласник РС, бр.135/2004 и 36/2009) и др. важећим законима и подзаконсим прописима;
- **Одлуком о изради просторног плана општине Босилеград (Службени гласник града Врања, број 32/09 од 21.12.2009.године).**

Плански основ за израду Просторног плана општине Босилеград ослања се на следећа планска документа:

- Просторни план Републике Србије ("Службени гласник РС", број 88/10) ,
- Регионални просторни план општина Јужног Поморавља ("Службени гласник РС" број 83/10),
- Просторни план подручја посебне намене “Власина“ ("Службени гласник РС", број 133/04).

При изради Просторног плана коришћене су подлоге и прибављени услови надлежних предузећа и институција, који су саставни део документационе основе плана.

1.1. ИЗВОД из КОНЦЕПТА ПЛАНА

1.1.1. Обухват и опис граница подручја Просторног плана

Погранична општина Босилеград налази се у крајњем југоисточном делу Републике Србије, у Пчињском округу, уз бугарско-македонску границу. На северу се граничи са општином Сурдулица, на западу са општином Врање, на југозападу са општином Трговиште, на југу са Републиком Македонијом (у дужини од 9 km) и на истоку и југоистоку са Републиком Бугарском (у дужини од 54 km).

Општину Босилеград карактерише изразита пластичност рељефа са надморском висином од 670 m до 1922 m. Подручје Општине Босилеград протеже се од врха Мали Стрешер планине Варденик на северу до границе са Републиком Македонијом на југу, и од

Бесне Кобиле на западу до Милевске планине на бугарској граници према истоку. Укупна површина општине Босилеград износи 571 km^2. Од Београда је удаљена 400 km, од Ниша 170 km, а од Софије 132 km. Налази се на северној географској ширини 42º19’ до 42º37’ и источној географској дужини 22º12’30’’ до 22º33’30’’. Босилеградска котлина простире се у југоисточном делу општине у дужини од око 4 km и највећој ширини око 1,1 km, на надморској висини од 725 m у Босилеграду до 700 m у Радичевцима.

Према попису из 2011. године на подручју Просторног плана живи 7979 становника.

Границу подручја Просторног плана дефинишу границе целих катастарских општина које улазе у састав општине Босилеград, а утврђене су Одлуком о изради Плана. Границе планског подручја (обухват) Просторног плана чине катастарске општине: Барје, Белут, Бистар, Босилеград, Бранковци, Бресница, Буцељево, Гложје, Голеш, Горња Лисина, Горња Љубата, Горња Ржана, Горње Тламино, Грујинци, Доганица, Доња Лисина, Доња Љубата, Доња Ржана, Доње Тламино, Дукат, Жеравино, Зли Дол, Извор, Јарешник, Караманица, Милевци, Млекоминци, Мусуљ, Назарица, Паралово, Плоча, Радичевци, Рајчиловци, Ресен, Рибарци, Рикачево и Црноштица.

На територији општине Босилеград налази се урбани центар Босилеград и још 36 руралних насеља (Табела 1). Насеља су катастарски организована у 38 катастарских општина са 37 месних заједница.

Табела 1. Приказ насеља са површином и бројем становника, према попису из 2011. године.

Редни број	**Назив насеља**	**Број становника** 2011. год.	**Површина у ha**	**Густина насељености у ст/km^2**
1	Барје	8	557,60	1
2	Белут	55	603,69	9
3	Бистар	107	1522,47	7
4	Босилеград	2530	163,96 * + 1668,84** = 1832,8	138
5	Бранковци	76	1434,97	5
6	Бресница	47	1742,46	3
7	Буцељево	14	800,94	2
8	Гложје	281	2004,99	14
9	Голеш	29	507,71	6
10	Горња Лисина	332	3658,13	9
11	Горња Љубата	297	3985,33	7
12	Горња Ржана	55	1330,12	4
13	Горње Тламино	129	2861,08	4
14	Грујинци	63	899,27	7
15	Доганица	30	1144,91	3
16	Доња Лисина	180	1498,50	12
17	Доња Љубата	262	3809,05	7
18	Доња Ржана	51	1185,98	4
19	Доње Тламино	163	1840,50	9
20	Дукат	253	2857,75	9
21	Жеравино	16	620,98	3
22	Зли Дол	136	1504,05	9
23	Извор	63	1428,12	4
24	Јарешник	51	1211,02	4
25	Караманица	47	1329,83	4
26	Милевци	74	1442,30	5
27	Млекоминци	89	984,12	9

28	Мусуљ	72	2391,48	3
29	Назарица	28	1275,43	2
30	Паралово	104	1291,49	8
31	Плоча	49	971,79	5
32	Радичевци	154	340,71	45
33	Рајчиловци	1813	678,99	267
34	Ресен	66	1355,43	5
35	Рибарци	23	626,14	4
36	Рикачево	90	1019,04	9
37	Црноштица	142	2578,50	5
* КО Босилеград 1; ** КО Босилеград 2				

1.1.2. Обавезе, услови и смернице из планских докумената вишег реда и других развојних докумената

1.1.2.1. Просторни план Републике Србије (2010–2014–2021 године)

Просторни план Републике Србије (2010–2014–2021 године)[1] је дефинисао концепцију организације републичког простора, као и обавезе и смернице за његово спровођење. Од значаја за даљи просторни развој подручја општине Босилеград, овим планом су дефинисани следећи елементи: функционални-економски региони; функционална урбана подручја и улога градова и урбаних насеља; одрживи рурални развој; одрживи развој економије; просторна дистрибуција и организација пољопривреде; просторна организација и развој индустрије; просторни развој туризма и однос према заштити; и др.

У **регионалној организацији Србије**, Општина Босилеград припада целини Србија-југ, Региону јужна и источна Србија и Пчињској области. Нацрт ППРС диференцира три подручја са посебним развојним проблемима, при чему општина Босилеград спада у *неразвијено подручје* које карактеришу изузетно оскудни инфраструктурни, материјални, привредни и кадровски ресурси.

У области **природних ресурса**, планом се дефинишу смернице за заштиту и одрживо коришћење *пољопривредног земљишта.* На територији општине Босилеград то се односи на следећа подручја: брдовите терене с потенцијалима за воћарску производњу (коришћење погодности за органску производњу, стварање услова за узгајање нових сорти); планинска подручја са ливадама и пашњацима (развој туризма и пашњачког сточарства); подручја посебних природних вредности (хидроакумулација „Лисина“, планирани предели заштите на Бесној Кобили, Варденику и Дукату); подручја површинске експлоатације минералних сировина (рекултивација земљишта због експлоатације шљунка на делу долине реке Драговиштице од Босилеграда низводно). *Управљање шумама* подразумева коришћење шума и шумског земљишта тако да се очува биодиверзитет, а продуктивност, обнављање, виталност и потенцијал шума задовољавају еколошке, економске и социјалне потребе. *Ловно газдовање* подразумева трајно одржавање и унапређење виталности популације дивљачи, производне способности станишта и биолошке разноврсности, чиме се одржава њихов потенцијал. У домену *водних ресурса*, потребне су строге мере рационализације потрошње воде, сложене интегралне мере заштите квалитета вода уз примену мера повећања малих вода акумулацијама, и бројне акумулације са годишњим регулисањем. Један од стратешких приоритета развоја и заштите *високопланинских подручја* на подручју општине Босилеград (Бесна Кобила, Дукат и Варденик) до 2014. године представља отварање субдестинације Крајиште, изградњом скијалишта и почетних садржаја центра на Бесној Кобили, уз покретање развоја туризма и комунално опремање у подпланинским селима, унапређење пољопривреде и других комплементарних активности и развој прекограничне сарадње са Бугарском. Подручје општине Босилеград се налази у оквиру Српско македонске масе као тектоно-стратиграфске јединице, што је од значаја за експлоатацију *минералних сировина* и геолошких грађевинских материјала. Када се ради о

[1] Просторни план Републике Србије („Службени гласник РС“, број 88/10)

PROJEKTNO GRAĐEVINSKI CENTAR DOMIT doo

металичним сировинама на подручју, очекује се поновна експлоатација у лежишту олова и цинка Грот (Благодат). Од неметаличних сировина најзначајније је лежиште фосфата Лисина западно од Босилеграда, чија се активација очекује у будућности. За *хидрогеолошке карактеристике* босилеградског подручја од значаја је одрживо коришћење подземних вода као геолошког ресурса за водоснабдевање, флаширање и као извора геотермалне енергије, уз адекватне мере заштите. На подручју општине Босилеград значајни *обновљиви извори енергији* (ОИЕ) су биомаса из шумарства и хидропотенцијал за мале хидроелектране, а у мањој мери сунце и ветар.

У домену **заштите и унапређења квалитета животне средине**, извршена је *просторна диференцијација животне средине* на четири категорије квалитета: загађене и деградиране животне средине; подручја угрожене животне средине (у ову категорију са територије општине Босилеград спада подручје експлоатације минералних сировина Благодат, где треба спречити даљу деградацију и одредити најадекватнији начин коришћења природних ресурса и простора са циљем очувања природних вредности); подручја квалитетне животне средине (где припада територија општине Босилеград); подручја веома квалитетне животне средине. Одрживи систем *управљања отпадом* општину Босилеград упућује на регионални центар за управљање комуналним отпадом у Врању и на централно регионално складиште опасног отпада у Нишу.

Високопланинска и планинска област Србије, којој припада и највећи део територије општине Босилеград, представља један од 6 центара европског и један од 158 центара светског *биодиверзитета*. Подручја за која ће бити дефинисани статус, просторни обухват и режими заштите на територији општине Босилеград су Бесна Кобила, Варденик и Дукат.

Како се на планском подручју Босилеграда евидентирају активирана клизишта на више локација и локалитети јаке екцесивне ерозије, у области *одбране земље и цивилне заштите* треба створити просторне услове за цивилну заштиту становништва, материјалних и природних ресурса.

Плански циљ **демографског развоја** је ублажавање дугорочно негативних тенденција и просторне неравномерности у кретању становништва, кроз пораст нивоа плодности, позитиван миграциони биланс и достизање нивоа простог обнављања становништва у дужем временском периоду. Општина Босилеград са озбиљно угроженим демографским ресурсима и неравномерним распоредом становништва (1-20 ст/km^2 у планинском делу и 150-250 ст/ km^2 у котлинском делу) представља препреку уравнотеженом просторном и регионалном развоју Србије.

Развојна политика Србије предвиђа стварање оптимално структуриране **полицентричне мреже урбаних центара** са функционалном специјализацијом мањих урбаних центара или њихових агломерација. Општина Босилеград као пригранична и неразвијена општина не припада ни једном функционалном урбаном подручју.

У оквиру **одрживог урбаног и руралног развоја** предвиђа се осмишљен и дуготрајан економски, социјални и просторни развој који обезбеђује квалитет живота свим становницима. Једино урбано насеље на подручју ове општине је Босилеград, као општински центар коме је потребна ревитализација, ради унапређења економске ситуације, социјалног напретка, креирања нових радних места и систематске обнове грађевинског фонда и урбане структуре. Рурална подручја преовлађују на територији општине и припадају типу удаљених и слабо развијених подручја, са високом стопом руралног сиромаштва и укупне незапослености. Привредне гране усмерене су ка коришћењу природних ресурса. Пољопривреда је разорена неповољним брдско-планинским карактером подручја.

Социјални развој подразумева унапређење благостања и квалитета живота грађана и стварање услова за постизање добробити за све грађане и друштвене групе. Општина Босилеград као територијално периферна и сиромашна има најниже вредности индикатора у два социјална поља: становање и осетљиве друштвене групе.

Плански развој **привреде** Србије предвиђа да се посебно усмере активности ка мање развијеним подручјима у циљу ублажавања привредне неравномерности. *Пољопривреда* Србије има шест просторно хетерогених ресурсних потенцијала. Општина Босилеград припада региону III, који карактеришу хетерогеност у агроеколошком и социоекономском

погледу, ниска густина насељености, негативне демографске тенденције, неразвијена инфраструктура и високе стопе руралног сиромаштва и незапослености. Концепција просторног усмеравања пољопривредне производње у општини Босилеград установљује водеће гране тржишне производње у два основна подручја: периурбано подручје око општинског центра у малом проценту заступљености; и планинска – изнад 600 мнв. На територији општине формира се основни правац политике даљег усмеравања развоја и унапређивања пољопривредне производње – у региону III: производња хране и пића високе биолошке вредности и познатог географског порекла у системима органске, интегралне и традиционалне пољопривреде, паралелено са активностима на одрживом управљању и заштити природних ресурса и развоју локалних прерађивачких капацитета и других пратећих делатности. У области *рударства* на подручју општине Босилеград од значаја су налазишта металичних и неметаличних минералних сировина. Делатност рударства није довољно развијена, али може допринети економском развоју општине. Планом се дефинишу и погранична подручја као једна од од стратешких развојних зона *индустрије* у Србији. У складу са концепцијом *туристичког развоја* на националном ниовоу, туризам у општини Босилеград треба усмерити ка следећим производима: touring (кружна и линеарна туристичка путовања/туре/путеви - планина, клисура, споменика, манастира и гастрономије, бициклизма, пешачења, јахања, лова, риболова итд); планински туризам; рурални туризам (агротуризам и комбиновани сеоски туризам); перспективно, туризам специјалних интереса (рекреативне активности и спортско-авантуристичке активности). У оквиру просторно-функционалних целина обједињених туристичких понуда Босилеград припада кластеру Јужне Србије. Према расположивим условима и ресурсима сврстава се у секундарне туристичке просторе и места претежно регионалног значаја.

У погледу дефинисаних **саобраћајних коридора** Србије, регионална приступачност подручја општине Босилеград је испод просека. Приступачност се остварује путном мрежом државних путева II реда, а планска решења предвиђају рехабилитацију и појачано одржавање на путном правцу Власина-Босилеград-Рибарци државни пут II реда бр.181 (веза са Бугарском). У односу на железнички и остали саобраћај, подручје општине Босилеград је упућено на коридор X. Због проблема неадекватних и неефикасних граничних прелаза, као што су Рибарци у општини Босилеград, налаже се модернизација прелаза.

У области **техничке инфраструктуре**, планом се предвиђа развој сложених интегралних *водопривредних система*, са акумулацијама и пребацивањем воде на све већа растојања. Општина Босилеград припада Горње-јужноморавском регионалном систему за снабдевање водом највишег квалитета насеља и индустрије, подсистем Власинско језеро, којим се обезбеђује вода из постојећег изворишта акумулације Лисина. Планира се развој ове акумулације повећањем количине захватања воде из слива Божичке реке и реализација сабирно доводног система Љубата, уз проширење мера заштите водоакумулације на читав слив реке Божице.

Земљиште као ограничени ресурс у јавној или приватној својини захтева организоване планске активности у циљу рационалног коришћења и управљања. У општини Босилеград искоришћеност *грађевинског земљишта* је мања него у развијеним подручјима Србије, а његова капитализација је недовољна.

У оквиру **просторне интеграције Србије**, Босилеград је као погранична општина укључена у ИПА програм трансграничне сарадње Србија-Бугарска 2007-2013.год. За просторну интеграцију општине од значаја је близина паневропског коридора.

1.1.2.2. Регионални просторни план Јужног поморавља до 2021. године

Регионалним просторним планом Јужног поморавља до 2021. године[2] дефинисана је концепција регионалног привредног развоја која одражава потребу већег степена функционалне интегрисаности подручја путем смањења субрегионалних разлика, побољшања саобраћајне приступачности и инфраструктурне опремљености, кроз развој националних, регионалних и локалних мрежа. Изградња инфраструктурног коридора аутопута Е-75 допринеће унапређењу транзитних и пограничних веза и бржем развоју

[2] Регионални просторни план општина Јужног Поморавља („Службени гласник РС“, број 83/10)

PROJEKTNO GRAĐEVINSKI CENTAR DOMIT doo

мањих градова и насеља (као што је Босилеград) у субрегионалним целинама источно и западно од коридора. Предвиђа се и побољшање локалне и регионалне мреже путева ка недовољно активним попречним правцима Трговиште-Босилеград и Крива Феја-Босилеград, као и повезивање те мреже са аутопутем.

Планско подручје располаже значајним природним потенцијалима и неактивираним територијалним капиталом. Сходно томе, основна упоришта даљег развоја општине Босилеград су: интензивирање воћарства и сточарства, с обзиром на велику површину под квалитетним пашњацима; заштита и одржавање постојећих природних ресурса; подстицање МСП; транспорт (близина државне границе са Бугарском и гранични прелаз Рибарци); туризам, пре свега транзитни због пограничног положаја, и сеоски, ловно-риболовни и екотуризам који се базирају на здравој животној средини и заштити природних добара; лоцирање мањих индустријских капацитета у општинском центру; експлоатација и прерада металичних минералних сировина; услуге, чији је развој потребно интензивирати и диверзификовати према функцијама појединих центара у мрежи насеља и приоритетима у руралном развоју; и др. Могућности трансграничне сарадње са Републиком Бугарском, које се заснивају на културним везама припадника бугарске националне мањине из Босилеграда, треба побољшати остваривањем попречних саобраћајних веза у односу на коридор X.

На подручју општине Босилеград нема рејона интензивне пољопривреде јер су сви атари лоцирани у висинском појасу изнад 600 m н.в. и имају слаб производно-економски потенцијал. У области *заштите и коришћења пољопривредног земљишта*, очување пољопривредне функције у зонама изнад 600 m н.в. сматра се нерентабилним, те се налаже делимично пошумљавање ораница и дела деградираних ливада и пашњака VII и VIII категорије бонитета. Задржавање одређених површина за ратарско-повртарску производњу изнад 800 m н.в. потребно је ради опстанка планинских села, односно очувања одговарајућег нивоа насељености. Те површине су парцеле дубљих земљишта погодне за гајење кромпира, јарих жита и крмног биља, уз антиерозиону обраду земљишта, правилни плодоред и контролисано прихрањивање. У полиморфном рејону 600-800 m н.в. постоје погодности за гајење воћа, те се налаже оснивање комерцијалних воћњака. Потенцијали за сточарску прозводњу (доминација рејона пашњачког сточарства изнад 800 m н.в., еколошки безбедно коришћење пашњака, узгој и производња сточне хране) налажу обнову и развој рентабилног планинског сточарства. *Шумовитост* општине Босилеград треба у планском периоду повећати са 33,9% на 38,8%, и то: претварањем ораница ниског производно-економског потенцијала (земљиште VII и VIII катастарске класе, посебно на теренима са већим нагибом), пошумљавањем деградираних брдских пашњака, повећањем површина под воћем, као и чувањем постојећих природних богатстава и биодиверзитета. Антиерозивна заштита остариће се применом биолошки, биотехничких и техничких мера на површинама које угрожава средња, екцесивна и јака ерозија, посебно у сливовима водоакумулација Лисина, као и сливу Божичке реке. Антиерозивна заштита подразумева и примену мера уређења површине планинског скијалишта на Бесној Кобили. Развој ***ловства*** на територији општине Босилеград у ловишту Божичка река спроводиће се: очувањем разноврсности ловне фауне; гајењем, насељавањем и заштитом дивљачи у ловишту; усклађивањем ловне и осталих делатности; организацијом стручне службе за праћење дивљачи; израдом и одржавањем ловно-узгојних и ловно-техничких објеката; санитарним одстрелом дивљачи и организованим ловом; и организовањем ловног туризма.

Стање квалитета **воде** је задовољавајуће, нарочито у брдском делу, јер нема потенцијалних загађивача. Водни ресурси ће се одрживо користити уз примену одговарајућих мера заштите квалитета вода и заштите од вода. Коришћење и заштита **геолошких ресурса** (лежишта олова и цинка у руднику Грот (Благодат) и лежиште фосфата Лисина) обухватају интензивнију експлоатацију минералних сировина, ревитализацију технолошких процеса, санирање површина око постојећих рударских објеката и развој пројеката који минимално угрожавају животну средину, уз успостављање режима санитарне заштите регионалних изворишта вода.

Просечна густина насељености и степен урбанизације мањи су од републичког просека, с тим да густине насељености знатно варирају по општинама (Босилеград 17 ст/ km^2). Будући *демографски развој* популационо малих општина као што је Босилеград је

детерминисан готово искључиво утицајем фактора ендогеног карактера, па се претпоставља даља општа депопулација и негативна природна репродукција становништва. Према планској прогнози, број становника у босилеградској општини ће 2021. године износити 8148. Стога обнова угроженог демографског потенцијала представља плански приоритет. У *мрежи насеља* Јужног поморавља град Босилеград је мањи урбани ареал у руралном окружењу, настао локалном концентрацијом становништва и функција, и има потенцијал за убрзанији развој у зависности од диверзификације функција и партиципирања у развојним процесима ширег регионалног окружења. Према идентификованој вертикалној и хоризонталној повезаности, у просторној хијерархији мреже насеља Србије, општински центар Босилеград налази се у четвртој хијерархијској равни. Као микроразвојни центри – центри заједница насеља у општини Босилеград су одређени Бистар, Доња Љубата и Горња Лисина. У домену *јавних служби*, планска опредељења су њихово унапређење и развој.

Могућности **привредног развоја** заснивају се на близини државне границе са Републиком Бугарском и сарадњи на регионалном и локалном нивоу. Дефинисани приоритети привредног развоја обухватају: унапређење пољопривредне производње и њено прилагођавање тржишним условима, подржано одговарајућим мерама економске и пореске политике за формирање и развој сточарских фарми; туризам уз развој комплементарних делатности; саобраћајне услуге и складишно-логистичке активности (због погодности пограничног положаја); МСП као генератор развоја, конкуретности и запошљавања, уз одговарајућу подршку микробизнису и породичним фирмама; развој рударства; шумарство, ловство и прераду дрвета. У просторној структури привреде подручја Јужног Поморавља, Босилеград представља нуклеус производно-прерађивачких активности и МСП, док се као насеља са иницијалним облицима предузетништва и МСП предвиђају Бистар, Доња Љубата и Лисина. За развој привредних делатности до 2021. године планира се активирање нових локалитета и просторних модела смештаја индустрије и МСП и других привредних делатности (индустријска зона/парк, бизнис инкубатори) у оквиру постојећих и планираних центара. Планирани видови *туризма* који су од значаја за босилеградску општину су: планински туризам и рекреација на планинским секторима Бесна Кобила-Варденик-Милевска планина и Дукат-Патарица-Црноок (целогодишњи туризам); сеоски, ловни и еколошки туризам; туризам на воденим површинама са летњом понудом на водоакумулацији Лисина и рекама; транзитни туризам. Главна туристичка понуда биће организована у два туристичка комплекса: општински центар Босилеград-водоакумулација Лисина-Бесна Кобила; и општински центар Босилеград-Црноок-Дукат.

У домену заштите и очување квалитета **животне средине**, чиниоци стања животне средине указују на задовољавајући квалитет. Основни плански циљ јесте унапређење квалитета животне средине, уз примену начела превенције, предострожности и одрживог развоја. Заштићена *природна добра* су налазишта црног бора на планини Црноок, строг резерват природе „Јарешник“ и стабла црног бора у Петковској махали, као и одређене животињске врсте. Планом је иницирана заштита идентификованих просторних целина планинских подручја Бесне Кобиле, Варденика и Дуката, са врховима Црноок и Големи врх (која је и покренута од стране надлежног Завода). У границама плана налазе се еколошки значајна подручја од изузетног националног и међународног значаја.

Заштићених *непокретних културних добара* нема, али известан потенцијал представљају сачуване амбијенталне целине, архитектура архаичних села и објекти народног градитељства у планинским селима, од којих се могу формирати етнопаркови.

1.1.2.3. Просторни план подручја посебне намене Власина

Просторним планом подручја посебне намене Власина[3] обухваћен је део општине Босилеград око Власинског језера: целе КО Доња Ржана, Горња Ржана, Плоча и Горња Лисина, као и делови КО Доња Лисина и Милевци.

Воде су највреднији природни ресурс планског подручја који ужива општу, основну и посебну заштиту. У границама плана, заштићеном подручју са подручја општине Босилеград припадају зона слива Божица и зона слива Лисина. Изван граница плана, с

[3] Просторни план подручја посебне намене “Власина (“Службени гласник РС“, број 133/04)

обзиром да делом слива напаја Власинско језеро, као заштићено подручје обухваћена је и зона слива Љубата. Основном заштитом је утврђен простор на коме су успостављене три зоне заштите водоизворишта. У општини Босилеград зона непосредне заштите утврђује се за акумулацију Лисина и водотокове у КО Горња Лисина, и за водотокове у КО Горња Ржана, Доња Лисина (део), Доња Ржана и Плоче (део). Даље се утврђују зоне уже заштите за све босилеградске КО које припадају планском подручју, и зоне шире заштите за све КО осим Доње Лисине. Посебна заштита вода сврстава водотокове на подручју Просторног плана у I категорију вода, чиме се омогућава даљи развој туризма и насеља на предметној територији и сливу.

Шуме и шумско земљиште на подручју Власина у великој мери спречавају ерозије и изливање површинских вода. Подела шума према функцији је: на шуме са заштитним функцијама, шуме за рекреацију и паркове, и шуме за остваривање привредних функција. Планом се предвиђа систематска заштита ливада и пашњака на Власинском подручју за *пољопривредну производњу*, и предлаже смањење пољопривредног ораничног земљишта и ширење површина под воћњацима и ливадама. *Ловство* треба да прерасте у привредну грану са значајним утицајем на развој туризма, јер на подручју ловишта „Божичка река“ постоје повољни услови за различите врсте дивљачи. Лисинско језеро представља један од најатрактивнијих локалитета за риболов. Планом се обезбеђује *заштита и експлоатација питке воде и минералних сировина* на подручју Власина. Усклађује се развој, коришћење и уређење акумулације Лисина, са техничко-технолошким решењем и условима за санитарно-техничку заштиту подручја и изворишта снабдевања водом. Од великог значаја за босилеградску општину је фосфатно лежиште „Лисина“.

У смислу **заштите животне средине** подручја Власине планом се утврђују: заштита вода и водотока од загађивања и угрожавања водног режима; очување, заштита и унапређење природне средине подручја; развој туризма; усмерен развој постојећих и нових активности; заштита природних и културних добара и вредности. *Природне вредности* треба штитити као природно добро због изузетних обележја биолошке разноврсности, пејзажних вредности и очувања природних ресурса. Треба резервисати релевантни простор у границама Плана, на простору делова КО Горња Лисина и Доња Ржана. Планом се утврђује заштита регистрованих и евидентираних споменичких *културних вредности* и то: Црква Св. Илија у Горњој Лисини; воденица и ваљавица у Горњој Лисини; остаци мањег насеља из античког периода у Горњој Лисини; остатак грађевинског шута из античког периода на месту Преслап у Горњој Лисини.

Становништво карактерише негативни демографски развој и неповољна структура. *Мрежа насеља* има периферан положај у подсистему региона јужне и источне Србије. Планско подручје карактеришу мала насеља аграрног типа удаљена од локалних центара, и многобројне махале које могу да поседују и само једно домаћинство. Планска препорука да овакве махале треба постепено гасити. На територији општине Босилеград у насеља IV категорије (насеља са незадовољавајућим демографским променама) спада Горња Лисина, док у V категорију (насеља са неповољном демографском структуром) спадају Горња Ржана и Доња Ржана. Инфраструктурна опремљеност насеља је веома слаба, а Доња Ржана и Горња Ржана су без икакве водоводне мреже. Насеље Горња Лисина испуњава услове да функционише као секундарни центар. Планом се предвиђа рационализација у организацији ***јавних служби*** у циљу смањења трошкова, унапређења квалитета услуга и кадровске опремљености.

Привредне делатности на планском подручју морају бити у коегзистенцији са посебном наменом Власине, ради заштите и одрживе употребе водних ресурса. Туристички потенцијал представљају пределе који су погодни за рекреацију и планинарење у летњем периоду, а зими за скијање. Планом се предвиђа развој скијашког туризма на Стрешеру, и дефинишу локалитети за изградњу туристичких објеката у Горњој Лисини и Горњој Ржани. Пољопривредна производња треба да се фокусира на производњу здраве хране из еколошких и заштићених подручја, уз брендирање појединих пољопривредних производа, интензивирање развоја сточарства и спровођење комасације. Развој шумарства треба да задовољи и еколошки и економски аспект, те се препоручују пошумљавање, побољшање стања постојећих шума и индустријска експлоатација из привредних шума. Ловство као

привредна грана од значаја за развој ловног туризма није довољно развијена, те се планом предвиђа њено унапређење. Активности мале привреде које одговарају традицији босилеградског подручја а које се превиђају овим планом су: откуп и прерада шумског воћа, печурака, лековитог биља, млечних производа и меда, прерада и финална обрада дрвета, прерада вуне и пунионице планинске воде.

Инфраструктурни системи у просторном уређењу подручја Власине не смеју угрожавати природу. За саобраћајну инфраструктуру регионалног значаја планира се прекатегоризација пута Р122 ка Босилеграду у магистрални М1-13/1, због прихватања транзитног саобраћаја према међународном прелазу са Бугарском - Рибарци. Улагања у инфраструктуру планирају се у центру заједнице насеља Горња Лисина, а у мрежи ниже категорије предвиђа се веза од Лисинског језера (од Р122) до Доње и Горње Ржане. Планирана је замена постојећих аналогних телефонских централа новим дигиталним централама. Планско решење хидротехничке инфраструктуре подразумева формирање Горње-јужноморавског система за снабдевање становништва водом општина Босилеград, Владичин Хан, Сурдулица, Врање (део), Бујановац, Прешево и Трговиште, и то из постојећих и планираних акумулација. За снабдевање насеља водом приоритетно се користе локални извори, са ослањањем на изворе који који се овим планом штите. Еколошке претензије планског подручја захтевају висок степен прикупљања и одвођења отпадних вода што подразумева изградњу система за пречишћавање отпадних вода до нивоа I категорије водотока. Предвиђа се развој електроенергетског система Власине како би се подмирили садашњи и будући захтеви за електричном енергијом, уз примену еколошких решења и нових технологија у циљу заштите и унапређења животне средине. Хидроенергетски потенцијал подручја треба искористити кроз изградњу мини хидроелектрана, од којих је шест планирано на територији општине Босилеград, а енергију ветра за мини електране-ветрењаче. За снабдевање подручја топлотном енергијом, сходно критеријумима заштите животне средине, планирано је снабдевање природним гасом. Све планиране потребе за термоенергијом треба задовољити коришћењем течног нафтног гаса (у зони језера Власина), комбинованом применом тнг и лож уља (за шири регион ППППН Власина) или избором тнг/лож уље/традиционално огревно дрво (за стамбене објекте).

План утврђује мере пројектовања, грађења и просторног уређења којима се подручје Власине *штити од природних непогода* (земљотреси, поплаве, клизишта, пожари) *и могућих ратних хазарда и катастрофа*.

1.1.2.4. Остала документација

У току израде овог Плана коришћена је следећа документација:

- Стратегије развоја општине Босилеград за период 2006-2011, новембар 2006.год.;
- Регионални развојни план Јабланичког и Пчињског округа, Центар за развој Јабланичког и Пчињског округа, март 2008.год;
- "Катастар малих ХЕ на територији Србије ван САП";
- План неге шума Шумске управе Босилеград,
- Елаборат испитивања квалитета вода, стања земљишта, ваздуха, буке, електромагнетног зрачења и радијације у околини лежишта олова и цинка Подвирови-КО Караманица-нулто стање, 2008.гдина,
- Елаборат о усаглашености експлоатације фосфоритне руде из лежишта Лисина, са одговарајућим просторним и урбанистичким плановима.

1.1.3. Скраћени приказ и оцена постојећег стања

1.1.3.1. Природни системи и ресурси

Природне карактеристике. Територија општине Босилеград припада Родопском планинском простору и карактерише је изразита пластичност рељефа. Протеже се од Малог Стрешера (1702 m) на северу, до границе према Републици Македонији на југу, и од Бесне Кобиле (1922 m) на западу до Милевске планине (1732 m) на граници са Бугарском на истоку. Најнижа тачка надморске висине налази се на 670 m (Рибарци), док је највиша тачка 1881 m (Црноок). У југоисточном делу лежи Босилеградска котлина на надморској

PROJEKTNO GRAĐEVINSKI CENTAR DOMIT doo

висини око 700-725 m. Котлина представља спуштени део Родопске масе и кроз њу протиче река Драговиштица. На планском подручју формиране су још и долине следећих река: Божичке, Лисинске, Љубатске, Бресничке, Јарешничке и Големе Реке. Топографски, највећи део општине карактерише брдско-планинско подручје, које се одликује заравњеним врховима и висоравнима, као и стрмим стеновитим странама које су усекле реке на овом подручју. На читавом подручју доминирају нагиби терена преко 25%. Већи просторни обухвати са нагибом испод 15% заступљени су на дну Босилеградске котлине и мањим проширењима поменутих речних долина. Експозиција рељефа, односно оријентација нагиба је веома разноврсна. У погледу висинских зона доминирају терени са надморском висином већом од 800 m, што потенцира планински карактер општине. Подручје се сврстава у нестабилне терене са основним сеизмичким степеном VIII° MCS, осим крајњег источног дела општине (Босилеградска котлина) који се сврстава у IX° према MCS. На планском подручју постоји већи број водених токова, који имају бујични карактер у пролећним месецима када се снежни покривач нагло топи. Поред предиспозиција због природних карактеристика, деловањем одређених негативних утицаја на ширем подручју општине створени су велики ерозивни процеси и клизишта. Како се преко 90% територије налази изнад 700 m надморске висине, клима је претежно планинска. Овде се одвија сучељавање двеју климатских зона, медитеранске са Егејског, Црног и Средоземног мора и Еуро-Сибирске са Сибира и Карпата. Постојање континенталне климе потврђују велике летње суше, али и дуге, хладне и врло снежне зиме, са јаким ветровима и оштрим мразевима. Средња облачност износи између 55% и 60%, с тим што је највећа зими (70%) а најмања лети (20%). Средња максимална температура ваздуха износи 27,1^{o}C у летњим месецима, док је средња минимална температура -2,0^{o}C у току зиме. Средња годишња висина падавина на овом подручју износи 626,7 mm. Највећа количина падавина је у новембру, а најмања у августу. У зимском периоду падавине су у виду снега. Највећа релативна влажност ваздуха је у лето (344,9%), нешто мања у пролећном и јесењем периоду, а најмања зими (27,7%). Ветар дува највише из правца североистока током свих дванаест месеци у години (јачина од 2,2 бофора). Мању учестаност имају ветрови који дувају из правца југоистока, затим са југа и северозапада, а најмању ветрови из југоисточног и јужног правца.

Пољопривредно земљиште. Пољопривредно земљиште обухвата 62,36% укупне површине општине, односно 35 631,79 ha. На обрадиво земљиште долази 22 338,06 ha (62,69%), где спадају: оранице на 13 168,80 ha (36,95%), баште на 70,06 ha (0,20%), воћњаци на 998,16 ha (2,80%) и ливаде на 8101,04 ha (22,74%). Под пашњацима се налази око 13 293,73 ha, са преко 20 локалитета лековитог биља. Евидентан је сточарски карактер подручја јер је 60,05% пољопривредног земљишта под ливадама и пашњацима. Индивидуални пољопривредни произвођачи располажу већином обрадивог земљишта (71,37% укупног пољопривредног земљишта), те су они главни произвођачи хране. У власништву привредних друштава и задруга налази се 10 199,77 ha, што чини 28,63% укупног пољопривредног земљишта. Пољопривредне површине у вишим брдским пределима постепено се претварају у пашњаке, што је омогућило јачи сточни фонд. На планском подручју развило се више типова земљишта: гајњаче, подзоли, планинска црница и наслаге рецентних алувијалних наноса у нижим деловима поред реке. Према бонитетским класама, земљиште I-IV категорије налази се у североисточном делу општине, у Босилеградској котлини. То су алувијални наноси где је обрада лака и редовна. Земљиште ове класе обухвата свега 17,45 ha (0,04% укупног расположивог земљишта), што указује да је пољопривредни потенцијал слаб. Земљиште V-VIII категорије чини већину површине босилеградске општине (54 337,13 ha, односно 99,96%) и на њему се у највећој мери узгаја кабаста сточна храна. Земљиште VIII класе је типично брдско, делимично се користи за производњу кромпира и овса, док већи део прелази у пашњаке или се пошумљава. Према катастарској евиденцији, оранице и баште под најквалитетнијом, првом катастарском класом налазе се једино у Босилеградској котлини, у катастарским општинама Босилеград 1, Босилеград 2, Радичевци и Рајчиловци. У осталим катастарским општинама доминира земљиште слабијих катастарских класа које није погодно за ратарску производњу. На свим теренима до 800 мнв постоје повољни услови за комерцијалну производњу воћа. Квалитетне катастарске класе земљишта под шумама су углавном заступљене на читавој територији

општине Босилеград. Већина земљишта слабијег квалитета које су се у катастарској евиденцији водиле као њиве прешле су временом у вештачке ливаде, ради обезбеђења крмне базе за развој и унапређење сточног фонда. Већина површина су уситњене и разбацане, а просечна величина парцела по домаћинству износи од 10 до 30 ари. Савремене агротехничке мере се слабо примењују, те је пољопривредна производња екстензивна а принос житарица низак. Према вертикалној разуђености, подручје се дели на мањи претпланински део (до 800 m н.в.) и већинско планинско подручје (преко 800 m н.в.), који се веома разликују по карактеристикама. У граду Босилеграду и насељима Рајчиловци и Радичевци који припадају првој висинској зони, просечне површине по активном домаћинству се крећу 1,2-5,5 ha, а по становнику 0,4-2,1 ha. У насељима планинског подручја на једно активно домаћинство долази око 20-50 ha, односно 7-20 ha по становнику. На читавој територији општине су прилично уједначене просечне површине по домаћинству за домаћинства која су уписана у катастарску евиденцију и крећу се 3,4-7,3 ha по домаћинству, изузев насеља Горње Тламино где је та вредност висока (9,3 ha по домаћинству) и насеља Босилеград, Радичевци и Рајчиловци где износи 0,6-1,6 ha по домаћинству. На подручју општине није вршена комасација земљишта, већ само арондација, и то око 200 ha земљишта.

Шуме и шумско земљиште. Општина Босилеград располаже веома значајним шумским фондом. На подручју општине има укупно 20 497,47 ha шума и шумског земљишта, што чини 35,94% укупне територије. Државне и задружне шуме покривају површину од 6278,56 ha, односно 34,3%, од укупних површина Општине под шумом, док приватне шуме покривају површину од 13 484 ha, односно 65,7%. Државне шуме на територији општине припадају Јужноморавском шумском подручју, односно обухваћене су газдинском јединицом Босилеград, којом управља Шумска управа Босилеград а у саставу је Шумског Газдинства „Врање“.

Дрвнопрерађивачки капацитети су на овом подручју највише развијени, и то у већој мери него друге групе привредних и друштвених делатности, те су потребе велике како у погледу квалитета најразличитијих дрвних сортимената тако и у погледу огревног дрвета. Са економског аспекта, ово планско подручје је неразвијено, па шума има додатни значај за њихов развој.

На подручју г.ј. "Босилеград" могу се издвојити следеће заједнице-екосистеми: алувијално-хидрофилни екосистем; екосистем ксеротермофилних сладуново-церових и других типова шума (типична шума сладуна и цера на смеђим лесивираним земљиштима, шуме сладуна и цера на киселим смеђим земљиштима на метаморфним стенама и шума сладуна и цера са грабићем) и екосистем букове шуме на различитим киселим смеђим земљиштима. Према заступљености доминирају планинске букове шуме; шуме ове газдинске јединице имају вишенаменске функције; однос високих и изданачких шума је неповољан; газдинским мерама тај однос треба још поправљати у корист високих састојина и повећати учешће вештачки подигнутих састојина на рачун девастираних; по степену очуваности преовлађују очуване састојине; по мешовитости доминирају чисте састојине; највећи део запремине дрвног асортимента припада танком материјалу и средњем, здравствено стање шума ове газдинске јединице је задовољавајуће; искључујући стабла на којима је примећен негативан утицај ентомолошких и фитопатолошких фактора; необрасле површине заузимају 19,9 % газдинске јединице и њихов однос према обраслој површини није оптималан.

Воде и водно земљиште. На територији општине постоје четири сливна подручја: сливови Тламинске реке, Драговиштице, Љубатске реке и Божичке реке. На саставу Божичке и Лисинске реке изграђено је вештачко акумулационо језеро Лисина. Сви водотокови на територији општине су усмерени ка Струми и Егејском мору, изузев Божичке и Лисинске реке и дела слива Љубатске реке, који се преко Лисинског језера усмеравају ка Власинском хидроакумулационом систему. Подручје је богато и подземним врло слабим минералним водама.

Минералне сировине. Геолошким истраживањима установљено је да постоје руде металичних и неметаличних минералних сировина, које се могу експлоатисати у зависности од економских услова. У току је припрема за експолатацију оверених налазишта за наредних 50 година олова, бакра и цинка на подручју Подвирови у рудном пољу

Караманица, које захвата површину око 70 km^2. Утврђена су и налазишта оловно-цинкане руде у рудном пољу Грот (Благодат). Рудно поље Благородно захвата површину од око 60 km^2, али је детаљније испражњено само у западном делу на око 5 km^2. Експлоатацију руде врши рудник Крива Феја у општини Врање. На планском подручју налази се једино лежиште фосфоритне руде у југоисточној Европи – рудно поље „Лисина“северозападно од града Босилеграда. Протеже се кроз планински масив Милевске планине, долином Божичке реке, са југа је ограничено Љубатском реком, са запада Глошком планином, на север се простире до Козједолске реке, а на истоку је ограничено Миљевском планином која је гранична планина са Бугарском. Површина рудног поља „Лисина“ је 12,5 km^2. Подручје Извора је богато доломитом; знаначајно је налазишта грађевинског камена у Доњој Љубати. Регистрована су још и налазишта минерала графита, грађевинског камена и руде волфрамита, иако у недовољној мери истражена.

1.1.3.2. Становништво, насеља и јавне службе

Становништво. Према попису из 2011. године укупан број становника у 37 насељених места износи 7979. У градском насељу Босилеград живи 2530 становника (31.7% становништва), а у осталим насељима 5449 становника (68,3% становништва). Општину Босилеград карактерише изразито демографско пражњење. Становништво је у периоду 1948.-2011. године спало са 18 816 на 7979 становника, па стопа негативног демографског раста износи 57.6%. Град Босилеград је у овом периоду остварио пораст становништва од 105,2% и годишњу стопу раста од 1,67%. Како се ради о изузетно малом градском насељу, његов реални укупни пораст износи 1297 становника. Удео градског у укупном становништву такође је значајно порастао, са 6,55% 1948. године на 27,21% у 2002. години. Сеоска насеља у целини имају велики демографски пад. Једино приградско насеље Рајчиловци има позитиван раст становништва од 317,7% и годишњу стопу раста 5,88%. Учешће становника општине Босилеград у укупном становништву централне Србије у периоду 1948.-2002. година смањено је са 0,45% на 0,18%. Просечна густина насељености за општину Босилеград 2002. године износила је 17 ст/$км^2$, што је 5,76 пута мање од просека у централној Србији (98 ст/$км^2$). Природни прираштај за период 1991.-2002. година износио је годишње -14,1‰, док је вредност природног прираштаја за 2008. годину -12,3‰. Према Сундберговој класификацији, популација општине Босилеград спада у категорију регресивног становништва. Просечна старост износи 43,68. У периоду 1981.-2002. година индекс старења у општини увећан је са 0,45 на 1,42. У истом периоду индекс старења градског становништва увећан је са 0,42 на 0,61, а сеоског са 0,75 на 1,85. Старосна структура је до те мере деформисана да је немогуће обезбедити природну репродукцију становништва. Полна структура је прилично уједначена (50,57% заступљености мушкараца и 49,43% жена). Укупни пораст броја домаћинстава у периоду 1948.-2002. година износи свега 1,11%. Број чланова по домаћинству је у опадању, од 1961. године када је износио 4,44 до 2002. године када је та вредност 2,8 чланова/домаћинству.

Планско подручје има емиграциони карактер. У периоду 1948.-1981. године миграциони салдо износио је -4620 становника, док је градско насеље Босилеград забележило позитиван миграциони биланс од 796 становника. Миграциони салдо општине у 2004. је био негативан (-61), а стопа миграционог салда -6,46‰. Поред расељавања становништва са подручја општине, одигравале су се миграције и унутар саме општине, углавном на релацији село-град. Од 1460 новодосељених становника у граду Босилеграду, њих 1211 је из општине Босилеград, што чини 82,9% укупног броја миграната. Број досељеника у оквиру сеоских насеља износи 35,3% укупног сеоског становништва, од чега је 85% миграната из општине Босилеград. Већинско становништво општине чине Бугари са 70,86% заступљености, потом следе Срби (13,17%), а у мањем проценту су заступљени Македонци, Црногорци и Власи. Образовна структура становништва је веома неповољна: 10,87% становништва старијег од 15 година је без икакве школске спреме, 4,99% има завршена прва три разреда основне школе, док је 19,58% становништва завршило 4.-7. разред основне школе. Комплетно завршено основно образовање има 27,95% становништва, а средњу школу је завршило њих 24,95%. Најмањи је удео становника са вишим (3,71%) и високим образовањем (3,40%). Неписмено становништво учествује са 7,96% у становништву старијем од 10 година. Општа

стопа активности на планском подручју износи 43,31%, односно већи је удео неактивног од активног становништва. Остале категорије су заступљене у следећем односу: 34,75% активног становништва које обавља занимање, 20,44% лица са личним приходом и 36,12% издржаваних лица. Искоришћеност радног контигента износи 56,62%. Од активног становништва које обавља занимање (3451), највећи проценат се бави пољопривредом, ловом и шумарством 36,92%. Потом следе запослени у секундарном сектору: прерађивачкој индустрији 23,47%, грађевинарству 8,37%, рударству 1,1% и производњи и снабдевању електричном енергијом, гасом и водом 1,01%. У терцијарном сектору запослено је 26,6%. Учешће пољопривредног у укупном становништву континуирано се смањивало: са 76% у 1971. години, на 19,18% у 2002. години.

Насеља. Мрежу насеља Општине Босилеград чини 37 насеља, од тога 1 градско, 1 мешовито (приградско) и 35 руралних. Насеља су катастарски организована у 38 катастарских општина, са 37 месних заједница и 7 месних канцеларија (Босилеград, Горња Лисина, Горња Лубата, Назарица, Бранковци, Доња Љубата и Доње Тламино). Просечан број становника по насељу износи 216, што је много мање од републичког просека (1218). Једино градско насеље је Босилеград са 2702 становника. Степен урбанизације износи 27,21% и знатно је нижи у односу на републички (56,2% у Централној Србији). У градском насељу живи 27,2% укупног броја становника општине, а у сеоским 72,8%. Према броју становника насеља се класификују на следећи начин: патуљаста насеља (мање од 100 становника), веома мала насеља (101-200 становника), мала насеља (201-500 становника), средња насеља (501-1000 становника), велика насеља (више од 1000 становника). Изузев Босилеграда и насеља Рајчиловци, који броје више од 1000 становника, остала насеља су демографски веома уситњена, односно 94,59% насеља припада патуљастим, веома малим и малим насељима. Насеља средње величине нема. Због слабо развијених урбаних функција град Босилеград представља општински центар нижег (четвртог степена) у мрежи насеља подручја Јужног Поморавља. Подручје села Рајчиловци је територијално спојено са градом, тако да оно има одлике приградског насеља. Мрежа насеља на подручју плана је неразвијена, са просечном густином 6,5 насеља/100 km^2. Насеља су формирана у потезима паралелним са државним путевима II реда бр.181 и Р-239, са њихове обе стране, уз саме саобраћајнице или су са њима спојене локалним и некатегорисаним путевима. Изражена је поларизација у систему насеља, са концентрацијом становништва и делатности у центру општине и приградском насељу Рајчиловци. Према основним функцијама села су категорисана на примарна (најбројнија), сеоске центре (Горња Љубата, Бранковци и Доње Тламино) и центре заједнице села (Бистар, Доња Љубата и Горња Лисина). Према геоморфолошким карактеристикама општине могу се издвојити котлинска и брдско-планинска насеља. Иако зона Босилеградске котлине обухвата свега око 10% територије општине, у њој је најгушћа мрежа насеља (Босилеград, Рајчиловци и Радичевци) и ту је сконцентрисано 47,15% становништва општине. Брдско-планинско подручје обухвата 90% укупне територије општине а на њему живи 52,85% укупног становништва. Насеља су претежно мала, разбијена на бројне засеоке или линеарно развучена дуж путева, са малим учешћем инфра и супраструктуре. Према надморској висини насеља, установљена је подела на брдско-планинска, нископланинска и високопланинска насеља. Брдско-планинском типу насеља (600-800 мнв) припада укупно 7 насеља (18,92% укупног броја насеља). нископланинском типу (800-1000 мнв) припада 12 насеља (32,43%), а високопланинском типу (више од 1000 m) припада 18 насеља (48,65%). У зони изнад 800 m се дешава се процес уситњавања насеља уз смањење броја становника, супротно процесу у котлинској зони насељавања, где уз јаке саобраћајне токове расте концентрација становништва. Процес депопулације одвија се у свим сеоским насељима изузев Рајчиловаца. Према физиономији насеља, једино су котлинска села Радичевци и Рајчиловци збијеног типа, док су остала сеоска насеља (планинска) разбијеног типа, са централним језгром и мноштвом засеока-махала.

Организација јавних служби. Социјалну заштиту становништво остварује преко Центра за социјални рад који послује као самостална установа, али нема своје просторије. Центар опскрбљује укупно 575 корисника кроз различите видове помоћи. Град Босилеград има једну предшколску установу. Припремни предшколски програм изводи се још у 13

школа у сеоским насељима. На територији општине постоји једна основна школа коју похађа укупно 619 ђака. У матичној школи има 408 ученика, док у 21 селу постоје подручна-истурена одељења које похађа 211 ученика. У овим селима се одвија настава од I до IV разреда, изузев села Доња Љубата, Горња Љубата, Бистар и Горња Лисина где се налазе истурена одељења осмогодишње школе. Гимназију у Босилеграду похађа 219 средњошколаца У Босилеграду постоји интернат за смештај ученика средњих школа. У насељима Доња Љубата и Бистар постоје школски интернати у склопу осморазредних основних школа. Здравствена делатност на подручју општине обавља се на нивоу примарне здравствене заштите. Установа која обавља ову делатност у граду је Дом здравља Босилеград. У 7 сеоских насеља примарна здравствена заштита се одвија кроз здравствене амбуланте. Објекти управе, администрације и друштвено-политичких организација су концентрисани у градском подручју, и то су Скупштина Општине, Суд, СУП, пошта и царина "Рибарци". Од пословно-финансијских садржаја у граду постоје банке. У 6 сеоских насеља постоје месне канцеларије, док у 3 постоје поште. У насељу Босилеград у току је изградња затворене спортске дворане. У оквиру спортског центра постоје терени за кошарку, одбојку, мали и велики фудбал. При основној школи и гимназији у Босилеграду постоје отворени спортски терени, а при основној школи и фискултурна сала. На подручју сеоских насеља спортски садржаји не задовољавају потребе корисника. У 3 села постоје фискултурне сале, од чега су 2 у лошем стању. У Рајчиловцима и још 4 сеоска насеља постоје терени за различите спортове. Културне манифестације се одигравају у Центру за културу у Босилеграду, као и у домовима културе у оквиру задружних домова у 7 сеоских насеља и приградском насељу Рајчиловци. У Центру за културу у Босилеграду постоје биоскоп и библиотека. Библиотеке се налазе и при осмогодишњим основним школама у селима Бистар, Горња Љубата и Горња Лисина, а у Доњој Љубати при дому културе. У општини постоји једна црква у граду и 30 верских објеката на подручју 25 села.

1.1.3.3. Привредне делатности и туризам

Опште карактеристике привреде. Привредна, нарочито индустријска експанзија Општине Босилеград одвијала се до 90-их година, када започиње опадања привредних активности и период стагнације од последњих 20 година. Овај регион, као дугогодишње неразвијено подручје, протеклих година показује тенденције још наглашенијег заостајања. Измена привредне структуре и прилагођавање савременим тржишним условима привређивања се одвија доста споро, са недовољно успешно спроведеним процесом приватизације. Ово подручје је због свог степена развијености, административног положаја и саме морфологије терена, недовољно привлачно за стране и домаће инвеститоре; недостају већа улагања у модернизацију, техничку опремљеност локалних фирми и на тај начин значајније покретање привредног развоја.

Годинама уназад ово подручје по свим економским индикаторима значајно заостаје за просечним развојем Републике: запосленост (на 1000 становника) је преко 20% нижа од просечне, док је незапосленост (на 1000 становника) преко 50% виша од просечне. Поред тога, удео запослених у укупном становништву је око 17,4% што је у односу на републички просек далеко неповољније стање, с обзиром да је на нивоу Републике овај однос 27,2%. У претходном периоду изгубљен је велики број како радних места, тако и становника који су се одселили у потрази за бољим животним условима. Покушај да се овај процес делимично заустави начињен је тек у последње 2-3 године, местимичним развојем приватног сектора односно предузетништва. У погледу основних видова потрошње и развијености Општине Босилеград у поређењу са просеком за Републику показује: а) изразито заостајање у оствареним инвестицијама у основна средства по становнику, б) знатно нижи ниво буџетских средстава, в) нижи ниво средстава намењених основном и средњем образовању, и в) значајно нижи промет трговине на мало по становнику.

У структури запослености (1 417 запослених) на подручју општине највише је запослених у ванпривредним делатностима (образовање, здравство, управа и др.) у оквиру којих ради 58,8%, а у привредном сектору највећи је удео запослених у прерађивачкој индустрији (10,5%), трговини на мало и велико (7,1%), а потом саобраћају и складиштењу (3,9%), производња ел. енергије, гаса и воде (3,7%), пољопривреда, шумарство и водопривреда

(3,5%), грађевинарству (1,6%), финансијско посредовање (0,5%), хотели и ресторани и вађење руда и камена (0,3%). Вредност удела НД је највећа од стране пољопривреде, шуматства и водо-привреде (44,15%), затим трговине (19,1%) и саобраћаја (14,8%), а далеко најмања од ванпривредних делатности. Недовољна улагања у развој су кључни проблем овог подручја.

Пољопривреда. Коришћена пољопривредна површина (коју обухватају привредна друштва, задруге и породична газдинства) у 2010 год. износила је 35 631 ha, што је 62,3% укупне територије општине. Од тога оранице и баште обухватају 12 123 ha, што је 34,6% укупне пољопривредне површине. Ливаде са 8101 ha (22,7%) и пашњаци 13 294 ha (37,3%), а за њима следе: воћњаци са 998,1 ha (2,8%), крмно биље са 1332 ha (3,8%), повртно биље са 1264 ha (3,6%), жито са 989 ha (2,8%) и виногради са 9 ha (око 0,02%).

У погледу развоја ратарства, могу се издвојити највеће површине које се налазе под ратарским културама кромпира, кукуруза и крмног биља и то: кромпир обухвата 1087 ha, кукуруз 44 ha, детелина 23 ha, пасуљ 18 ha, луцерка 8 ha. Што се тиче производње воћа најзаступљенија су стабла шљива. Ратарство је најразвијеније у месним заједницама Голеш, Горња Лисина, Доганица, Доње Тламино, Зли Дол, Јарешник и Црноштица; повртарство у Доњој Љубати; док је воћарство у Милевцима (подаци анкете). У сточарској производњи доминирају: говедарство (домаће шарено говедо у типу сименталца, сименталско говедо и мање холштајн) и свињарство (укрштене расе ландраса, јоркшира и пиатрена) претежно у брдском подручју, а овчарство (укрштен витемберг, мање цигаја) у брдско-планинском подручју. Живинарство представља најзаступљенији облик узгоја стоке. Газдинства су најчешће мања, а поједина газдинства средње величине са око 50 грла крупне стоке су заинтересована за набавку квалитетних приплодних грла и за повећање производње Највећи степен сточарства заступљен је у м.з. Босилеград и Рајчиловцу, а да је најекстензивније сточарство је у м.з. Бресница, чији развој представља битан приоритет у наредном периоду. У најзначајније пољопривредне производе планског подручја могу се убројати сир, јагњад, јунад, мед, повртарски производи у мањим количинама, воћарски производи и ракија.

Индустрија. На планском подручју најзаступљенији индустријски производи су: чарапе и веш, намештај у мањим колочинама, еуропалета и други полупроизводи од дрвета, техничка грађа, огревно дрво, конфекција. Тренутно су активна индустријска предузећа у гранама дрвне, текстилне, прехрамбене производње. Носиоци дрвне индустријске гране су предузећа ДОО "Инак" и ДОО "Бела бреза" која се баве примарном прерадом дрвета и предузеће "Храст" које се бави производњом намештаја као финалног производа. Носиоци текстилне индустрије су предузећа ПС „Кобос“ производња конфекције и одевних предмета, СТПР „Анитекс“ производња чарапа и СТПР „Нагард“ производња доњег веша. Прехрамбена индустрија директно је везана за пољопривреду, која је снабдева основним сировинама. Носилац ове индустријске гране су предузеће ДОО „Ибер“ које је произвођач хлеба и белог пецива, хладњача „Ана“ у Рајчиловцу где се врши прерада и паковање и складиштење воћа и пољопривредних производа. На планском подручју постоји и 5 стугара. Заступљена је производња ратарских производа, индустријског биља, сточног крмног биља, производња воћа и тов јунади. У склопу прерађивачке делатности врши се прерада и конзервирање воћа, поврћа и меса. Мањи капацитети производног занатства су усмерени на локално тржиште.

Општина Босилеград располаже индустријском зоном од 18,4 ha, док је расположива површина у оквиру постојеће индустријске зоне 2,2 ha, а планирана гринфилд инвестиција 2,55 ha. Из претходно наведеног примећује се да су програмом гринфилд инвестиција предвиђена значајна проширења индустријске зоне, као приоритетна активности локалне самоуправе у наредном периоду.

Шумарство и ловство У досадашњем начин коришћењу шумских ресурса ове газдинске јединице у претходном раздобљу, далеко се већа пажња обраћала коришћењу шума, а нега и обнављање су скоро били заборављени.

Капацитети дрвне индустрије (са техничко-технолошког аспекта) су у довољној мери усклађени са приносним могућностима шума (посматрано на читавом шумском подручју) тако да не постоје никакви ограничавајући фактори у погледу реализације и пласмана производње. Незанемарљиве су потребе локалног становништва за огревним дрветом и

ситном грађом, иако је удео привтних површина под шумом доста велики. Остали шумски производи су: лековито биље, гљиве и шумски плодови. Сакупљање осталих шумских производа последњих година добија све већи економски значај, јер се они углавном извозе, уз изузетно повољне услове. Та је делатност скоро у целости препуштена локалним трговинским организацијама и приватним лицима, који нису заинтересовани или бар до сада нису ништа учинили, за трајно унапређење ове производње и потпуно коришћење производних капацитета.

Фауна на подручју општине Босилеград је веома богата. На подручју Просторног плана налази се ловиште Божичка река, површине 558 km^2. У ловном смислу територијом ове газдинске јединице газдује Ловачки савез Србије преко Ловног удружења "Соко" из Босилеграда. Дивљач је заступљена у релативно добром броју.

Туризам. Општина Босилеград је јединствени природни резерват у Републици, богатог туристичког потенцијала који обувата незагађену природну средину, многобројне чисте водотоке, атрактивне пунктове бројних видиковаца и високих планинских травнатих тераса, богату флору и фауну, као и културноисторијске локалитете.

Богатство туристиког потенцијала је у великом раскораку са његовом валоризацијом и организованим укључивањем природних и културно-историјских потенцијала у развој туризма. Са природним раритетима који су обухваћени посебним режимом заштите, као што су: природни резерват Јарешник (32 ha), споменик природе „Црни бор у Петковској махали“, као и природно добро предвиђено за заштиту -Црни бор у Црноштици, планинских подручја Бесне Кобиле, Варденика и Дуката, са врховима Црноок и Големи врх, Лисинско језеро, Голеш (јединствена по лепоти планинска висораван), бројна планинска изворишта, Милевска планина, Ћустендилска котлина и културно-историјски споменици; могла би се комплетирати изузетно атрактивна туристичка понуда. Атрактивност представљају еколошки значајна подручја од изузетног националног и међународног значаја. Постојећи најзначајнији туристички извори су мало језеро Лисина, и неколико ловачких подручја.

1.1.3.4. Саобраћај и инфраструктурни системи

Друмски саобраћај. Положај општине Босилеград, као и рељеф, битно су утицали како на положај и карктеристике саобраћајне мреже. Најзначајнији саобраћајни коридор на који се везује ово подручје је европски коридор X (аутопут Е-75, државни путеви, железница, телекомуникацијски и енергетски системи). Саобраћајну везу са коридором остварује деоницом државног пута II-181 Власинско језеро-Босилеград-гранични прелаз Рибарци а преко деонице државног пута II-136 Власинско језеро-Сурдулица-Владичин Хан. Државну путну мрежу чини деоница државног пута II-181 Власинско језеро-Босилеград-гранични прелаз Рибарци (веза на државни пут Ib реда Власотинце-Црна Трава-Босилеград-државна граница са Бугарском (гранични прелаз Рибарци). Центар опшине је удаљен од коридора 70км. Директна друмска веза са Трговиштем остварује се општинским путем ОП 2 Босилеград-граница општине Трговиште, са Врањем општинским путем ОП 3 Доња Љубата-граница Града Врања и са Републиком Македонијом општинским путем ОП 1 Рибарце-Голеш.

Државни пут другог реда број 181 Власинско језеро-Рибарце је целом дужином асфалтиран. Стање коловоза је лоше, осим деонице од Босилеграда до Рибарца који је у добром стању. Од осталих путних праваца само је на краћим деоницама општинских путева -ОП 1 и ОП 2 коловоз асфалтиран, а на осталим је пошљунчан или још није извршено просецање пута. Стање општинске путна мреже на подручју плана је незадовољавајуће. Само пут Горња Лисина-Доња Ржана је урађен са завршним слојем коловоза од туцаника. Структура сеоских насеља са великим уделом патуљастих, веома малих насеља, разбацаних на широком, планинском простору по махалама, не омогућава формирање организоване, функционалне и хијерархијски засноване путне мреже. Било да се ради о долинским, гребенским или попречно вођеним трасама путева, геометрија путева је са неадекватним радијусима кривина, са лошом хоризонталном и вертикалном прегледношћу и неадекватним ширинама од 3 до 5м. У нивелационом погледу ситуација је још неповољнија, нивелете су са великим и врло често екстремним нагибима путева са честим преломима.

Осим улица у Босилеграду које су асфалтиране остали путеви су или са земљаним колвозом, а у најбољем случају стабилизовани туцаником. Уређених паркиралишта у граду нема како у систему уличне мреже тако и као пратећи садржаји уз објекте јавног сервиса. Од осталих саобраћајних терминала на планском подручју у самом Босилеграду је аутобуска станица, две бензинске станице (Босилеград и Рајчиловци) и делимично уређена аутобуска стајалишта углавном поред државног пута II-181.

Железничког саобраћаја на подручју плана нема. Најближа железничка пруга је магистрална пруга Београд – Скопље, а најближе станице су у Владичином Хану и Врању.

Водног саобраћаја на подручју општине нема. Најближе пристаниште је у Београду.

Водопривреда

Водоснадбевање. Подручје насељених места Босилеград, Рајчиловци и Радичевци, (у површини од 1296,5 ha) снабдева се водом за пиће централизовано и под контролом, док је на осталом делу снабдевање индивидуално, преко локалних водовода. Водовод Босилеграда и Рајчиловца ослања се на изворишта Извор (17 l/s) и Блат (11 l/s), само уз употребу хлорисања. Даљи развој водовода се темељи на коришћењу изворишта „Рода“ (7-13 l/s) и акумулације Лисина.

Разводна мрежа је у границама профила Ø 80-200 mm за притисак од 10 бара који врше основну дистрибуцију воде до потрошача. У погледу побољшања водоводне мреже извршена је замена азбестних цеви. Њена опремљеност хидрантима углавном је у границама потреба за централни градски део. Остали део подручја водоснабдевања није обезбеђен за случај појаве евентуалног пожара.

Подручје водоснабдевања располаже са са двокоморним резервоаром од по 200 m^3 (V = 2 x200 m^3). Са изворишта „Рода“ у току је изградња цевовода који ће се преко резервоара запремине 250 m^3 приккључити у систем градског водовода.

На осталом делу подручја плана снабдевање је преко локалних водовода. Према расположивим подацима каптирано је 124 извора. Постоје и насеља попут Паралова, Горње Ражане и Доњег Тламина где свако домаћинство користи сопствени захват.

Одвођење отпадних вода. Канализациона мрежа је изграђена за већи део Босилеграда и то за одвођење одпадних вода домаћинства и индустрије. Сама конфигурација терена налаже да се фекална канализација одвоји у две посебне целине, град Босилеград и ново насеље према селу Рајчиловци. Отпадне воде пре упуштања у реципијент се не пречишћавају. Не постоји изграђена атмосферска канализација, што ствара додатне комуналне проблеме. Постојеће стање каналисања отпадних вода није у складу са техничким нормама.

На осталом подручју плана не постоји канализациона мрежа. Индивидуалне септичке јаме представљају потенцијалну опасност са санитарног аспекта, у условима високих подземних вода, када може доћи до њиховог изливања.

Електроенергетски системи и коришће енергије из обновљивих извора

Електроенергетски системи. Целокупно конзумно подручје напаја се из ТС 110/35 kV „Босилеград“, инсталисане снаге 1×20 MVA, лоциране у Босилеграду. Трансформација највишег напонског нивоа (главни правац напајања) повезана је на електроенергетски систем Србије преко **110 kV** далековода бр. 1123 од ХЕ „Врла 1“ до ПАП „Лисина“ и **110 kV** далековода бр. 1182 од ПАП „Лисина“ до ТС 110/35 kV „Босилеград“. У нормалном уклопном стању, мрежа 35 kV се напаја из ТС 110/35 kV „Босилеград“. Такође, у случају изласка из погона далековода 110 kV, могуће је напајање конзума ТС 110/35 kV „Босилеград“ из правца ТС 35/10 kV „Промаја“ (на територији општине Сурдулица) преко далековода 35 kV „Промаја – Лисина“.

На територији обухвата плана налази се једна ТС 110/35 kV „Босилеград“ и четири ТС 35/10 kV и то: „Босилеград“, „Лисина“, „Тламино“ и „Љубата“ (која тренутно ради као разводно постројење 10 kV). Напајање ових трафо станица остварено је надземним водовима 35 kV.

Постојећа мрежа 10 kV је углавном радијално напајана из напојних ТС 35/10 kV, па велики број ТС 10/0,4 kV нема могућност алтернативног правца напајања. Мрежа је изведена надземно, осим у делу Босилеграда где је изведена подземно. Не постоји никаква веза мреже

10 kV на подручју Просторног плана са другим подручјима (општинама). Списак ТС 10/0,4 kV са инсталисаном снагом, шифром, типом и могућношћу проширења дат је у табели. Могућност проширења дата је у складу са типски дефинисаним карактеристикама дистрибутивних трафо станица 10/0,4 kV.

Обновљиви извори енергије. Општина Босилаград у коришћењу енергије водотока, ветра и биомаса има изузетан потенцијал, коме треба у наредном периоду дати изузетну пажњу, због свеукупног развоја подручја.

Према „Катастру малих хидроелектрана (МХЕ)“, (извор ЕПС), на простору плана евидентиране су 22 потенцијалне локације, инсталисане снаге 8675 кW, али се додатним анализама дошло се до нових 13 локација.

Општина Босилеград спада у једно од ретких подручјам у овом делу Србије које, које може користити ветроенергију, посебно подручје Милевске планине. У наредном периоду је потребно наставити мерења ветра на висинама од 50 m у циљу израде атласа ветрова и стварања услова за инвестирање у капацитете за производњу електричне енергије који користе енергију ветра.

Остаци у шумарству и дрвној индустрији, и у мањој мери остаци у ратарству и сточарству, представљају потенцијал за коришћење енергије из биомасе, чиме би се смањила потрошња фосилних горива и огревног дрвета, (као највећих загађивача животне средине), а у многоме би се заштитиле шуме од неселективне сече и унапредио квалитет шума.

Коришћење соларне енргије реално је очекивати у домаћинствима и привреди као топлотне енергије.

Топлификација и гасификација

На подручју плана нема нема централизованог извора топлотне енергије, већ је грејање индивидуално, и у највећем броју корићењем чврст/ог горива (угаљ и дрво). Нема изграђеног гасификационог система.

Телекомуникациона инфраструктура

Телекомуникациона инфраструктура је недовољно развијена. Постојећи капацитети фиксне телефоније не задовољавају потребе. Планирана је замена постојећих аналогних телефонских централа новим дигиталним централама које се везују за чворне центра ле Сурдулица и Лесковац. Подручје није потпуно покривено сигналима мобилне телефоније.

Фиксну телефонску мрежу сачињава комутациони чвор са припадајућим приступним мрежама, повезани РР линком.

Транспортну мрежу чини правац РР линк Врање-Бесна Кобила-Босилеград.

Неопходна је изградња и организација савремене телекомуникационе мреже и њена регионална доступност (фиксна и мобилна телекомуникациона мрежа, мрежа за потребе радиодифузије).

Комунална инфраструктура

Управљање отпадом. На подручју Просторног плана значајан проблем представља неодрживо управљање отпадом, који углавном завршава на неуређеним одлагалиштима и штетно утиче на здравље људи, простор и животну средину. Постојећа инфраструктура за третман и одлагање комуналног отпада је неодговарајућа и недовољна. Не постоје постројења за третман органског отпада, ни постројења за инсинерацију.

Постојећа депонија комуналног отпада у близини општинског центра „Кремиково“ је лоцирана 3,0 km, југоисточно од Босилеграда према селу Белут. Привременог је карактера и не испуњава основне критеријуме, што захтева њену санацију и рекултивацију.

Зелене пијаце. У Босилеграду постоји реконструисана, комунално опремљена, зелена пијаца, са пратећим објектим. На простору плана нема сточне пијаце.

Гробља. На територији просторног плана налази се само једно планско дефинисано гробље, у Босилеграду, које захтева проширење. Свако насељено место има своје гробље. Потребу за проширењем гробља имају и насељена места Гложје, Горња Љубата, Горња Ржана, Доња Љубата, Доња Ржана, Мусуљ, Плоча, Радичевци и Рајчиловци.

1.1.3.5. Животна средина, предели, природна и културна добра

Животна средина. Ниска изграђеност простора објектима супра и инфраструктуре, условила је добар и очуван квалитет основних елемената животне средине. Индустријски погони због економске ситуације не представљају велику опасност, јер већина није у функцији. Индивидуална ложишта представљају расуте изворе загађења ваздуха и воде. Каналисање одпадних вода због неизграђене мреже, сем у Босилеграду, представља проблем, јер се према Просторном плану из 1991. године $1{,}07x10^6m^2$/год. одпадних вода дистрибуира у простор без икаквог третмана, што тражи ефикасно решење како би се заштитила природа од даљег загађења.

Вода је генерално доброг квалитета. Међутим лоши комунално-хигијенски услови, нарочито у руралним срединама, као и недовољно развијен комуналан систем за одвођење и пречишћавање отпадних вода загађују поједине водене површине и токове. Драговиштица, као реципијент комуналних и индустијских отпадних вода насеља Босилеград, је најугроженији водоток. Проблем за тачно и аргументовано оцењивање тренутног квалитета већину вода је недовољан број мерних станица за анализе хемијског загађивања вода. Веома је мали број и бактериолошких анализа па се не могу дати ни прецизне оцене. Не располаже се ни сталним подацима о квалитету подземних вода. Нису рађене значајније анализе воде, нити микробиолошке анализе квалитета воде, осим приликом испитивања реке Драговиштице. На основу праћења квалитета вода са осматрачког система хидрометеоролошког завода, она заузима II класу квалитета водотока у 2011. години. Класа квалитета је дефинисана на основу Уребе о граничним вредностима загађујућих материја у површинским и подземним водама. На рекама, које чине сливно подручје језера Лисина (реке Лисина, Бочица и река Љубата –која се преводи у језеро Лисина) оваква мерења до сада нису спроведена, а потребно их је обављати у периодима маловоћа.

Земљиште које је деградирано загађивањем и деструктивним процесима није испитивано као ни засићеност земљишта тешким металима и пестицидима. Земљиште се деградира и ерозијом, заузимањем депонијама и одлагањем минералних и органских супстрата. Претерана употреба и неконтролисана и неадекватна примену вештачких ђубрива и пестицида, као и одсуство контроле квалитета воде која се користи за наводњавање у пољопривреди и разна хемијска дејства уопште, загађују земљиште, површинске и подземне воде. Резултати дати у општинским упитницима показују да је стање квалитета земљишта углавном задовољавајуће јер нема тешких метала и пестицида у земљишту. Губљење земљишта из основне намене(превођење пољопривредног у стамбено, индустријско и за инфраструктуру) је око 2% годишње. Проценат није велики али је већи проблем неконтролисана конверзија и бесправна градња које се по правилу реализују на пољопривредном земљишту.

Бука је најизраженија у градској зони, зонама утицаја радних комплекса и фреквентних саобраћајница. Мерењем буке које је обављено у зони локације лежишта Лисина, у слабо насељеном пределу констатовано је да су нивои за дан и за ноћ у близини лежишта и код референтног стамбеног објекта испод граничних вредности у најстрожијим условима.

Управљање отпадом. Комунални отпад се неадекватно одлаже, а стварају се и дивље депоније. Према Нациналној стратегији управљања отпадом Републике Србије препоручује се затварање постојеће депоније. Покривеност изношења смећа у заједницама Босилеграда и Рајчиловци је око 85%. У осталим заједницама није организовано уклањање отпада. Дивље депоније се могу уочити поред река и потока, путева и на другим местима. Чак и у местима где је насељеност веома слаба присутне су дивље депоније. Поред комуналног и индустријског отпада општина има проблем и са грађевинским одпадом.

Природна добра и предели. Општину карактерише брдско-планински предео, са значајним флористичко-вегетацијским и фаунистичким вредностима, са изузетном лепотом пејзажа и са пашњацима богатим лековитим биљем. На подручју плана налазе се два заштићена природна добра, специјални резерват природе **„Јарешник“** и споменик природе **„Црни бор у Петковској махали“**, као и једно природно добро предвиђено за заштиту,

Црни бор у Црноштици. За локалитете: подручје планине Верденик, подручје планине Бесна Кобила и подручје планине Дукат покренут је поступак зашите од стране надлежног Завода. На предметном простору налазе се: подручја од изузетног националног и међународног значаја с аспекта заштите птица (**IBA-Important Bird Areas**), мрежа заштићених природних подручја **NATURA 2000, Емералд мрежа**, прелиминарна **IPA-**подручја (Important Plant Areas) –од посебног значаја за биљке, PBA-подручја (Prime Butterfly Areas in Serbia) –одабрана подручја за дневне лептире, као и Рамсарска подручја – међународно значајна влажна станишта, еквивалентног приоритета за заштиту и управљање. На територији плана, Рудина планина, налази се биљна врста (Allium paczoskianum L.), која није заштићена законом, али је уврштена у Црвену књигу флоре Србије. На истој планини налази се и (Helichrysum plicatum DC.subsp. plicatum), врста која је такође уврштена у Црвену књигу флоре Србије, али се налази и на списку строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива. Припадност реке Драговиштице и Бистарске реке егејском сливу од великог је значаја у биодиверзитету водених организама.

Заштита културних добара. На територији општине нема категорисаних непокретних културних добара. На подручју обухваћеном Просторним планом Општине Босилеград налази се више регистрованих заштићених непокретних културних добара и добара која уживају предходну заштиту. Поред евидентираних, на подручју постоји и већи број објеката са споменичким обележјима, који одражавају дух градитељства и идентитет овог краја. Место Извор, поред већ бројних евидентираних објеката, представља једну целину која одражава дух места и времена у којем је насеље грађено те га као такво треба детаљније истражити. До сада није било систематског истраживања културног наслеђа, па се и подаци о евидентираним културним добрима морају узети само као полазиште.

1.1.3.6. Одбрана земље и заштита од елементарних непогода

Организација простора од интереса за одбрану земље и заштиту од елементарних непогода. Постојећа инфраструктура система одбране последица је наслеђене инфраструктуре, која је била димензионисана и конципирана за битно другачији и већи геопростор. Инфраструктура система одбране распоређена је на већем броју локација и нерационална је. Према подацима Министарства одбране (Сектор за материјалне ресурсе, Управа за инфраструктуру) бр. 2424-2, од 15.08.2012.год., на подручју плана налази се 10 комплекса посебне намене. Комплекси означени на реферaлној карти бр.3 од 1 до 6, 8 и 9 су "неперспективни", те се за њих може дефинисати друга намена, уз предходно прибављање сагласности и мишљења Министарства одбране и регулисање својинских односа. Комплекси посебне намене 7 и 10 су "перспективни" и као такви не могу мењати свој статус.

Елементарне непогоде и акцидентне ситуације. На ширем подручју територије општине Босилеград сустичу се више главних и секундарних расада који су настали сучељавањем најстаријих маса што ову територију сврстава у нестабилне терене са **8°MCS сеизмичког** интензитета. Од прописа у употреби је: "Правилник о техничким нормативима за изградњу објеката високоградње у сеизмичким подручјима" (Сл. лист СФРЈ 31/81, 49/82, 29/83, 21/88 и 52/90) (по коме су основа за планирање и пројектовање сеизмички интензитет приказан на карти за повратни период од 500 година). Реке и потоци не стварају ударне плавне таласе са катастрофалним последицама, али у случају рушења бране „Лисина“ дошло би до катастрофалног ударног таласа низводно од бране. Не постоји план одбране од **поплава и бујичних вода** на подручју општине. Поред свих мера заштите, евидентиран је већи број **пожара.** Постоји организована професионална служба у саставу СУП-а, а њена опремљеност је задовољавајућа. Услед природних карактеристика и одређених негативних активности на ширем подручју општине су створени велики **ерозивни процеси и клизишт**а. Не постоји План за проглашење ерозионих подручја. **Заштита од летњих непогода-град** је слаба јер нема противградних станица, али се планира употреба у предстојећем периоду.

1.1.4. Потенцијали и ограничења

Основни *потенцијали* планског подручја по појединим областима су:

1. **У области природних система и ресурса:** традиција пољопривредног становништва у производњи сточне хране; повољни услови за комерцијалну производњу воћа на теренима до 800 мнв и примену органских метода; велике површине лако приступачних квалитетних планинских пашњака, у функцији обнове планинског сточарства; могућности примене органских метода у пољопривреди због доминације шума, пашњака и ливада у структури брдско-планинског простора; погодности планинских крајева за интегрисано коришћење пољопривредних и шумских површина и гајење дивљачи; мањи производни програми који имају добре изгледе на тржишту; разноврсна производња у стакленицима; сакупљање печурака, лековитог биља и шумских плодова и сл.; дрвни сортимент као основа развоја дрвно-прерађивачке индустрије; шуме као туристички и спортско-рекреативни потенцијал; појаве минералних сировина руде олова, бакра и цинка, налазишта фосфата, доломита, графита, грађевинског камена и волфрамита.
2. **У области демографије, насеља и јавних служби:** уравнотежена полна структура; велики проценат сеоског становништва; висока искоришћеност радног контигента; обученост становништва за рад у индустрији и грађевинарству; традиција бављења делатностима у примарном сектору; делимично развијени сеоски центри (са потенцијалом за центре заједнице насеља), који покривају својим функцијама делове територије општине; једно развијено приградско насеље; положај општинског центра у близини државне границе омогућава трансграничну сарадњу; задовољавајући капацитети вртића и спортско-рекреативних садржаја на градској територији; развијена мрежа објеката у области образовања и културе; добра покривеност територије објектима јавне управе; подручје погодно за спортске активности (активне и пасивне, професионалне и рекреативне); расположиви капацитети основних школа на сеоском подручју могу прихвате припремни предшколски програм, образовање одраслих и сл., а постојећи домови културе имају потенцијал за развој интегрисаних програма културе, образовања, здравствене заштите, спорта и др..
3. **У области одрживог развоја привредних делатности и туризма:** позитивни помак (али још увек недовољан) у развоју предузетништва, нарочито у домену малих и средњих производних и услужних капацитета; изграђени ресурси као потенцијал за повећање производње, додатно запошљавање и побољшање материјалног положаја запослених; постојеће гране и капацитете (прехрамбене, текстилне, дрвнопрерађивачке), представљају основ за даљи развој; традиција и афинитет становништва према пољопривреди, посебно сточарству и воћарству, пружа нарочиту могућност за оснивање фарми укључених у тржишно атрактивне програме и производњу ексклузивне „еко“ хране; половина укупне територије општине под ливадама и пашњацима као значајан ресурс за интензивирање сточарске производње као и успостављање тесне међусобне везе између биљне и сточарске производње у циљу очувања еколошке равнотеже и стварања услова и погодности за изградњу прерађивачких капацитета; велике површине под шумским ресурсима имају значајну еколошку, производну, рекреативну, туристичку и заштитну улогу; веома привлачни рурални пејзажи, који укључују планине, језеро, интересантне поседе и велике површине под шумама у целој области; природни амбијент планине, који обилује природним условима за рекреативне, излетничке, ловне и друге активности, као и могућу производњу и понуду здраве хране и аутентичне гастрономије; еколошке вредности руралних предела и планински карактер појединих сеоских насеља и стамбени фонд могу се користити за развој сеоског и етно туризма.
4. **У области саобраћаја и инфраструктурних система:** директна саобраћајна веза општине Босилеград са Републиком Бугарском и Републиком Македонијом; делимично изграђен гранични прелаз „Голеш“ са Републиком Македонијом; развијена хидрографска мрежа; покривеност укупне територије електроенергетском мрежом, која се може реконструисати и доградјивати.

5. **Уобласти заштите животне средине, природних и културних добараи предела, одбране земље и заштите од елементарних непогода:** добра очуваност животне средине; еколошки значајна подручја од изузетног националног и међународног значаја; квалитетне површинске и подземне воде; незначајна угроженост подручја буком; заступљеност природних добара и културног наслеђа; присуство одређеног броја комплекса "посебне" намене на територији општине, чија је пренамена могућа, а који нису неопходни за функционисање система одбране.

Основна *ограничења* планског подручја по појединим областима су:

1. **У области природних система и ресурса:** суше у периоду интензивног раста и развитка већине пољопривредних култура; ерозивни процеси који уништавају педолошки слој, нарочито на подручју Драговиштице; демографско пражњење планинских села и искључивање из пољопривредне производње великих површина земљишта; све обрадиве површине изнад 600 мнв имају слаб производно-економски потенцијал; угрожени су биодиверзитет и плодност обрадивог земљишта због дуготрајних негативних тенденција у овчарству и говедарству; није извршена комасација земљишта; недовољно наводњавање и одводњавање пољопривредног земљишта; уситњавање и слабије искоришћење плодног земљишта због одсуства планске регулативе; претварање обрадивих површина у пашњаке/шуме смањује ратарске приносе и могућности за узгој стоке; уситњени поседи; сиромашна пољопривредна популација; низак ниво опремљености пољопривредном механизацијом; несигурност пласмана робе; непланско коришћење шума; низак ниво производно-технолошког процеса у шумарству; постојећи законодавно-регулаторни инструменти; недовољна истраженост рудних појава и лежишта; неравномерна експлоатација минералних сировина.
2. **У области демографије, насеља и јавних служби:** негативан природни прираштај; изражено старење популације, нарочито у руралном подручју; демографско пражњење сеоских насеља, посебно одлазак образованог и младог становништва; низак удео радно способног становништва; недостатак радне снаге у пољопривреди; велики негативни миграциони салдо и изражене миграције ка општинском центру/другим општинама; неповољна образовна структура становништва; незадовољавајући ефекти процеса приватизације и пораст броја незапослених; слабо развијена мрежа насеља са великим бројем примарних сеоских насеља; концентрација становништва, привредних делатности и јавних функција у општинском центру; демографска уситњеност сеоских насеља не омогућава формирање организоване, функционалне и хијерархијски засноване мреже насеља; доминација морфолошки разбијених села; неадекватна путна мрежа, отежана приступачност и лоше попречне везе између насеља; мала густина насељености и неравномеран размештај корисника јавних служби - значајна разлика у задовољавању потреба становништва између подручја Босилеград-Рајчиловци и осталих насеља; нема организованих облика рада за децу са посебним потребама нити организованог превоза деце; лоши просторни услови Центра за социјални рад, недовољан број видова социјалне заштите, мали обухват старосних категорија, недовољна развијеност патронажне службе; недовољан број објеката примарне здравствене заштите, недостатак специјалистичких служби у сеоским насељима, недовољна опремљеност установа; дефицит отворених и затворених спортских садржаја у сеоским насељима и немогућност целогодишњег коришћења; у граду спортски терени намењени су само играма са лоптом, без могућности за обављање других спортских активности; незадовољавајућа културна понуда и незаинтересованост грађана у области културе на сеоском подручју.
3. **У области одрживог развоја привредних делатности и туризма:** екстензивно коришћење расположивих ресурса; уситњеност пољопривредних газдинстава, неповољна старосна структура, немогућност примене савремених агротехничких и зоотехничких мера, недовољна повезаност са прерађивачком индустријом, неодговарајућа едукација; лош институционални полажај пограничних општина, трансформација, транзиција, лоша прватизација као и затварање постојећих предузећа

и других привредних субјеката, непостојање развојних фондова, агенција, организација и стратешких докумената; велика редукција строчног фонда услед тржишне цене стоке, сточних и пољопривредних производа; повећање необрађених површина за чије обнављање би требао дужи временски период; мала улагања у развој шуме у фази неге, недовољно повећање површина под шумом, а у приватном власништву и непланско; недовољна уређеност и неадекватна туристичка презентација локалитета у области лова и туризма; недовољан рад на стварању туристичког бренда.

4. **У области саобраћаја и инфраструктурних система:** путна мрежа на подручју општине у врло лошем стању; проблематична конфигурација терена по којој се трасирају путеви; непостојање општинске Одлуке о путевима, нити рангиране путне мреже по значају; постојање канализационе мреже само на подручју насељеног места Босилеград; лоше стање санитације на подручју општине: непостојање постројења за пречишћавање отпадних вода, непостојање трансфер-станице, велики број неуређених одлагалишта; недовољно коришћење обновљивих извора енергије; технолошка застарелост опреме у електроенергетским постројењима.
5. **Уобласти заштите животне средине, природних и културних добараи предела, одбране земље и заштите од елементарних непогода:** велики број насељених места није у систему организованог управљања отпадом; недовољна промоција вредности градитељског наслеђа; лоше стање грађевинског фонда градитељског наслеђа; дуга процедура и извесност пренамене "неперспективних" комплекса посебне намене, у зависности од договора на вишим инстанцама.

1.1.5. SWOT анализа

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
- Повољан географски положај (граничење са Бугарском и Македонијом); - Постојећи природни ресурси (минералне сировине, шуме, дивљи шумски плодови и др.); - Велики потенцијал водотокова и велики број извора; - Велики потенцијал у пашњацима (за развој сточарства), богатство пашњака лековитим биљем ; плодно пољопривредно земљиште и погодно климатско подручје за одређене културе (кромпир, шаргарепа, лук, малине, купине и др.); - Постојећи капацитети друштвене инфраструктуре (солидно развијена мрежа школа и домова културе); - Добра сарадња Општинске управе, јавних предузећа и институција; - Људски потенцијал за бављење делатностима у примарном и секундарном сектору; - Неискоришћени капацитети за прераду воћа и поврћа; капацитети за обраду дрвног сортимента; - Здрава незагађена животна средина, са квалитетним амбијенталним и просторним потенцијалом за развој етно-сеоског и осталих видова туризма; - Значајни флористичко-вегетацијски и фаунистичке вредности, са изузетном лепотом пејзажа; - Богато градитељско наслеђе;	- Екстензивна употреба природних ресурса; - Недовољна активност грађана у решавању локалних проблема; - Депопулација брдско-планинског подручја, нарочито од стране младих људи; - Застарелост опреме јавних установа и недостатак финансијских средстава за набавку нове и одржавање постојеће; - Уситњени поседи; недостатак савремене механизације; опадање сточног фонда; - Незапошљеност и недостатак могућности за отварање нових радних места; недостатак кадрова за терцијарне делатности; неорганизовани тржишни наступ и недовољна развијеност предузетничког духа; колапс постојећих производних капацитета; - Недовољна инфраструктурна опремљеност (коловози општинских путева у лошем стању, преуски габарити уличне мреже у Босилиграду; непостојање атмосферске канализације и постројења за прераду отпадних вода; отежано одржавање електомреже;) - Недовољно развијен ниво комуналних услуга, услед недостатка возила за скупљање смећа, недостатка канти и контејнера и лошег стања депоније; - Непостојање: систематског истраживања културног наслеђа, Плана за проглашење ерозионих подручја, Плана одбране од поплава и бујичних вода;

- Постојећи инфраструктурни капацитети ПТТ-а, електроснабдевања, канализације, водоснабдевања и путне мреже; - Хигијенски најисправнија вода у Пчињском округу; - Потенцијал у области обновљивих извора енергије (хидро, ветро, биомаса и др.);	
МОГУЋНОСТИ	**ПРЕТЊЕ**
- Могућност измене Закона (побољшање законске регулативе, побољшање сарадње са министарствима и свим институцијама); - Могућност конкурисања за пројекте код министарства и различитих потенцијалних донатора; - Боља координација и константна међусобна сарадња институција ради враћања поверења грађана у институције; - Брже укључивање младих у рад; - Модернизација инфраструктуре (постојеће путне мреже, водоснабдевања, канализације, прераде отпадних вода...); - Могућност успостављања еколошких мрежа; - Повећана потражња тржишта за здравом храном и незагађеном водом; - Укључивање у ЕУРО Регион; - Веће укључивање финанскијских средстава различитих међународних донаторских организација и републичких фондова; - Развој граничних прелаза према Бугарској и Македонији и јачање партнерства на прекограничном нивоу;	- Опасност од централизације Републичких служби; - Учестала промена Закона; - Наставак негативних демографских процеса; - Транзициони процеси и раст незапослености; - Неадекватна помоћ од стране Владе; - Светска економска криза; - Непостојање адекватне развојне стратегије; - Недостатак и застарелост планске документације; - Недостатак пројектне документације за реализацију домаћих и страних инвестиција и донација; - Неповољни услови за добијање кредита и одсуство инвестиција; - Нелојална конкуренција из источних земаља.

1.1.6. Визија и принципи просторног развоја

Визија просторног развоја општине Босилеград:

Општина Босилеград је подручје унапређене саобраћајне приступачности, интегрисано у регионално окружење, које функционише као центар трансграничне сарадње и доприноси ублажавању регионалних разлика, и чији се просторни развој заснива на принципима одрживости уз активирање свих ресурса и очување животне средине, у циљу заустављања негативних демографских трендова и побољшања квалитета живота становника.

Основни методолошки приступ у изради Просторног плана општине Босилеград јесте интегрални метод који се заснива на принципима одрживог развоја. Утврђују се следећи основни принципи просторног развоја:

- Равномеран територијални развој планског подручја, уз ефикасније и одговорније коришћење простора;
- Полицентричан територијални развој система насеља и јачање веза град-село;
- Унапређивање културног идентитета и промовисање особености простора;
- Примена принципа субсидијарности и јавно-приватног партнерства, сарадња између свих учесника у просторном развоју;
- Унапређење саобраћајне приступачности, инфраструктурне опремљености и доступности информацијама;
- Просторно-функционална интегрисаност у окружење и трансгранично повезивање;
- Очување животне средине и одрживо коришћење природних и створених ресурса;
- Учешће јавности у поступку припреме и доношења планова развоја и одлука;

- Усаглашавање са европским стандардима у области планирања и уређења простора, ради стварања услова за трансграничну и међународну сарадњу.

1.1.7. Циљеви просторног развоја

1.1.7.1. Општи циљеви просторног развоја

ОСНОВНИ ЦИЉ просторног развоја општине Босилеград јесте системско активирање целокупног потенцијала подручја и усмеравање даљег развоја у оквирима одрживости, тако да се унапреди квалитет живота становништва и успостави регионална равнотежа на територији Републике Србије.

Општи циљеви развоја, заштите и уређења простора су:

- Побољшање квалитета живота, стварање услова за демографску обнову и останак становништва, подстицање насељавања и повратка становништва у заостале руралне пределе у складу са њиховим потенцијалима и ограничењима;
- Активирање свих потенцијала подручја (нарочито пољопривредног-сточарство, шумског и туристичког) ради економског напретка и смањења степена неразвијености;
- Унапређење економске основе општине, јачање индустријског развоја и привредне структуре кроз подстицање МСП и прерађивачких грана (сточарство и прерада дрвета) и стварање могућности за запошљавање;
- Реструктуирање постојеће мреже насеља, децентрализација урбаних функција и формирање/ јачање центара заједнице села, са унапређењем квалитета услуга јавних служби;
- Уравнотежени просторни развој на локалном и регионалном нивоу и интегрисање у регионално окружење, кроз побољшање саобраћајне приступачности приграничних и сеоских подручја и иницирање трансграничних програма сарадње;
- Обезбеђење дугорочне заштите и интегрисаног управљања природним и културним ресурсима, усаглашавање са европском праксом и повећање броја туриста и туристичких капацитета.

1.1.7.2. Циљеви по тематским областима

Основни циљ заштите, уређења и коришћења **пољопривредног земљишта** јесте: одрживо коришћење пољопривредног земљишта кроз интензивирање пољопривредне производње, односно развој ратарства, повртарства и воћарства у котлинском делу и узгој сточне хране у брдско-планинском, уз очување свих природних и створених вредности простора, ради континуираног побољшавања квалитета живота на селу и опстанка села.
У складу с тим постављају се следећи ***оперативни циљеви***: усмеравање коришћења пољопривредног земљишта кроз политику интегралног управљања природним ресурсима; унапређење пољопривредне производње, као и интензивирање прераде, понуде и пласмана локалних пољопривредних производа; промовисање мултифункционалне породичне пољопривреде и органске пољопривреде; унапређење тржишног наступа уз стварање брендова карактеристичних за подручје и адекватно повезивање произвођача и потраживача; осигуравање економског просперитета сеоских домаћинстава у планинским пределима; унапређење и развој планинског сточарства које има упориште у великој површини под квалитетним пашњацима, уз истовремено повећање сточног фонда и унапређивање услова за сточарску производњу (стајски смештај, одржавање неопходног нивоа производње сточне хране за исхрану стоке, ветеринарска заштита итд.); спровођење комасације пољопривредног земљишта; заштита пољопривредног земљишта од ерозивних процеса, бујица, плављења; очување река и других водотокова од загађења приликом захватања воде за наводњавање.

Основни циљеви развоја **шумарства,** узгајања и коришћења шума и као и ловних шумских подручја на територији општине Босилиград су: очување биоразноврсности шумског подручја, унапређивање затеченог стања шума, одрживо газдовање укупним потенцијалима шума у шумском подручју. ***Оперативни циљеви*** су: побољшање стања шумске инфраструктуре; коришћење потенцијала шумског земљишта у сврху развоја туризма, спорта, образовања и рекреације; заштита и очување шума у области под посебним

режимом - ППП Власине; заштита биоразноврсности шумског екосистема; побољшање услова станишта у ловишту.

Основни циљ у области **воде и водног земљишта** је заштита, уређење и одрживо коришћење хидролошких ресурса. ***Оперативни циљеви*** су: заштита простора и сливних подручја површинских и подземних вода, као и постојеће акумулације „Лисина“, на нивоу највишег еколошког квалитета; активирање укупних хидролошких ресурса и њихово одрживо коришћење кроз отварање нових производних погона, у циљу обезбеђивања нових радних места и оптимизације привреде; развој туризма као комплементарне активности водопривреди, који је заснован на природним вредностима планског подручја, али уз очување природе, природних система, предела и биодиверзитета; спровођење истраживања и валоризација хидролошких резерви вода, ради активирања водног потенцијала за водоснабдевање, производњу флаширане минералне воде за пиће и као извора геотермалне енергије; заштита од поплава и ерозија пошумљавањем сливова водотока, бујичних токова и терена подложних ерозији, и регулисање водотокова уређењем речних корита и хидромелиорационим радовима.

У погледу заштите и коришћења **минералних сировина *основни циљ*** је одрживо коришћење геолошких ресурса и повећање производње минералних сировина.

Оперативни циљеви су: свеобухватно истраживање рудних појава и лежишта, налажење нових минералних сировина и рудних ресурса; отварање малих погона за експлоатацију и нових радних места сходно порасту коришћења минералних сировина у активним и будућим налазиштима; побољшање техничко-технолошке и кадровске опремљености рудника;

Основни циљ демографског развоја на подручју општине Босилеград је заустављање негативних демографских тенденција и процеса пражњења сеоских насеља, као и просторне неравномерности у кретању **становништва**, применом мера економске и социјалне политике.

Са становишта уравнотеженог демографског развоја, ***оперативни циљеви*** су: повећање природног прираштаја; спречавање емиграције младог становништва из сеоских насеља и повратак расељених; заустављање миграција село-град; подизање нивоа образовне структуре становништва; равномернији територијални размештај становништва у полицентричном систему насеља; интеграција у друштво угрожених група; планска нова изградња стамбених зона; смањење незапослености кроз отварање нових радних места и израду програма за запошљавање и преквалификацију радника.

Основни циљ развоја **мреже насеља** је равномернији просторни развој општине Босилеград кроз реструктуирање постојеће мреже, децентрализацију урбаних функција и формирање/јачање центара заједнице села, са осавремењавањем објеката јавних служби и диверзификацијом садржаја у општинском центру.

Оперативни циљеви развоја и организације мреже насеља и центара су: подизање степена централитета и значаја општинског центра Босилеграда у ширем регионалном окружењу, кроз диверзификацију функција и партиципирање у процесима регионалне сарадње; формирање центара заједнице села, односно јачање постојећих центара повећањем квалитета и диверзификацијом урбаних функција локалног значаја, и повезивање ових центара са гравитирајућим насељима; изградња/реконструкција потребних објеката јавних служби у центрима заједница насеља; формирање хијерархијски структуираног система насеља и центара са већим степеном функционалне повезаности, у складу са расположивим просторним/организационим потенцијалима; реструктуирање/ унапређивање секундарних делатности и развој терцијарних делатности у општинском центру, и децентрализација тих делатности у субопштинске руралне центре, ради остварења интеграције урбане и руралне економије; очување аутентичних амбијенталних карактеристика насеља ради промовисања туристичких потенцијала; развој сеоског туризма као значајног упоришта даљег економског просперитета општине; организација и просторна дистрибуција централних активности у складу са потребама и размештајем корисника/локалног становништва; заустављање процеса одумирања и демографског пражњења села, исељавања и старења становништва у већини примарних сеоских насеља, и обнова села на принципима одрживог развоја, уз очување очување руралних вредности простора.

Основни циљ развоја система **јавних служби** је побољшање квалитета живота грађана, што се постиже унапређењем квалитета услуга јавних служби и опремљености насеља овим објектима према потребама локалне заједнице.
Постављају се следећи ***оперативни циљеви***: развој јавних служби сходно демографским, социо-економским и просторним карактеристикама општине Босилеград, како у општинском центру тако и у центрима заједница села, ради постизања уравнотеженог развоја свих локалних заједница; квалитетна просторна дистрибуција сервиса јавних служби у складу са хијерархијом насеља, која задовољава потребе гравитирајућег становништва; уједначавање степена доступности услуга јавних служби свим корисницима, посебно становништву сеоских планинских насеља; унапређење квалитета услуга јавних служби, реконструкцијом постојећих и изградњом нових објеката у свим насељима; успостављање боље сарадње локалне самоуправе са јавним установама, уз повећано учешће медија и НВО; развој образовања у дугорочном периоду, у циљу побољшања кадровског потенцијала општине; развој специјализованих пословних, привредних, транзитних, туристичких, спортско-рекреативних, едукативних, културно-историјских и сличних центара, у циљу јачања појединих пунктова и проширења њихове зоне утицаја; увођење нових алтернативних начина рада (специјализовани програми образовања, културе и физичке културе, мобилне службе, итд.), што се посебно односи на омогућавање социјалне заштите у селима по градском моделу и унапређење здравствене заштите у селима, због великог процента старог становништва у општини; укључење приватне иницијативе у развој и функционисање јавних служби како би се путем здраве конкуренције омогућило подизање квалитета услуга.

Основни стратешки циљ развоја локалне **привреде** је развој и јачање постојеће економије уз максимално искоришћење свих расположивих капацитета, нарочито свих природних потенцијала планског подручја уз улагања и подршку државе кроз фондове за развој.
Оперативни циљеви које треба остварити у реализацији планских решења били би: пружити подршку јачању локалног идентитета општине и имица окружења као подручја које карактерише изузетно здрава животна средина (нарочито ваздух, вода и храна); брендирати ово подручје истицањем његових специфичности, предности и различитости у односу на друга подручја, и на тај начин га учинити посебним и примамљивим за различите компаније, инвестиције и туристе; развијати свест о значају екологије, као базичног предуслова за развој одрживе привредне производње и подршку увођењу еколошких стандарда у постојеће и новопланиране процесе производње; подстицати развој међуопштинске и регионалне сарадње, као и трансгранично повезивање са Бугарском и Македонијом кроз дефинисање њихових заједничких интереса, циљева, приоритета, програма и пројеката; убрзати процес реструктурирања и побољшања могућности и услова у којима тренутно егзистира локална производња, ради повећања ефикасности привреде Општине Босилеград.

Основни циљ у даљем развоју **индустрије** на територији општине је јачање локалне производње уз адекватну просторну организацију кроз повећање запослености у гранама које истичу и унапређују идентитет општине и адекватно користе локалне потенцијале.
Оперативни циљеви су: превазилажење девастираности индустрије кроз убрзавање процеса реструктурирања постојећих индустријских капацитет, као и опоравак и осавремењивање производних процеса који би морали да буду како економски оправдани, тако и еколошки прихватљиви и енергетски ефикасни; повећање запослености путем развоја нових и ефикаснијом приватизацијом постојећих предузећа; отварање мини прерађивачких и производних погона; различите финансијске олакшице за привредне предузетнике; замена традиционалне производње савременим методама; производња нових производа према потребама тржишта; привлачење нових инвестиција, реконструкција постојећих производних погона и изградња нових; имплементација знања и иновативних технологија у производне циклусе; укључивање еколошке компоненте као интегралног дела развоја индустрије; ублажавање територијалне неравномерности кроз децентрализацију индустријског развоја у деловима општине који поседују адекватне просторне и инфраструктурне потенцијале за одређене производне делатности.

Основни циљеви газдовања **шумама** на планском подручју су: -*максимална производња и узгој* – шумски производ је најзначајнији потенцијал општине. Како је потражња за дрветом у сталном порасту ова област представља основу за даљи развој привреде и јачање локалне економије кроз унапређење и даљи развој дрвно-прерађивачких индустријских капацитета. Да би се адекватно одговорило на потребе перманентне потражње за дрвним сортиментом потрено је реаговати простом и проширеном репродукцијом. То значи да је само путем унапређења шумског фонда по квалитету и квантитету могуће задовољити већинску потребу за дрветом као сировином. То подразумева унапређење и заштиту стабилности шумских екосистема, санацију општег стања деградираних шумских површина и обезбеђење оптималне обраслости. Циљ максималне производње дрвне масе обезбеђује се правилним избором облика гајења и начина газдовања, правилним избором главних врста дрвећа и доследном реализацијом предвиђених сеча, уз стално оспособљавање радника и стручних лица у шумарској производњи; -*максимално унапређење квалитета и вредности шумског производа* - У екосистему заштите човекове средине, шума има посебно значајну улогу и вредност. Та вредност коју шума даје је од значаја за друштво у целини. Волоризацијом општекорисних функција шума утврђено је да је вредност од 75 - 85%, а вредност дрвета у шуми 15 - 25%. Заштитна улога шума за водни и климатски режим једног краја вишеструко надмашује вредност шумске производње дрвета. Са те тачке гледишта шума има инфраструктурни карактер, а улагања за унапређење шума треба да су брига друштвене заједнице и свих привредних грана.

Оперативни циљеви који се односе на газдовање шумама су: -у*згојни циљеви*: који обезбеђују стално повећање прираста и приноса, односно највећу производњу масе најбољег квалитета и вредности, коришћењем еколошких циљева; којима би требало да се подигне степен биолошке стабилности и приближи производном оптимуму састојина, извођењем одговарајућих узгојних мера са задатком да се обезбеди интензивна и максимална производња најбољег квалитета и вредности; -*производни циљеви*: који утврђују перспективну могућност производње шумских производа утврђених по сортиментима и количини, за подмирење потреба индустрије за прераду дрвета и осталих потрошача. Осим производње дрвних сортимената у производне циљеве спада и производња других производа-шумског воћа (нарочито боровница) и гљива, узгој дивљачи, заштита крупне и ситне дивљачи.

Основни циљ развоја **туризма** на територији Општине Босилеград јесте стварање имица Босилеграда као будуће туристичке дестинације, обједињавање туристичке понуде засноване на потенцијалима за развој туризма, као и њено укључивање у регионалну туристичку понуду, подстицање привредног раста, запошљавања и квалитета живота становника, обезбеђење развоја сопствене позитивне слике, обезбеђење дугорочне заштите и интегрисаног управљања природним и културним ресурсима, усаглашавање са европском праксом и повећање броја туриста и туристичких капацитета кроз трансграничну сарадњу.

Као ***оперативни циљеви*** развоја туризма планске области, предвиђају се:

1. **Диверзификација туристичке понуде на територији општине Босилеград и формирање базичних услова за даљи успешни развој:** формирање туристичких центара и целина; повезивање са туристичким центрима обједињавањем туристичких потенцијала са суседним општинама; функционално повезивање туризма са комплементарним делатностима; промоција - географских, етнографских и културних карактеристика и знаменитости подручја; валоризовање туристичких потенцијала у односу на потенцијале регионалног и националног нивоа и примена адекватног третмана од стране државе у односу на процењене потенцијале; развој нових смештајних капацитета за различите видове туризма – зимског, спортско- рекреативног, здравственог, транзитног, излетничког, етно-сеоског, ђачког, ловног туризма и др. облика; реализација разноврсније структуре туристичких активности: одморишта, видиковца, излетишта, као и простора за рекреацију за различите категорије корисника и интензитете коришћења; подстицање различитих облика инвестирања у пројектовање, реализацију и одржавање спортско-едукативних комплекса за школе у природи и рекреативних просторазa припреме спортиста; адекватно туристичко и

комунално опремање села и туристичи ангажованих леокација у оквиру Општине; Формирање веће понуде специфичних видова угоститељства које би карактерисали идентитет подручја, афирмисали локалну и традиционалну понуду хране (кроз органску и етно кухињу) и угоститељатва као и развој еколошке пољопривредне призводње.

2. **Рад на што активнијем интеррегионаном и прекограничном повезивању и обједињавању туристичке понуде:** повезивање постојећег туристичког потенцијала општине Босилеград са подручјима Власине и Бесне Кобиле кроз интерегионану и прекограничну сарадњу; развој свих аспеката етно-туризма кроз јачање локалног идентитета подручја; подстицање различитих облика инвестирања у пројектовање, реализацију и одржавање скијалишта на већ обезбеђеним теренима на Бесној Кобили и локацијама великог потенцијала на планинама Црноок и Дукат.
3. **Унапређење квалитета укупне туристичке понуде на територији општине: у**вођење савремених стандарда квалитета услуга у туристичкој понуди; обука туристичког особља; формирање информативних пунктова у циљу боље информисаности како транзитних тако и циљано опредељених туриста за локалну туристичку понуду општине Босилеград; ширење понуде специфичних производа и културно-забавних садржаја везаних за традицију локалних села и њихове природне карактеристике; боље и савременије уређење и опремање постојећих простора намењених рекреацији и туризму; опремање и модернизација граничних прелаза Рибарци (ка Бугарској) и Голеш (ка Македонији), пратећим објектима; унапређење саобраћајне инфраструктуре у циљу повећања доступности како постојећих тако и потенцијалних новопланираних туристичких пунктова; обезбеђење боље просторне повезаности туристичко-рекративних садржаја и простора.
4. **Заштита простора са посебним амбијенталним, еколошким и естетских вредностима:** коришћење амбијената од посебне вредности организовати према посебним мерама заштите животне средине, природне и културне баштине; унутар заштићених подручја јасно и недвосмислено утврдити и организовати дозвољене активности и њихов начин за различите облике туризма и рекреације.

Основни циљ у развоју **саобраћаја и инфраструктурних система** је искористити предности географског положаја у односу на државну границу са Бугарском и Македонијом и коридором X, путем реализације функционалне и ефикасне саобраћајне инфраструктуре која ће омогућити активирање потенцијала и капацитета општине.

Оперативни циљеви у овој области су; оптимално повезивање свих насеља локалним путевима са Босилеградом и центрима заједница села, попуњавањем мреже путева недостајућим попречним везама; изградња и реконструкција општинских путева и саобраћајних објеката; рехабилитација пешачког саобраћаја, на већем делу подручја плана; подизање нивоа услуге и повећање безбедности у саобраћају; смањење штетних утицаја саобраћаја на живот и рад људи, као и на животну средину.

Основни циљ у области **водоснабдевања** је обезбедити сигурност, количину и квалитет воде за пиће на целом подручју кроз фазну реализацију.

Оперативни циљеви у области водоснабдевања су: проширење водоводне мреже на целом подручју; реконструкција цевовода и модернизација мреже и опреме; реконструкција и повећање капацитета локалних изворишта за насеља у брдско-планинском подручју; заштита подземних и површинских изворишта; регулација бујичних токова у зонама насеља;одржавање постојећих одбрамбених насипа и регулисаних корита, као и заштита од поплава насеља, индустријских и енергетских постројења.

Основни циљ у области **одвођења и третмана отпадних и атмосферских вода** из насеља створити безбедан и економичан систем, у циљу подизаља нивоа комуналне хигијене, а не угрозити подземне воде.

Оперативни циљеви су изградња централног постројења за пречишћавање отпадних вода; изградња мањих постројења за пречишћавање отпадних вода за већа насеља и групе мањих насеља; изградња канализационих система у зонама груписаних нсеља; дефинисати начин одвођења отпадних вода за новопланиране зоне ван урбаног подручја; дефинисати стратегију за одвођење отпадних и атмосферских вода.

Основни циљ у области **енергетске инфраструктуре** је у успостављању ефикасног система планског управљања и експлоатације изграђених енергетских ресурса, уз примену савремених решења и модернизације постојећих система преноса, изградње нових и дистрибуције енергије према међународним стандардима.

Оперативни циљеви су: доградња и модернизација преносне и дистрибутивне електроенергетске мреже; ефикасно одржавање електроенергетске мреже и трафо станица; повећање енергетске ефикасности код производње, преноса, дистрибуције и потрошње енергије, уз примену неопходних стандарда; изградња малих хидроелектрана са повезивањем на енергетски систем.

Основни циљ у области **топлификације** је изградња централног топлификационог система у урбаној средини, као најрационалнијег начина загревања стамбених и индустријских објеката.

Оперативни циљ је: повезивање што већег броја корисника на централизовани систем, уз постизање вишег степена енергетске ефикасности и смањења угрожености животне средине.

Основни циљ у области коришћења **обновљивих извора** енергије је рационално користити потенцијалних ресурса, а не угрозити окружење.

Оперативни циљеви су: изградња малих хидроелектрана са повезивањем на енергетски систем; коришћење ветроенергије, биомасе (остаци из пољопривреде, шумарства и дрвне индустрије) и соларне енергије.

Основни циљ у области **телекомуникационе инфраструктуре и поштанског саобраћаја** је постизање равномерне покривености свих делова општине, модернизацијом постојећег стања и изградњом нових објеката и мреже.

Оперативни циљеви су: подстицање формирања нових и јачање локалних телевизијских и радио система; модернизација постојећих поштанских јединица и развој нових; развијање мреже оптичких каблова.

Основни циљ развоја је развијање одрживог система **управљања отпадом** у циљу смањења загађења животне средине и деградације простора, као и формирање мреже **пијаца** и **гробаља**.

Оперативни циљеви развоја су: припрема планске и техничке документације и изградња трансфер станице; изградња рециклажног дворишта и депоније грађевинског отпада; затварање, санирање и рекултивација земљишта депоније "Кремиково" ради привођења новој намени; заустављање и санкционисање линијске дисперзије депонија дуж сеоских путева и речних токова у близини сеоских и градског насеља; преусмеравање опасног отпада на регионално складиште ; реализација центра за одвојено сакупљање рециклабилног отпада –материјал погодан за рециклажу, кабасти предмети (намештај, бела техника), баштенски отпад; изградња мини пијаца у центима заједница села; изградња сточне пијаце за потребе целе општине; уређење и проширење простора за изградњу гробља у Босилеграду и појединим селима где је исказана потреба; изградња сточног гробља за потребе целе општине.

Основни циљ јесте заштита и унапређење **животне средине** уз потстицање природних потенцијала средине и еколошке свести грађана и контролу стања животне средине.

Оперативни циљеви јесу: формирање одрживог система мониторинга за контролу стања животне средине; едукацијом развити свест грађана и локалне администрације; урадити Локални еколошки акциони план (ЛЕАП) који би био од великог значаја за даљи развој; заустављање даље деградације, санација и рекултивација површина деградираних људским активностима.

Основни циљ јесте очување и одрживо коришћење: заштићених и предвиђених за заштиту **природних добара**, природних вредности, биолошке и предеоне разноврсности, заштита типова станишта од посебног значаја за очување, обнављање и унапређивање нарушених станишта и очување одређених врста, посебно биљних врста увршћених у Црвену књигу флоре.

Оперативни циљеви заштите природних вредности јесу: утврђивање и примена законодавно-нормативно планерских урбанистичких, биолошких и техничких мера заштите и унапређења и услова пречишћења евидентираних природних добара; усклађивање

људских активности, економских и друштвених развојних планова, програма, основа и пројеката са одрживим коришћењем обновљивих и необновљивих природних ресурса и дугорочним очувањем природних екосистема и природне равнотеже; за све угрожене природне реткости и вредности обавити радове на ревитализацији стања и успоставити првобитно стање, са обезбеђеном службом за заштиту природе у општинама која би планирала, пратила, контролисала и реализовала заштиту, а посебно истражила и утврдила нове локалитете заштите природе и водила катастар заштићених објеката и целина; очување и неговање естетских обележја пејзажа, односно аутентичности и лепоте предеоног лика мање измењених амбијената, али и осталих делова подручја, кроз низ активности у домену уређења, планирања и заштите простора; потреба да се пејсажне, биолошке и друге вредности и природни ресурси подручја учине доступним људима на одрживо коришћење, имајући првенствено у виду добробит локалне заједнице, као и ради уживања у природи, физичког и душевног одмора, бављења науком, образовањем и спортом али уз активно укључење људи у процес заштите и промоције природних и културних вредности подручја;
одржање екосистемске разноврсности и заштита природних и агроекосистема од инвазивних врста биљака и животиња, као и од других врста, сорти и раса које уносе непожељне промене у природни и агробиодиверзитет.

Основни циљ јесте истраживање, искоришћење и унапређење потенцијала **културног наслеђа** у циљу културног и економског развоја општине.

Оперативни циљеви јесу: истраживање података, прикупљање документације и валоризација споменичких вредности евидентираних добара са израдом графичког приказа;
Утврђивање посебних услова заштите за сваки појединачни објекат или комплекс са дефинисањем граница заштите и заштићене околине; интегративна заштита и управљање непокретним културним добрима; заштита, очување, конзервација или обнова културних вредности; увођења у списак до сада неевидентираних објеката или амбијенталних целина (пример насеље Извор); уклапање културног наслеђа у одрживи развој града; елиминисање планираних и реализованих интервенција у простору које директно или индиректно угрожавају културна добра; повећање доступности непокретних културних добара, побољшањем квалитета локалне путне мреже; адекватна презентација и укључивање непокретних културних добара у туристичку понуду Општине; формирање етно–туристичких комплекса (на пример насеље Извор које има потенцијала да то постане);
Континуирана едукација и инфирмисање јавности, посетилаца и локалног становништва о вредностима културне баштине на подручју Плана; праћање у првобитно стање споменике културе чије је карактер измењен и чија су споменичка својства и вредности нарушене;
спровођење правних и техничких мера заштите над непокретним културним добрима; подстицати унапређење физичке структуре и инфраструктуре на локалитетима и у околини локалитета културних добара; културна добра функционално и визуелно укључити у околни амбијент.

Основни циљ јесте **одбрана земље,** тако што ће се прилагоди просторни развој општине потребама савременог система одбране и цивилне заштите.

Оперативни циљеви *су*: перспективне комплексе третирати "посебном" наменом, а "неперспективним" комплексима омогућити пренамену; створити услове за цивилну заштиту која треба представљати организовани одговор локалне самоуправе на опасности које угрожавају становништво, материјална и културна добра и животну средину, у случају природних непогода, техничко-технолошких удеса и других већих опасности у миру, ванредном и ратном стању.

Основни циљ у области **заштите од елементарних непогода и акцидената** је стварање услова и могућности за управљање и контролу.

Опертативни циљ је заштита људских живота, материјалних и културних добара и животне средине: изградњом двонаменских склоништа, противградних станица, планирањем саобраћајница довољне ширине у грађевинском подручју, очувањем квалитетних и проходних шумских путева, предузимањем противерозионих захвата, мера заштите од клизишта и одрона, регулацијом критичних водотока и одржавањем постојећих објеката у функционалном стању.

1.1.8. Општа концепција просторног развоја

Основна концепција просторног развоја општине Босилеград је дефинисана на основу анализе и оцене постојећег стања, према утврђеним развојним потенцијалима и ограничењима, у складу са дефинисаном визијом, циљевима и принципима развоја и сагласно републичким планским и развојним документатима и савременим планерским тенденцијама. Концепција просторног развоја општине Босилеград заснива се на принципима одрживог развоја, и подразумева уравнотежен територијални развој (локални и регионални) и интегрални урбани и рурални развој. Равномерни територијални развој подразумева полицентрични систем насеља и децентрализацију услуга/садржаја на целокупном подручју општине Босилеград, и остваривање функционалних веза како између самих насеља планског подручја, тако и подручја са окружењем. Интегрални урбани и рурални развој подразумева јединствено коришћење и заштиту свих ресурса ради просперитета целокупног подручја општине.

Ради остваривања главних развојних циљева општине Босилеград, односно активирања свих просторних потенцијала у оквирима одрживости, и нарочито побољшања квалитета живота становништва и успостављања регионалне равнотеже, општа концепција даљег просторног развоја општине установљава следеће стратешке развојне правце:

- **Побољшање демографске ситуације.** Планска решења се дефинишу тако да доприносе повећању природног прираштаја, смањивању миграција село-град, спречавању одлива младог и образованог становништва и смањењу незапослености;
- **Развој и унапређење мреже насеља.** Планско решење подстиче равномернији развој мреже насеља на подручју кроз полицентричан систем организације, унапређењем општинског центра, ревитализацијом села и формирањем центара заједнице насеља уз њихово функционално повезивање са гравитирајућим селима. Такође се промовише туристички потенцијал насеља и подстиче побољшавање комуналне опремљености и опремљености објектима јавних служби;
- **Усклађивање јавних служби са функционалном организацијом насељске мреже.** Подизање квалитета услуга и већа доступност ових сервиса на територији читаве општине побољшавају квалитет живота локалног становништва;
- **Унапређење пољопривредне производње.** Даљи развој пољопривреде базира се првенствено на пространим ливадским и пашњачким површинама, сточарству и могућностима за производњу здраве хране према европским стандардима (воћарство и донекле повртаство), као и на отварању прерађивачких капацитета;
- **Унапређење тржишног наступа и промоција природних потенцијала.** Осим унапређења квалитета производње, неопходно је спровођење одговарајућих маркетиншких активности у циљу стварања специфичних брендовакарактеристичних за локално подручје, што све треба подржати развојем информационе подршке;
- **Развој индустрије и јачање сектора малих и средњих предузећа.** Планска решења дефинишу се у правцу јачања привредне конкурентности подручја и смањења незапослености, а индустрија се базира на преради пољопривредних производа, преради дрвета, рударству и преради минералних сировина и других природних ресурса;
- **Развој туризма.** Природне и еколошке вредности подручја и специфичан географски положај треба искористити за промоцију и афирмисање туристичких капацитета општине. Као пратеће активности које имају позитивне ефекте потребно је развијати услужне делатности;
- **Унапређење инфраструктурних система.** Рационалним развојем свих видова инфраструктуре подручје се боље интегрише у окружење и подстиче се економски развој, али уз обавезну заштиту животне средине. Унапређење саобраћајне мреже је неопходан предуслов за остварење трансграничне сарадње са суседним државама и коришћење потенцијала пограничног положаја општине;
- **Заштита, унапређење и одрживо коришћење природних ресурса.** Концептом се у оквирима одрживости обезбеђује коришћење пољопривредног земљишта, шума,

минералних сировина и водних ресурса. Природне вредности и пејзажи планинског подручја су од посебног значаја за просторни развој општине;
- **Заштита животне средине.** Свеобухватна заштита животне средине подразумева заштиту земљишта и вода од загађења, рационално управљање отпадом, очување квалитета ваздуха, заштиту биљног и животињског света, заштиту од елементарних непогода и катастрофа.

1.1.9. Регионална и прекогранична сарадња и функционалне везе

1.1.9.1. Општина Босилеград у концепцији регионалног просторног развоја

Општина Босилеград не налази се на значајним саобраћајним правцима у РС. Са другим општинама и регионима у Србији повезује се регионалним путевима. Насеља су међусобно повезана локалним и некатегорисаним путевима. Планско подручје са суседним општинама остварује саобраћајне и ПТТ везе.

Основно планско опредељење у концепцији просторног развоја општине Босилеград је унапређење степена функционалне интегрисаности подручја, и то:
- у оквиру простора општине Босилеград, што подразумева смањење унутрашњих диспаритета у просторној, саобраћајној, економској и социјалној структури (нарочито брдско-планинских подручја где су ови диспаритети најизраженији);
- у оквиру Пчињске области, односно Јужноморавског региона, преко кога се остварује веза са Републиком Србијом и међународним окружењем.

Активности које је неопходно предузети за реализацију просторног развоја општине Босилеград обухватају:
- изградњу институционалног оквира за управљање укупним развојем подручја;
- унапређење организационе структуре локалне управе и региона;
- унапређење информатичке основе, као и праћење, контролу и оцењивање спровођења планских решења, и координацију националног, (суб)регионалног и локалног нивоа у спровођењу планских одлука.

Са становишта равномернијег субрегионалног развоја, концепција просторног развоја општине Босилеград треба да уважи реалне факторе развоја и искористи подстицајне мере расположивих домаћих и европских фондова за развој, уз обавезно стимулисање приватно-јавних партнерстава. У том смислу, развојни приоритети подручја су оснивање реалних профитабилних привредних програма и изградња локалне и регионалне инфраструктуре, посебно побољшање саобраћајне приступачности и инфраструктурне опремљености простора. Реконструкција постојећих регионалних и локалних путева ће омогућити већу унутрашњу интегрисаност подручја, али и осигурати боље повезивање са Европским аутопутем Е-75 и међународним путним правцима. Са аспекта интрарегионалних веза од суштинског значаја је побољшање путне мреже на правцима Трговиште-Босилеград и Крива Феја-Босилеград.

1.1.9.2. Интеррегионалне везе и трансгранична сарадња

Саобраћајно-географски положај и планирани развој инфраструктурних система доприносе постизању боље функционалне интегрисаности општине са Републиком Србијом, суседним окрузима и функционалним подручјима, пре свега са општином Врање, као и општинама Сурдулица и Трговиште. Побољшане функционалне и територијалне везе имаће позитивне импликације на регионални и субрегионални развој, посебно у домену унапређења урбаних и руралних насеља и афирмисања туристичких потенцијала регије.

Неопходан предуслов остварења интегрисаности подручја је усаглашавање регулативе и праксе са европским нормативима, како би се омогућила трансгранична и међународна сарадња.

Регион Јужног поморавља тренутно представља подручје релативно скромне трансграничне и међународне сарадње са суседним државама. Стратешко опредељење региона, а посебно пограничне општине Босилеград, јесте интезивирање ове сарадње.

Јачање партнерстава на нивоу локалних власти између суседних држава омогућава заједнички наступ код ЕУ и других релевантних међународних асоцијација за реализацију развојних програма и свих видова сарадње (пројекти изградње заједничких инфраструктурних система, активирања планираних граничних прелаза, заштите и очувања природних ресурса и животне средине, одрживог развоја, сарадње општина у домену културе и сл.).

Општина Босилеград има добре могућности за остварење прекограничне сарадње са Републиком Македонијом и Републиком Бугарском, кроз институционалну сарадњу на међудржавном и локалном нивоу. Положај општине Босилеград је добра полазна основа за функционално повезивање насеља у прекограничној сарадњи, али је неопходно унапређење саобраћајне мреже. Од посебног значаја су: 1) остваривање попречних веза у односу на коридор X, како за боље повезивање са Бугарском, тако и за трансграничне везе подручја са Македонијом и даље са Грчком, и 2) развој граничних прелаза као предуслов развоја инфраструктуре и привреде (унапређење и опремање прелаза Рибарци, отварање прелаза Голеш и малограничног прелаза Славче у функције побољшања туристичке понуде подручја). Отварање новог дневног прелаза Голеш знатно ће олакшати проток људи и робе, повезујући подручја Босилеграда у Србији и Криве Паланке у Македонији, који су традиционално упућени једни на друге.

Сарадња са Бугарском се остварује преко културних веза успостављених између припадника бугарске националне мањине из Босилеграда и малограничне сарадње. У оквиру предприступне помоћи Европска комисија је одобрила програм прекограничне сарадње (ИПА) Бугарска-Србија за период 2007.-2013. године. Погранична област у којој се спроводи ИПА програм покрива територију од 39 434 km^2, а граничи се са Румунијом на северу и Републиком Македонијом на југу. Територија пограничне области Бугарска-Србија обухвата 12 административних јединица: 6 региона у Бугарској, који су класификовани као статистичке територијалне административне јединице нивоа III (ЕУРОСТАТ) и 6 округа у Србији, који представљају еквивалентне статистичке територијалне административне јединице, ниво III. Сарадња предвиђа израду пројеката из домена инфраструктуре, образовања, животне средине, коришћења природних ресурса и развој људских ресурса. Развој привредне сарадње и формирање прекограничних урбаних асоцијација са Буграском су значајно ограничени јер се ради о њеном најнеразвијенијем делу који нема значајних центара регионалног нивоа нити привредних капацитета.

2. ПЛАНСКА РЕШЕЊА ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА

2.1. ПРИРОДНИ СИСТЕМИ И РЕСУРСИ

Основни природни потенцијали овог подручја су пољопривредно земљиште и пашњаци, шуме и шумско земљиште, минералне сировине и површинске и подземне воде.

2.1.1. Пољопривредно земљиште

Планира се *заштита* и *коришћење* пољопривредног земљишта, базирани на одрживом пољопривредном и руралном развоју, као и ефикаснија пољопривредна *производња*, која се остварује кроз реструктуирање сектора пољопривреде, а ради унапређења квалитета живота у руралним подручјима. Пољопривреда подржава одрживи развој, као реалан са економског, социјалног и техничког аспекта, тако што обезбеђује основну егзистенцију и запослење становништва, и јача локалну економију. Осим економског значаја, пољопривреда има значајну улогу у очувању природних ресурса и заштити животне средине, те одрживи рурални развој треба да успостави равнотежу између ове две компоненте. Активности у овом сектору треба базирати на принципима мултифункционалне пољопривреде.

Подручје општине Босилеград не пружа услове за развој интензивне пољопривреде јер терени погодни за пољопривредну производњу учествују са мање од 25% у укупној површини општине. То су углавном алувијалне равни Босилеградске котлине, где су најповољније могућности за интензивнију производњу и примену агротехничких мера. Травнате површине су заступљене у високом проценту. Основни правци будућег развоја пољопривреде биће усмерени ка динамичнијем развоју сточарства, воћарства и донекле повртарства.

Планом заштите и одрживог коришћења пољопривредног земљишта предвиђа се следеће*:*

- Приорит имају радови и мере заштите пољопривредног земљишта на ерозионим теренима путем ширења ливада, пашњака и шумског земљишта, као и контрола спровођења тих мера и ажурирање евиденције ерозионих терена;
- Повећавањем површина под пашњацима и ливадама предност се даје развоју сточарства, посебно млечно-месног говедарства и овчарства, уз истовремене маркетиншке активности за унапређење пласмана органских производа;
- Примењује се строга заштита од коришћења у непољопривредне сврхе за плоднија земљишта у гушће насељеним котлинским атарима и местимично у брдским крајевима;
- Упркос слабом производном потенцијалу, пошумљавање/затрављивање ораница на теренима изнад 800 мнв се спроводи само на земљишту најнижих класа, јер је потребно задржавање одређених површина за ратарско-повртарску производњу на парцелама дубљих земљишта, погодних за гајење кромпира, јарих жита и крмног биља; одрживо коришћење планинских ораница условљено је одговарајућом антиерозионом обрадом, контролисаним органско-минералним прихрањивањем биљака и правилним плодоредом;
- Нужно је успостављање еколошки оптималних односа између пољопривредних и шумских површина ради очувања крмне базе за развој планинског сточарства, кроз промовисање агрошумарства и редовно кошење и/или напасање стоке како би се спречила биолошка деградација травног биљног покривача;
- Организовање локалног откупа шумских плодова, лековитог биља и других биолошки високовредних прехрамбених, односно фармаколошких сировина;
- Боље искоришћавање локалних агроеколошких погодности за развој повртарства и воћарства са применом модела органске производње;
- Подршка очувању одговарајућег нивоа насељености планинских подручја, првенствено у функцији заштите природних ресурса, биодиверзитета и амбијенталних вредности.

Повећање конкурентности локалне понуде пољопривредно-прехрамбених производа заснива се на планском усмеравању развоја пољопривреде и села, у складу са

специфичностима ресурса и потенцијалима и ограничењима основних руралних рејона, који су издвојени према висинском положају насеља с атаром, и који се прилично међу собом разликују по обиму и структури расположивих земљишних ресурса. На планском подручју издвојени су **пољопривредни рејони** и формулисани њихови приоритети:

1. **Полиморфни рејон** обухвата брдско-планинске атаре у висинском појасу 600-800 мнв. Основне погодности ових високих терена су за гајење воћа. Карактерише их високо учешће домаћинстава с пољопривредном газдинством, поливалентна структура и традиционални начин пољопривредне производње, неповољна старосна структура пољопривредника и недовољна инфраструктурна опремљеност села. Главна развојна ограничења произилазе из уситњених земљишних поседа и слабих економских могућности, тако да породична газдинства немају довољно средстава за улагање у унапређење пољопривредне производње. У развојном погледу, приоритет представља повећање локалне запослености, нарочито младог становништва, како за укрупњавање газдинстава и развој пољопривреде, тако и за покретање непољопривредних делатности на селу, производног и услужног карактера. У пољопривредној производњи треба подржавати оснивање комерцијалних воћњака и сточних фарми, у складу с локалним погодностима и традицијом, уз производњу широког асортимана прерађевина заштићеног географског порекла. При томе треба промовисати органску производњу и технолошки унапредити традиционалне поступке прераде, у спрези с развојем сеоског и еко туризма. Истовремено, треба подржавати изградњу и реновирање одговарајућих капацитета за прикупљање, складиштење, прераду и паковање локалних сточних и биљних производа, посебно интензивирање традиционалног мешовитог сточарства (говедарство-овчарство-козарство) млечно-месног типа, с говедарством као водећом граном, као и узгој коња у туристичко-рекреативне сврхе, развој пчеларства и проширење асортимана пчелињих производа, фармерско гајење дивљачи и сл. Сходно томе мора се унапредити крмна база, пре свега мелиорацијама локалних ливада и пашњака, али и повећањем учешћа сточног крмног биља у структури усева и унапређењем технологије производње и конзервирања сточне хране. Ради очувања агроеколошких добара, пејзажа и других елемената руралног наслеђа, потребно је посебно субвенционисање газдинстава која су суочена са тежим природним, инфраструктурним и другим условима.
2. **Рејон пашњачког сточарства** обухвата атаре на теренима изнад 800 мнв. Сходно геоморфолошким условима, одликује се високом заступљеношћу травних екосистема у структури коришћења пољопривредног земљишта, и значајним природним ограничењима за интензивну пољопривредну производњу. Највећа агроеколошка вредност је добро очуван појас планинских пашњака, који се простиру на повољном рељефу, богати су водом и погодни за испашу ситне и крупне стоке. И поред местимичне деградације земљишта прекомерном експлоатацијом, пашњаци су доброг флористичког састава, што представља велику маркетиншку предност у пласману меса, млека и одговарајућих прерађевина посебних одлика квалитета. Одрживо коришћење ових потенцијала и очување биодиверзитета отежавају интензивна депопулација планинских села, неразвијена саобраћајна инфраструктура и слаба доступност садржајима друштвеног стандарда. Са становишта развоја, приоритетно је обезбеђивање услова за диверзификацију економских активности на селу, најпре активирањем локалних потенцијала за развој сеоског и еко туризма и других комплементарних делатности. Неопходан предуслов представља развој саобраћајне мреже, информатичке и друге инфраструктуре, а све у циљу обезбеђивања минимума сталне настањености и еколошки оптималног коришћења пољопривредног земљишта. У области пољопривреде приоритети су: подршка младим пољопривредницима у преузимању газдинстава; обнова пашњачког сточарства; побољшање нивоа техничке опремљености; субвенционисање газдинстава у тешким условима; промовисање система органске производње хране дефинисаног географског порекла. Локалне погодности треба користити за гајење коња, подизање мањих засада аутохтоних сорти воћа, производњу ретких врста жита (раж, просо, хељда и др.), плантажно гајење

лековитог биља, сакупљање шумских плодова и сл. У циљу ефикасног пласмана, потребно је повезивање локалних пољопривредних газдинства са градским центрима којима гравитирају њихова села.

Планска решења за остварење циљева одрживог коришћења и заштите пољопривредног земљишта обухватају:

1. *Усклађивање односа у начину коришћења пољопривредног земљишта* - првенствено ради спречавања ерозије плитких планинских земљишта на нагибима изнад 35%, нарочито на сливном подручју акумулације Лисина, а затим и ради рентабилне биљне и сточарске производње и унапређења животне средине. То се реализује спровођењем следећих активности:
   - Пошумљавањем ораница VII и VIII катастарске класе и дела деградираних брдских пашњака, ради успостављања биолошке и привредне равнотеже између травних и шумских екосистема на теренима са већим нагибом;
   - Чувањем природних ливада и заштитом биодиверзитета планинских пашњака, у циљу обнове и развоја сточарства;
   - Подизањем нових засада разноврсног континенталног воћа у нижим пределима уз примену органских метода; приоритет има обнова дотрајалих засада, уношење аутохтоног и старог сортимента воћа у обнову деградираних воћњака и оснивање нових засада на ораницама које нису погодне за интензивно обрађивање, уз изградњу малих прерадних капацитета на изворištима сировина.
2. *Техничко-технолошко и организационо унапређивање пољопривреде* – ради ефикасније пољопривредне производње планира се повећање нивоа техничке опремљености кроз:
   - Замену застареле пољопривредне механизације и подстицаје за набавку специјализоване опреме; ширу примену минералних ђубрива и хемијских средстава; примену квалитетног сетвеног и садног материјала; побољшање расног састава стоке и рационално коришћење свих савремених средстава за производњу;
   - Примену савремених технологија у пољопривредној пракси, уз институционалну и материјалну подршку за рад стручне пољопривредне службе, ветеринарске службе, и образовање пољопривредника;
   - Успостављање система контроле квалитета у свим фазама производње, прераде и промета пољопривредних производа;
   - Дугорочни развој сточарства уз избор одговарајућих квалитетних врста, раса и начина узгоја, и примену планског индикатора једно условно грло на један хектар ораница и травњака;
   - Обрада земљишта у складу са његовим бонитетом уз повећано органско ђубрење ради очувања плодности;
   - Развој неопходне инфраструктуре од значаја за ефикасно функционисање пољопривреде;
   - Потпуније коришћење непољопривредних капацитета (шуме, воде, грађевински објекти, и др.) кроз профитабилне програме сакупљања јестивих гљива, лековитог и ароматичног биља, дивљег воћа и других шумских плодова; повећање пластеничке производње поврћа, цвећа, расада, печурака и сл.;
   - Изградњу мањих погона, хладњача и складишта, самосталних или у саставу већих система, првенствено у центрима заједница села, али и на другим погодним локацијама, ради складиштења и примарне прераде.
3. *Реструктурирање људског и физичког потенцијала пољопривредног сектора* – ради економског бољитка сеоског становништва и унапређења конкурентности пољопривреде формирају се мултифункционална породична газдинстава применом следећих мера:
   - Увећање демографски виталнијих газдинстава на рачун старачких домаћинстава;
   - Интензивирање пољопривредне производње на ситнијим газдинствима;

- Заустављање демографског пражњења периферних руралних подручја стимулисањем младих за рад у пољопривреди и другим економски исплативим занимањима на селу, као и унапређењем услова живљења на селу;
- Подршка пословном повезивању породичних газдинстава;
- Унапређење воћарске и сточарске производње;
- Подршка интегралним програмима одрживог руралног развоја.

2.1.2. Шуме и шумско земљиште

Планира се унапређење општекорисних функција шума преко: опште заштите и унапређења животне средине постојањем шумских екосистема; очувања биодиверзитета; очувања генофонда шумског дрвећа и осталих врста у оквиру шумске заједнице; ублажавања штетног дејства "ефекта стаклене баште" везивањем угљеника, производњом кисеоника и биомасе; пречишћавања загађеног ваздуха; уравнотежења водних односа и спречавања бујица и поплавних таласа и др. Правилан и одржив узгој, као и коришћење и прерада шума у мери која је одговарајућа условима и потенцијалима терена, представљају основ за даљи успешан економски развој, развој индустрије, МСП-а, као и целокупне локалне привреде.

Промена односа према шумама ове газдинске јединице, у наредном периоду, односи се на интензивирање свих радова којима ће се обезбедити даља биолошка стабилност читавог комплекса; и заснива се на заштити, гајењу и коришћењу гајених врста дивљачи у броју и квалитету који дозвољавају природни услови у стаништима тј. ловиштима.

Унапређење постојећих шума шумског земљишта предвиђа се кроз обнављање деградираних, подизање нових и негу постојећих шума, у складу са шумско-привредним основама и начелима очувања природних квалитета и амбијената кроз планирање даљег одрживог развоја. Да би се добио жељени ефекат неопходно је успостављање јединственог и једнаког статуса свих шума, без обзира на власништво.

Планови будућег развоја морају бити израђени на основу утврђеног стања шума и шумског земљишта, утврђених дугорочних и краткорочних циљева газдовања и могућности њиховог обезбеђења. Основни задатак таквих планова газдовања је да у зависности од затеченог стања омогуће подмирење одговарајућих друштвених потреба и унапређивање стања шума као дугорочног циља.

Што се тиче стратешких опредељења развоја ловства она су дефинисана првенствено са усмерењем на гајење и заштиту дивљачи од истребљења, на формирање и развој популације главних и споредних врста дивљачи, на санитарни одстрел дивљачи, организацију стручних службе за праћење и усмеравање развоја као и израду и одржавање ловно-узгојних и ловно-техничких објеката.

2.1.3. Воде и водно земљиште

У складу са принципом рационалног коришћења вода и водног земљишта, дефинишу се две класе водопривредних система: регионални Горње-јужноморавски систем за снабдевање насеља водом високог квалитета (за пиће и прехрамбену индустрију), и речни системи у оквиру којих се реализују остале потребе за водом (технолошке потребе, одводњавање и наводњавање, хидроенергетско коришћење, итд.).

Све воде на сливу (подземне, водотокови и акумулација) се штите и користе интегрално, а њихово коришћење се обезбеђује по принципима одрживог развоја. Примењују се организационо-економске мере за спречавање и смањење загађења изворишта вода. Површинске и подземне воде се штите од загађења и непланског коришћења (нарочито Драговиштица). Очување квалитета вода за водоснабдевање насеља обезбеђује се успостављањем зона санитарне заштите око изворишта водоснабдевања, пречишћавањем употребљених комуналних и индустријских вода, изградњом септичких јама у селима сходно стандардима и адекватним депоновањем отпада изван зона заштите вода.

Део општине Босилеград улази у обухват *Просторног плана подручја посебне намене Власина* и има карактер подручја посебне намене –која проистиче из значаја сливног подручја Лисине. Дугорочно решење снабдевања водом на подручју општине Босилеград базира се на захвату воде из акумулације Лисина. Планом се дефинише развој, коришћење и

уређење акумулације Лисина, са техничко-технолошким решењем и условима за санитарно-техничку заштиту подручја и изворишта снабдевања водом. У сливу акумулације "Лисина" дефинишу се три зоне санитарне заштите, и то: непосредна (висок степен санитарне заштите који се спроводи строгим санитарним надзором и мерама техничке заштите – 50 m од обала), ужа (режим санитарног надзора – 500 m од обала) и шира заштита (режим селективног санитарног надзора – од 500 m од обала до границе слива). Развој ове акумулације вршиће се повећањем количине захватања воде из слива Божичке реке и реализацијом сабирно доводног система Љубата, уз проширење мера заштите водоакумулације на читав слив реке Божице. Вода са извора слабо минералних вода Велики и Безимени Извор, Шопор и др. се може користити за флаширање и као индустријска сировина.

У зони утицаја могућег поплавног таласа успоставља се зона заштите од вода, са мерама за заштиту становништва и материјалних добара. Одбрана од поплава врши се комбинацијом хидротехничких (линијски заштитини системи) и организационих мера (планско уређење насеља, регулација река, уређење обала у насељу итд.). Експлоатација грађевинских материјала из речних корита мора бити планска, и усклађена са принципима контролисаног управљања речним наносом.

2.1.4. Минералне сировине

Планира се рационално и равномерно коришћење, као и заштита постојећих експлоатација, али и даље истраживање резерви и отварање нових експлоатација.
Комплексна геолошка грађа на планском подручју условљава појаву металичних и неметаличних минералних сировина. Од металичних сировина експлоатишу се руде олова и цинка на локалитету Благодат – Грот и Караманица. Руде волфрама, истраживане у подручју Бреснице, и злата, у шљунковима између Ресена и Извора, јављају се у малим количинама, те нема могућности за њихову економску експлоатацију. Од неметаличних сировина установљено је лежиште фосфата на подручју насеља Лисина, детаљно истражено али није у експлоатацији, лежиште доломита на подручју насеља Извор и велики број појава и лежишта хидротермалног кварца. Значајна налазишта грађевинског камена експлоатишу се у каменолому туцаника у Доњој Љубати. Деградиране површине око постојећих рудника санирати, као и изазване појаве нестабилности тла. Након завршене експлоатације, обавезна је рекултивација земљишта.

Лисина као једино лежиште фосфата у континенталној Европи са рудним резервама од 72 000 000 t има стратешки значај за домаћу привреду. Потражња за фосфатима као сировином за прозводњу вештачких ђубрива гарантује профитабилну производњу. Након пуштања рудника у редовну експлоатациону употребу планиран је обим експолатације од 1 500 000 t фосфатне руде, односно 380 000 t фосфатног концентрата на годишњем нивоу. Лежиште доломита Извор има геолошке резерве од 1 760 000 t. Укупни потенцијали хидротермалног кварца из примарних лежишта процењени су на преко 500 000 t.

Поред наведених локалитета на терену су присутне појаве коришћења речног геолошког грађевинског материјала, најчешће за задовољење потреба локалног становништва. Њихова експлоатација мора бити строго контролисана због заштите од поплава и спречавања ерозионих процеса. Минералне сировине чија је појава на подручју Плана утврђена али их треба даље истражити су графит и грађевински камен.

2.2. СТАНОВНИШТВО, НАСЕЉА И ЈАВНЕ СЛУЖБЕ

2.2.1. Становништво

Улагање у инфраструктуру и привреду на територији депопулационе општине Босилеград омогућиће задржавање становништва, док ће јачање поларизацијског утицаја градских центара, посебно Лесковца и Врања, зауставити исељавање младог и образованог становништва. Планско решење базира се на заштити, ревитализацији, унапређењу и рационалном коришћењу постојећег стамбеног фонда на руралном подручју; проширењу понуде типова становања сходно потребама становништва и захтевима одрживог развоја (обнова традиционалних облика становања, развој одређених видова становања у функцији

туризма, унапређење модела социјалног становања итд.) и имплементацији концепта развоја на принципу мешовитих функција.

Процес континуиране депопулације општине, који траје од друге половине 20. века, нарочито је интензиван у последње четири деценије, и нарочито на сеоском подручју. Негативан природни прираштај је константан од 1991. Становништво општине је дубоко у процесу демографског старења, са просечном старошћу од преко 40 година. Интензивна миграциона кретања одвијају се како ка развијенијим регионима и центрима изван општине, тако и на релацији село-град унутар општине. На нивоу општине бележи се пад броја становника са 11 644 (по попису 1991. год.) на 7979 (по попису 2011. год.).

Пројекција становништва насељима до 2020. године извршена је уз помоћ математичког модела – геометријске прогресије, старосне структуре (попис 2011.) и миграција. На основу анализе демографског развоја у претходном периоду и упоредне анализе демографских показатеља, за дугорочни период до 2020. године у општини Босилеград предвиђа се смањење броја становника на 8 315. Према овој демографској пројекцији укупан број становника имаће приближно исти темпо опадања као у претходном периоду, око 0,9% годишње. Процес старења становништва наставиће се и у наредној деценији и брже ће се одвијати у сеоским срединама него у граду.

Табела 1. Процена броја становника по насељима до 2020. године.

Редни број	**Назив насеља**		**Број становника**			
		1981.	1991.	2002.	2011.	2020. процена
1	Барје	82	42	7	8	0
2	Белут	105	100	85	55	71
3	Бистар	333	225	174	107	135
4	Босилеград	2029	2447	2702	2530	3155
5	Бранковци	210	143	116	76	60
6	Бресница	177	131	77	47	35
7	Буцељево	64	35	22	14	3
8	Гложје	630	427	327	29	186
9	Голеш	71	41	36	36	16
10	Горња Лисина	896	596	474	332	270
11	Горња Љубата	1064	658	485	297	220
12	Горња Ржана	235	172	95	55	44
13	Горње Тламино	510	298	184	129	75
14	Грујинци	249	160	93	63	30
15	Доганица	155	80	50	30	19
16	Доња Лисина	503	365	316	180	170
17	Доња Љубата	755	580	395	262	227
18	Доња Ржана	210	140	79	51	30
19	Доње Тламино	332	272	184	163	143
20	Дукат	807	634	397	253	216
21	Жеравино	68	34	21	16	6
22	Зли Дол	324	231	193	136	127
23	Извор	286	138	115	63	48
24	Јарешник	229	128	96	51	46
25	Караманица	188	98	83	47	41
26	Милевци	273	205	140	74	90
27	Млекоминци	145	135	124	89	82
28	Мусуљ	363	230	125	72	50

29	Назарица	258	143	76	28	27
30	Паралово	227	164	133	104	84
31	Плоча	265	149	100	49	55
32	Радичевци	182	175	164	154	140
33	Рајчиловци	1163	1652	1817	1813	2190
34	Ресен	170	131	81	66	53
35	Рибарци	93	56	39	23	11
36	Рикачево	187	143	109	90	55
37	Црноштица	358	242	190	142	105

На основу досадашњих демографских трендова, предвиђа се смањење броја домаћинстава у општини Босилеград у периоду до 2021. године, са 3 546 на 3 105. Очекује се и незнатно смањење просечне величине домаћинства услед пораста једночланих старачких домаћинстава. Планирани опоравак старосне структуре подручја предвиђа мало већи број млађих домаћинстава, али ће она имати мањи број чланова.

Табела 1. Планирана старосна структура по функционалним добним групама.

Добна група	**Година**	**Општина Босилеград**	**%**	**Градско подручје**	**%**
0 - 4	2002	418	4,21	133	4,92
	2021	210	2,53	80	2,54
5 - 9	2002	513	5,16	162	5,99
	2021	355	4,27	132	4,18
10 – 14	2002	539	5,43	206	7,62
	2021	380	4,57	225	7,13
15 - 19	2002	554	5,58	202	7,48
	2021	394	4,74	265	8,40
20 - 24	2002	600	6,04	185	6,85
	2021	440	5,29	175	5,55
25 - 59	2002	4318	43,48	1385	51,26
	2021	3310	39,80	1608	50,97
60 - 64	2002	623	6,27	110	4,07
	2021	655	7,88	210	6,65
65 и више	2002	2257	22,73	310	11,47
	2021	2571	30,92	460	14,58
Непознато	2002	109	1,10	9	0,33
	2021	/	/	/	/
Свега	2002	9931	100%	2702	100%
	2021	8315	100%	3155	100%

Табела 1. Планиран број и структура домаћинстава.

Општина Босилеград	**Број домаћинстава**		**Просечна величина домаћинстава**	
	2002	2021	2002	2021
	3546	3105	2,80	2,68

Процена указује да ће 2020. године у котлинском делу општине живети 66% становништва. Унутар општине и даље ће се вршити редистрибуција становништва ка насељу Босилеград, у коме ће до 2020. године број становника порасти на 3 155. Будућа

дистрибуција становништва унутар територије општине Босилеград имаће следеће тенденције:

- Становништво ће се концентрисати у насељима Босилеградске котлине (нарочито у општинском центру и Рајчиловцима), где регинални путни правци и повољнија старосна структура у планском периоду представљају подршку демографском опоравку;
- Насеља брдско-планинског дела ће се и даље празнити, и овај процес ће бити најинтензивнији у саобраћајно изолованим насељима са неповољном старосном структуром. Економски и демографски опоравак очекује се у појединим планинским насељима због развоја туризма.

Пројекције будућих демографских трендова и размештаја становништва предвиђају да ће у будућности на простору општине Босилеград озбиљно бити угрожене социјалне функције и економски развој. Немогућност промене популационих токова произилази подједнако из снажног утицаја наслеђене старосне структуре на демографске тенденције, као и из лоших економско-социјалних услова живљења. Без планског усмеравања развоја неизвесна је демографска будућност великог дела подручја општине Босилеград.

Обнова демографског потенцијала захтева низ ревитализационих мера у домену политике, економије и друштва, као што су:

- Активирање свих расположивих природних и створених ресурса;
- Обнова насеља, првенствено оних са добром демографском структуром и повољним саобраћајним положајем, која имају потенцијала да постану локални центри, у смислу диверзификације функција и садржаја;
- Успостављање организоване бриге о старима због великог удела старог становништва;
- Јачање локалне привреде и стварање могућности за запошљавање;
- Унапређење инфраструктуре;
- Подизање образовног нивоа становништва и др.

Синергијско деловање ових мера допринеће преокрету у већ издефиренцираној популационој динамици, и жељеним позитивних промена у даљем демографском развоју општине. Планска претпоставка интензивнијег свеукупног развоја подручја уз реализацију наведених мера ипак не предвиђа скори пораст броја становника, али може на дужи рок довести до постепеног демографског опоравка општине Босилеград.

2.2.2. Однос градских и сеоских насеља и функционално повезивање насеља и центара

Планира се развој и организација мреже насеља, подржавајући успостављени просторни систем, а уз даљи развој полицентричног система мреже, кроз општински центар и центре заједница села. Полицентричан насељски систем омогућава квалитетније опслуживање услугама и сервисима гравитирајућег подручја и уравнотежен територијални развој. Јачањем постојећих и формирањем нових насељских центара омогућава се: боља повезаност насеља; равномернија дистрибуција активности на читавој територији општине, уз јачање локалне привреде; и ублажава се изразит поларизациони утицај који општински центар Босилеград има у систему насеља.

Избор центара и њихов ранг у насељској мрежи планског подручја заснива се превасходно на следећим критеријумима: досадашњи степен развоја и постојање диверзитета садржаја и сервиса, потенцијали за активирање природних и створених ресурса, саобраћајна повезаност са околним насељима и положај на регионалним саобраћајницама, величина (број становника центра и његовог гравитационог подручја) и демографска структура са нижом просечном старошћу становништва. Приликом избора центара насеља пресудан је насељски потенцијал за даљи социо-економски развој и постојање/креирање непољопривредних активности које такав развој подстичу, чиме би се осигурао останак локалног становништва и привукло ново. Ово питање је од круцијалног значаја за демографски угрожена рурална подручја.

Планско подручје се организује у више различитих просторних целина, које на тај начин имају бољу перспективу за даљи развој. Осовину развоја представљају главни путни

правци II-181 и општинског пута ОП 3 који се сутичу у општинском центру. У оквиру сваке зоне подиже се степен централитета насељских центара, чиме се омогућава боља интеграција са гравитирајућим селима, али и комплексније међусобно повезивање центара. За развој ефикасне мреже насеља, као и њихово добро функционисање и интеграцију, неопходан предуслов представља развој саобраћајне и комуналне инфраструктуре.

Одређена насеља се издвајају према концентрацији непољопривредних делатности, те могу представљати центре заједнице насеља/сеоске центре којима ће гравитирати околна села. Улога центра заједнице насеља је да обезбеди већу доступност потребних услуга и сервиса локалном становништу, уз побољшање квалитета живота, са циљем да се становништво задржи у сеоским подручјима општине. На основу полицентричне концепције развоја, планско решење предвиђа развој следећа четири ранга центара и насеља са могућношћу добре интеграције:

- општински центар (Босилеград);
- центри заједнице села (Бистар, Доња Љубата, Горња Лисина);
- сеоски центри (Горња Љубата, Бранковци и Доње Тламино);
- примарна сеоска насеља (Барје, Белут, Бресница, Буцељево, Гложје, Голеш, Горња Ржана, Горње Тламино, Грујинци, Доганица, Доња Ржана, Доња Лисина, Дукат, Жеравино, Зли Дол, Извор, Јарешник, Караманица, Милевци, Млекоминци, Мусуљ, Назарица, Паралово, Плоча, Радичевци, Рајчиловци, Ресен, Рибарци, Рикачево и Црноштица).

Општински центар:

Градско насеље Босилеград је административно, културно и привредно средиште општине. Њему гравитирају примарна сеоска насеља: Белут, Бресница, Буцељево, Гложје, Грујинци, Извор, Милевци, Млекоминци, Паралово, Радичевци, Рајчиловци, Ресен, Рибарци. Релативно велико гравитационо подручје града Босилеграда произилази из његове доступности, односно погодног саобраћајног положаја на месту сутицања регионалних путева II-181 и ОП 3. Позиција града на двема саобраћајницама олакшава приступачност околних сеоских насеља гравитирајућем центру. Босилеграду као центру највећег степена централитета директно гравитирају Бистар, Доња Љубата и Горња Лисина као центри заједнице насеља са насељима из свог гравитационог подручја, као и посредно сеоски центри Горња Љубата (веза преко Доње Љубате) и Доње Тламино и Бранковци (веза преко Бистра).

Да би се омогућило даље јачање оштинског центра, неопходно је најпре унапређење постојеће инфраструктуре, а потом и даљи развој планиране друштвене, привредне, саобраћајне и комуналне инфраструктуре на принципима одрживог развоја. Од суштинског значаја за просторни развој општине је јачање улоге града Босилеграда у регионалном окружењу, пре свега развијањем трансграничне сарадње са суседним државама Републиком Македонијом и Републиком Бугарском, али и сарадњом са општинама Врање, Сурдулица и Трговиште. Повећање степена централитета општинског центра одвија се кроз развој привредних, централних и спортско-рекреативних функција. Развој општинског центра заснивaће се на развоју производних делатности и делатностима терцијарног сектора (мањи индустријски погони, прерада пољопривредних производа, производно занатство, угоститељство, садржаји централних функција). За даље унапређење општинског центра и јачање регионалних веза, нужан предуслов је активирање попречних веза у односу на Коридор X (Врање-Босилеград-Бугарска), чиме би Босилеград могао да постане и значајан транзитно-услужни центар.

Центри заједнице села:

Бистар са гравитирајућим селима: примарна сеоска насеља Доганица, Јарешник и Назарица, и сеоски центри Доње Тламино (са примарним насељима Голеш, Горње Тламино, Жеравино и Караманица) и Бранковци (са примарним насељима Зли Дол и Рикачево). Планско опредељење за повећање централитета овог насеља заснива се превасходно на постојећим јавним садржајима, али и на специфичном положају насеља на регионалном путу Р 122а који упућује на то да Бистру гравитирају два насеља сличних природних, морфолошких и структурних карактеристика у југоисточном делу простора општине –

сеоски центри Бранковци и Доње Тламино. Највећи потенцијали насеља су пољопривредни, шумски и хидроенергетски, па су оптималне делатности овог краја воћарство, сточарство и шумарство. Подизање степена централитета Бистра подразумева и његову већу специјализацију кроз развој непољопривредних делатности из секундарних и терцијарних делатности. У том смислу, у насељу се планира откупна станица и отварање мањих прерађивачких капацитета (прерада и паковање пољопривредних производа и шумских плодова), као и развој занатства.

Доња Љубата са гравитирајућим селима: примарна сеоска насеља Дукат и Црноштица, и сеоски центар Горња Љубата (са примарним сеоским насељима Мусуљ, Барје и Плоча). Највећи потенцијали насеља су пољопривредни, шумски, туристички, рударски и хидроенергетски. У центру заједнице села Доња Љубата планира се афирмисање централних садржаја ослоњених на развој традиционалних делатности овог дела општине. У том смислу потребно је формирати откупне станице за печурке, лековито биље, млеко и млечне производе, као и развој дрвно-прерађивачких капацитета и отварање нових занатских радњи. Планира се интензивнији привредни развој насеља базиран на рударској делатности. Такође, с обзиром на добар саобраћајни положај на Р 239 преко кога се насеље повезује са општинским центром, омогућава се развој функција из терцијарног сектора, првенствено туристичко-угоститељских и трговачких садржаја.

Горња Лисина са гравитирајућим селима: примарна сеоска насеља Горња Ржана, Доња Ржана и Доња Лисина. Централитет овог насеља се заснива на доступности са регионалног пута Р 122, потенцијалима за дрвно-прерађивачке погоне због великог учешћа шума и шумског земљишта, као и могућностима за туристички развој на локалитетима око акумулације Лисина. Највећи потенцијали насеља су пољопривредни, шумски, туристички и хидроенергетски. Насеље се може развијати као јединствено место језерског и планинског туризма, јер поседује неопходне предуслове за развој туристичко-угоститељских садржаја. Тиме би се створили услови за активирање људских ресурса - локалног становништва у домену туристичке привреде. У циљу употпуњавања туристичке понуде предвиђа се изградња нових смештајних капацитета и формирање смештајних капацитета у оквиру сеоских домаћинстава.

Сеоски центри:

Доње Тламино са гравитирајућим селима: примарна сеоска насеља Голеш, Горње Тламино, Жеравино и Караманица. Највећи потенцијали насеља су пољопривредни, шумски, рударски и хидроенергетски. Централитет насеља ослања се на доминантне привредне делатности у овом делу општине (сточарство, повртарство, воћарство-шљиве), као и откуп и прераду шумских плодова. У том смислу потребно је обезбедити мале прерађивачке погоне, пијацу за пласман пољопривредних производа и простор за занатске радње. Сходно развоју пољопривредне делатности планирају се мини-фарме и сточне фарме. Према планираном развоју привреде стварају се услови за интензивнији развој рударства.

Бранковци са гравитирајућим селима: примарна сеоска насеља Зли Дол и Рикачево. Централитет насеља Бранковци се заснива на доброј заступљености јавних функција и садржаја, добром саобраћајном положају на општинског пута ОП 3 и близини граничног прелаза Рибарци ка Републици Бугарској. Највећи потенцијали насеља су пољопривредни, шумски и хидроенергетски. У овом сеоском центру такође се планира развој занатства и мале привреде, који има упориште у традиционалним пољопривредним делатностима и производима. Модернизацијом прелаза Рибарци може се очекивати интензивнији саобраћај на регионалном правцу II-181 у транзиту ка Бугарској, а сходно томе и повећање броја корисника насељских услуга, што омогућава развој трговачких и услужних делатности.

Горња Љубата са гравитирајућим селима: примарна сеоска насеља Мусуљ, Барје и Плоча. У Горњој Љубати се планира значајније афирмисање централитета насеља кроз развој доминантних делатности на овом подручју (сточарство и шумарство). Највећи потенцијали насеља су пољопривредни, шумски и туристички. У склопу активирања дрвно-прерађивачких капацитета планира се изградња погона за прераду дрвета. Положај на ОП 3

ОП 2 у подножју планине Бесна Кобила ствара добре предуслове за туристички развој овог села, али је неопходан предуслов асвалтирање читаве деонице овог путног правца.

Насеља Буцељево, Рибарци, Барје, Голеш, и Жеравино која се демографски празне могу се користити за развој различитих видова туризма. Постојећи напуштени грађевински фонд, уз укидање економских дворишта, могуће је адаптирати за потребе сеоског/еколошког/планинског туризма. Постоје потенцијали за формирање етно-центра у селу Извор. Рибарци и Голеш као места граничних прелаза имају могућности да развијају транзитни туризам. Формирање адекватне и савремене туристичке понуде условљено је унапређењем саобраћајне инфраструктуре ради лакше доступности, али и побољшањем комуналне и информационе инфраструктуре.

2.2.3. Организација јавних служби

Планира се развој у складу са постојећом мрежом објеката, иако део њихових капацитета у актуелним околностима није потребан због тренутних неповољних демографских околности. У складу са постизањем уравнотеженог развоја подручја, поред општинског центра, приритет у јачању централних функција и унапређењу квалитета услуга, имају центри заједнице насеља и сеоски центри. Територијална и функционална доступност услуга становништву читавог планског подручја, допринеће побољшању квалитета живота становништва и његовог задржавања на овом подручју. У општинском центру се организују комплетни садржаји сер виса јавних служби. С обзиром на демографску величину осталих насеља (мање од 500 становника, изузев мешовитог насеља Рајчиловци), за њих се предвиђа опслуженост у складу са насељском хијерархијом и функционално ослањање просторно блиских насеља. Неопходан предуслов за подизање нивоа квалитета услуга јавних служби је укључивање приватног сектора на локалном нивоу и стимулисање приватно/јавних партнерстава.

Како основне услуге од јавног интереса (основно/обавезно образовање, примарна здравствена заштита, предшколска брига о деци и основна социјална заштита) не могу бити свима подједнако доступне у месту становања, за грађане сеоских насеља у брдско-планинским и изолованим селима примењују се прилагођени, функционално-економски прихватљиви модалитети организовања услуга (понајвише употреба мобилних служби). Јавне услуге вишег ранга (средње, више и високо образовање, секундарна и специјализована здравствена заштита, услуге у области културе, спорта и рекреације) организују се у градском насељу, у складу са потребама и интересима корисника и планираном мрежом центара насеља.

У области **предшколског васпитања и образовања**, поред унапређења постојеће установе „Дечја радост“ у Босилеграду, потребно је обезбедити издвојена одељења предшколских установа, и то не само у планираним центрима заједнице насеља већ и у свим насељима где се за то укаже потреба. За тешко доступна и изолована сеоска насеља предлаже се увођење специјализованих програма и мобилних путујућих дечјих вртића из општинског центра барем једном недељно, како би се и овим насељима омогућило равноправно коришћење услуга предшколског васпитања деце. Од великог је значаја развијање програма за децу са посебним потребама. За услуге предшколског образовања могуће је користити постојеће објекте или изградити нове мултифункционалне који ће моћи да прихвате више садржаја. Неопходно је организовање специјализованог превоза за сву децу која живе на удаљењу већем од 1,5 km од предшколске васпитне групе, као и за сву децу са посебним потребама. Овај превоз би могао да истовремено опслужује децу предшколског узраста и ученике основних школа. Подржава се укључење приватног сектора у домену дечје заштите.

Мрежа објеката **основног образовања** ће се заснивати на матичној осморазредној школи у општинском центру и подручним осморазредним школама у осталим насељским центрима. Мрежа ће задржати постојеће школске објекте уз могућност вишенаменског коришћења, пре свега за мобилне екипе предшколског васпитања, продужени боравак, потом програме културе, информатике, посебне образовне програме и др. Предуслов за задржавање осморазредних и четвороразредних школа је њихова санација и неопходно опремање, уз повећање нивоа доступности. Организовање специјализованог превоза неопходно је за ученике који живе на удаљености већој од 4 km од школе и за све ученике

са посебним потребама. Будућа рационализација мреже издвојених четвороразредних одељења засниваће се на демографским променама, доступности, квалитету и опремљености објеката, и процени могућности за побољшање квалитета наставног процеса, уз активну партиципацију родитеља и ученика у доношењу одлука. Сходно томе у примарним сеоским насељима могуће је гашење школа али и њихово унапређење у складу са очекиваним бројем ученика. У насељским центрима потребна је адаптација, реконструкција и инфраструктурно опремање школских објеката. Коришћење школског простора за друге компатибилне активности (туризам, рекреација) омогућило би да се прикупе средства за уређење школских објеката и њихово адекватно функционисање.

За **средње образовање** планира се боље опремање постојеће средње школе, уз унапређење квалитета/разноврсности наставе и бољу доступност корисницима са територије читаве општине. Евентуално отварање нових средњих школа, или увођење нових смерова у оквиру постојеће гимназије, било би засновано на усклађивању образовних профила са структуром и потребама привреде на регионалном и локалном нивоу, као и тражења нових модалитета финансирања и повезивања са привредом. Један од могућих модела система финансирања средњег образовања јесте комбиновани модел постојећег система финансирања и развоја проширених делатности (комерцијални програми и пројекти сарадње са привредом). Развој стручног образовања подразумева модернизовање опреме и наставних средстава и опремање школа потребним садржајима (специјалне наставне просторије, школске радионице, библиотеке и интернет учионице, трпезарије и ресторани, спортски терени и остале пратеће услуге).

За адекватно функционисање примарне **здравствене заштите** на планском подручју, у складу са планираном мрежом насеља и потребама гравитирајућег становништва, потребно је обезбедити следеће: 1) подизање квалитета услуга (опремање медицинском опремом, довољан број лекара и медицинског особља, увођење приватне праксе, програми промоције здравља, превенције и примарне здравствене заштите на руралном подручју); 2) обнова постојећих објеката и изградња нових у насељским центрима; 3) доступност услуга свим становницима општине (обезбеђење теренских и санитетских возила). У тешко приступачним сеоским насељима треба организовати посету мобилних здравственим екипа барем једном недељно. У насељима са туристичким потенцијалом треба обезбедити рад амбуланте у току трајања туристичке сезоне. Доступност здравствених услуга директно је условљена унапређењем путне мреже, како због доласка пацијената у здравствене установе, тако и за организовање мобилних здравствених тимова.

За **социјалну заштиту** планира се унапређење нивоа доступности услуга, подједнако свим становницима планског подручја. Посебна пажња усмериће се ка најосетљивијим друштвеним групама – старим и изнемоглим лицима, незбринутој деци и деци ометеној у психо-физичком развоју. Услуге социјалне заштите обављају се преко Центра за социјални рад у Босилеграду који нема своје просторије, па је у планском периоду неопходна изградња новог објекта и његово опремање. За решавање потреба социјално угроженог становништва потребно је јачање патронажне службе и службе за негу старих и болесних. Боља доступност услуга социјалне заштите остариће се формирањем мобилних тимова за теренски рад, и опремањем службе теренским возилима, првенствено за обилазак старачких домаћинстава. Унапређење стандарда услуга социјалне заштите подразумева унапређење квалитета постојећих и увођење нових услуга, као и развој нових алтернативних и иновативних програма. Потребно је формирање саветовалишта за подршку браку и породици, формирање дневних центара са разноврсним садржајима (самачки клубови, клубови пензионера), организовање малих смештајних капацитета и капацитета за дневни боравак за осетљиве групе и сл. С обзиром на велики удео старог становништва у укупној популацији општине, нужно је обезбеђивање објекта Дома за стара и изнемогла лица, путем санације и пренамене постојећег објекта старог Дома здравља. Такође, неопходно је међусобно повезивање и координисано деловање институција примарне здравствене заштите и социјалне заштите, ради потпуније социјалне заштите старих особа. Пожељно је организовање разних услуга у оквиру месних заједница за остарела лица која живе у самачким домаћинствима, отварање пензионерских клубова у насељским центрима, пружање помоћи старима кроз патронажне и сличне службе, промовисање старатељства над

старим лицима у замену за бригу о домаћинству и обрађивање земље у циљу запошљавања радно способног сиромашног становништва, и сл.

У области **културе** планско решење заснива се на очувању културног идентитета и диверзитета подручја општине Босилеград, кроз различите програме развоја и јачања сектора културе (пројекти намењени деци и младима, промоције етнографских вредности, заштита културног наслеђа и сл.). За припрему и реализацију програма потребно је обнављање и умрежавање постојећих установа културе на територији општине, као и укључивање приватног и непрофитног сектора. Основни циљ је културна промоција и унапређење првенствено градског насеља Босилеград. Планира се модернизација Центра за културу у Босилеграду, уз употпуњавање културне понуде и промоцију програма културе. Неопходно је повећање доступности садржаја културе на руралним подручјима развојем нових услуга (мобилне библиотеке, представе, креативне радионице и сл.), уз субвенције приватног и јавног сектора. Постојеће домове културе у сеоским насељима треба задржати и извршити потребне адаптације објеката, како би се омогућило њихово вишенаменско коришћење за активности из области културе, науке и туризма. У центру заједнице насеља Бистар такође је потребно изградити вишенаменски објекат са универзалном двораном за различите културне активности. У циљу очувања културног идентитета и наслеђа подручја, предвиђа се активнија подршка локалне самоуправе и приватног сектора програмима локалних културних друштава, који би употпунили туристичку понуду подручја.

У области **јавне управе**, објекат Скупштине општине Босилеград задовољава потребе. Унапређење у овој области подразумева побољшање нивоа квалитета услуга које се пружају грађанима кроз развој услужних центара и информационе мреже, као и активнију сарадњу локалне самоуправе и јавних установа уз учешће медија и НВО. Постојећих 6 месних канцеларија у насељима Бранковци, Доње Тламино, Назарица, Горња Лисина, Горња Љубата и Доња Љубата треба ускладити са улогом насеља у планираној мрежи. Месне канцеларије у центрима заједнице насеља и сеоским центрима треба задржати, а у насељском центру Бистар отварити нову. Све објекте јавне управе и администрације потребно је технички и инфраструктурно опремити и адекватно умрежити уз помоћ савремених технологија.

Развој **спортско-рекреативних садржаја** планира се кроз изградњу нових и унапређење постојећих објеката и отворених спортско-рекреативних садржаја, првенствено на руралном подручју. Стратешко опредељење представља промовисање здравог живота и развој мреже услуга у циљу омасовљења рекреативног бављења спортом, у оквиру клубова и школских комплекса. Планске интервенције у градском насељу Босилеград обухватају завршетак изградње нове спортске дворане, уређење и опремање дечјих игралишта и јавних спортско-рекреативних простора, бициклистичких стаза и стаза за шетњу. На подручју сеских насеља неопходно је значајно унапређење спортско-рекреативних простора. У свим насељским центрима овим Планом се предвиђа реконструкција постојећих и изградња нових школских и јавних објеката физичке културе (фискултурне сале, отворени терени за мале спортове), као и њихово адекватно опремање. Такође је потребно уређивање и опремање простора за игру деце. Да би се сеоском становништву омогућиле спортско-рекреативне активности током читаве године, предлаже се вишенаменско коришћење постојећих објеката домова културе, месних канцеларија, фискултурних дворана и сл.

Планом се предвиђа изградња нових православних хришћанских **верских објеката** у насељима где се за тим укаже потреба.

2.3. ПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ И ТУРИЗАМ

2.3.1. Опште карактеристике привреде

Планско решење, усмерено ка одрживом привредном развоју, базира се на коришћењу свих ресурса општине -који могу обезбедити веће запошљавање, динамичнију и ефикаснију привреду, равномернији развој, активирање неискоришћених капацитета и заштиту животне средине; а истовремено обезбеђује просторне услове за развој и регулаторни оквир за нове инвестиције.

У складу са дефинисаним потенцијалима (као што су традиција, еколошки квалитет подручја, локални природни ресурси и богато искуство у "етно радиности") и ограничењима овог планског подручја (као што су неорганизованост тржишта, екстензивно коришћење расположивих ресурса, недовољна повезаност са прерађивачком индустријом, лоши инфраструктурни услови, примена екстензивних технологија производње и застарела механизација) развој привредних делатности планира се кроз побољшање постојећих и формирање нових капацитета, и то применом следећих решења:

1. **Развој привредних области заснованих на коришћењу локалних потенцијала -** овим областима припадају дрвно-прерађивачка индустрија, прехрамбена, пољопривредно-прерађивачка, занатске услуге, као и битни потенцијали за остваривање значајних прихода из области угоститељства и туризма.
2. **Специјализација привредне структуре** – од примарне фазе до фазе финализације производа на основу одрживог коришћења природног потенцијала. У такве најзначајније природне потенцијале овог подручја који се могу специјализовати у процесу привредног развоја спадају:
   - производња, откуп, складиштење и прерада пољопривредних производа;
   - узгој стоке, производња и прерада млечних и сухомеснатих производа;
   - шумарство и прерада дрвне масе, откуп, складиштење и прераде биља, шумских плодова;
   - развој туризма и специјализованих видова туристичке понуде (транзитни, еко, сеоски, манифестациони, здравствено-рекреативни, еколошко-образовни, ловни и др.) и
   - развој нових садржаја (угоститељски, смештајни, прометни, сервисни, едукативни и др.).
3. **Реструктуирање постојеће привреде кроз процес приватизације и отварање мини производних и прерађивачких погона -** како је напред наведено акценат привредног развоја је на отварању радних места, пре свега кроз подстицање предузетништва, отварањем малих капацитета и породичних фирми (као што су мали прерађивачки погони, мини фарме, пружање пољопривредних и туристичких услуга). Поред директних утицаја, на тај начин се стварају услови за одрживи развој односно развој локалне економије базиране на рационалном и одрживом коришћењу локалних потенцијала, а која истовремено омогућава коришћење локалне радне снаге, посебно руралног становништва.

2.3.2. Пољопривреда

Планира се развој пољопривреде планског подручја применом мера и смерница одрживог развоја. Сточарство и воћарство су водеће гране пољопривреде овог подручја, и њихови производи представљају сировинску базу за развој прехрамбене и прерађивачке индустрије, а самим тим и за развој сектора малих и средњих предузећа, као и нових еко-етно сектора туризма.

Пољопривредни произвођачи би у наредном периоду требало да прихвате неке од следећих праваца јачања и унапређења своје производње. Ти правци би обухватили интензивирање производње, а наричито прераде добијених сировинских приноса, затим прилагођавање захтевима тржишта за актуелном потражњом, наставак пољопривредне активности на традиционалан начин уз ширење асортимана. Треба предузети адекватне мере и за укрупњавање пољопривредних поседа и пашњака и на тај начин повећати земљишну површина што јесте један од актуелних проблема ове општине.

У наредном периоду је реално очекивати да кроз јачање пољопривреде може да се утиче на већу производњу која би знатно допринела опоравку локалне економије ове општине. Један од највећих потенцијала и адута овог планског подручја била би производња еколошки високо вредне и високо квалитетне “здраве“ хране (по стандардима Европске Уније) са робном марком и географским пореклом, што у знатној мери може проширити туристичку понуду и омогућити да ова грана привреде постане комплементарна туризму кроз развијање еко бренда и јачања имиџа Општине Босилеград. Како планско подручје

обулује повољним природним условима за производњу аутохтоног и плантажног лековитог биља, гљива и различитих шумских плодова, било би потребно организовати перманентну обуку сакупљача и стратешки приступити овој активности.

Такође правилно усмерена прекогранична сарадња кроз интеграцију са суседним државама у региону усклађивањем актуелне потражње и понуде на тржишту, допринела би у великој мери лакшем превазилажењу промена у тешким транзиционим околностима којима је цела земља, а нарочито ова област као погранично подручје, изложена.

Поред осталих мера неопходно је нагласити и потребу за адекватним финансијским третманом ове привредне области кроз различите фондове и подстицајне субвенционисане и стартне кредите помоћу којих би држава подстакла све заинтересоване за улагање сопствених физичких и материјасних капацитета управо у даљу пољопривредну производњу, а нарочито сточарство.

2.3.3. Индустрија

Даљи индустријски развој планира се у складу са потенцијалима и ограничењима планског подручја. Поштовањем начела одрживог развоја, предлог мера прати стратегију подршке и јачања постојећих капацитета и формирање нових пословно-производних погона. Планира се:

1. **Реструктурирање постојећих индустријских комплекса и потенцирање нових производних програма,** кроз употребу постојећих капацитета, њихову модернизацију и изградњу нових савременијих погона;
2. **Просторно дефинисање постојеће индустријске области** која има потенцијале за формирање засебно диференциране зоне, као и њено адекватно проширење;
3. **Формирање и инфраструктурно опремање локација за мање погоне прехрамбене индустрије**;
4. **Отварање мини прерађивачких погона**:
   - за воће воће (јабука, крушка, шљива, шипурак, боровница и др.),
   - за поврће (шаргарепа, лук, кромпир и др.),
   - за прераду и конзервирање печурака.
5. **Реновирање и отварање постојеће сушаре воћа**;
6. **Отварање мини производних погона**:
   - за адаптација постојећег предузећа "Бор" за производњу намештаја,
   - за намештај и друге производе од дрвета,
   - за флаширање воде,
   - млекаре у оквиру ДП "Напредак".
7. **Формирање и инфраструктурно опремање локација** мањих специјализованих прерађивачких погона "здраве хране", паковање лековитог биља и шумских плодова (м.з. Доње Тламино), а уколико постоји интерес, у свим насељима.
8. **Подстицање развоја производног занатства**, пре свега у Босилеграду и центрима заједнице насеља, као и другим насељима уколико постоји интерес.

Развој различитих производних делатности треба да буде у складу са осталим намена у простору, тако да се не наруши квалитет живота, екологија простора и одрживост развоја.

Предлог приоритетних активности на планском подручју:

- Стварање услова за афирмацију производних специфичности уз развијање предузетничког духа, пласирање постојећих и стварање нових брендова кроз очување традиционалне производње брашна, традиционалне производње ракије и пекмеза и њихово етикетирање;
- Креирање стимулативног амбијента за подстицање развоја МСП и предузетништва кроз финансијске и нефинансијске мере подршке, јачање кадровског потенцијала, организовање едукативних програми и др.;
- Унапређење и реактивирање постојећих и активирање нових потенцијалних индустријских зона и локација планског подручја за развој МСПП кроз побољшање инфраструктурне опремљености локалитета;

- Реализовање приватизације и осталих видова реструктурирања;
- Стварање базе података о локалним предузећима.

2.3.4. Шумарство и ловство

Планира се рационално коришћење дрвета као сировине -формирање мањих дрвопрерађивачких погона који би могли да чине потпору јачања привредног развоја и локалне економије, али и примена мера за очување и заштиту - да се вредност шума не би умањила.

Обезбеђење одрживог развоја и профитабилности од државног шумарског сектора, узимајући у обзир еколошке захтеве, као и економски аспект профита од производа шума, може се постићи путем унапређења система планирања, примене савремених метода газдовања и мониторинга стања шума, адекватног и примереног остваривања функције рекреације, туризма, образовања и осталих функција шума. Истовремено се мора пружити и једнако ефикасна подршка власницима приватних шума ради задовољења како њихових личних, тако и општег интереса у одрживом газдовању. Оваква атмосфера подршке могућа је за реализацију кроз формирање следећих пропозиција: утврђивање стања приватних шума и развојем система планирања и контроле газдовања, заштитом приватних шума кроз одговорност власника, обезбеђивањем дугорочне финансијске подршке, подстицањем укрупњавања шумских поседа који су у приватној својини и онемогућавањем њиховог даљег и поновног уситњавања.

Планом обнављања и подизања нових шума предвиђено је обнављање природним путем оплодним сечама на укупној површини од 549,18 ha. Подизање нових шума вештачким путем (садњом садница) на површини од 91,71 ha, и то пошумљавањем површина после извршених реконструкционих сеча на површини од 88,21 ha и пошумљавање необраслог земљишта на површини од 3,50 ha.

За потребе плана обнављања и подизања нових шума потребно је обезбедити 141 987 комада садница и то 87 133 садница смрче, 26 808 садница белог бора, 23 666 садница црног бора, и 4380 садница багрема.

За потребе комплетирања природно обновљених састојина (црног и белог бора) користи се 2500садница/ha., као и за потребе попуњавања постојећих и новоподигнутих култура.

У проширеној репродукцији после извршених реконструкционих сеча потребно је обезбедити 220 526 садница (од тога по 21 900 садница багрема , црног и белог бора по 47 138 садница и садница смрче 104 350 ком.). За пошумљавање чистина на површини од 3,50 ха потребно је обезбедити 8750 садница (по 4375 садница црног и белог бора). Значи укупан број садница потребан у проширеној репродукцији износи 229 276 комада. Потребан број садница по 1 ha износи 2500 за све врсте.

Сви радови на нези шума планирају се у простој репродукцији. Планом неге шума у газдинској јединици "Босилеград" планирани су следећи радови:

- Прореде, као мере неге шума планирају се на радној површини од 2432,26 ha;
- Сеча избојака и ручно уклањање корова обавиће се на површини од 88,21 ha два пута;
- Окопавање и прашење планирано је у новоподигнутим културама на 91,71 ha два пута;
- Чишћење ће се обавити на површини од 941,82 ha.

Укупан план неге шума у газдинској јединици "Босилеград"износи 3372,95 ha радне површине.

Стручна служба ловства из Ш.Г. "Врање" из Врања и Ш.Г. "Шума" из Лесковца који заједнички газдују овим ловиштем треба да спроводе одредбе планиране у ловној основи и тако раде на побољшању дивљачи и у квалитативном и квантитативном смислу, као и на укупној организацији ловне привреде за коју постоје сви неопходни услови.

Може се закључити да је у погледу бројности дивљач заступљена у релативно добром броју, те се мора у погледу унапређења ловства приступити анализи и конкретним активностима на побољшању стања.

Табела 1.Оптимални густина дивљача на 100 ha.

Врста дивљача	Бонитет	Број на 100 ha
срна	II	6,1 – 9,0
	III	3,1 – 6,0
дивља свиња	II	0,7 – 0,8
	III	0,5 – 0,6
зец	II	15 – 20
	III	10 – 14
јерабица	II	30 – 50
	III	10 – 29

Ловачко удружење "Coko"- Босилеград која газдије овом газдинском јединицом у склопу ширег подручја-територије општине, треба планом (ловном основом) да прецизира све појединости око повећања бројности и унапређења укупног стања ловства овог подручја.

2.3.5. Туризам

Планирани развој туризма на територији општине Босилеград, као приоритетне програмско-развојне оријентације, базира се на природним и створеним туристичким потенцијалима планског подручја и усмерен је ка афирмација постојећих, активирању и уређењу нових туристичких простора, њиховом међусобном повезивању као и обогаћивању разноврсним садржајима који би били прилагођени ширем кругу корисника, у складу са актуелним трендовима на туристичком тржишту.

Уз поштовање принципа одрживог развоја, понуда туристичког подручја заснива се на следећим доминантним видовима туризма:

- **здравствено–рекреативном планинском туризму** - који ће се развијати на планинским секторима: Бесна Кобила-Варденик-Милешевска планина и Дукат-Патарица-Црноок са разноврсном целогодишњом понудом како у зимској сезони (алпско, турно и нордијско скијање, сноу-борд, скијеринг, ски-сафари и др.), тако и у летњој сезони (планинарске и излетничке туре, јахање, планински бициклизам, развој коњичког спорта и др.);
- **еколошко-образовном** - школе природе и школе у природи, еколошки кампови, екскурзије, стручни и студијски боравци за одрасле, нарочито повољни потенцијали за семинаре и скупове хомеопата;
- **сеоском** - као све атрактивнији и траженији облик туризма, који ће својом целогодишњом понудом у руралном амбијенту пружити туристима све компаративне предноси овог простора (здрава храна, чист ваздух, домаћа радиност, стари занати, културно - историјски мотиви);
- **културно – манифестационом -** који ће користити предности богатог културно - историјскиг и етнолошког наслеђа, етно - архитектуре, као и традиционалних манифестација;
- **ловном и риболовном** - подручје располаже великим потенцијалима за лов и риболов (Лисинско језеро, Драговиштица, Божичка, Лисинска река);
- **транзитном** - везан за потребе корисника саобраћајне инфраструктуре и планиран у оквиру саобраћајних коридора државног пута II-181 и ОП 1 као и гребенског-панорамског туристичког коридора-пута (Власотинце-Чемерник-Власина-Бесна

PROJEKTNO GRAĐEVINSKI CENTAR DOMIT doo

Кобила-Дукат) уз функционалну интеграцију укупне туристичке понуде окружења. Уз формирање адекватних информативних центара који би пружали све потребне услуге туристима, нарочито у пограничним зонама и на граничним прелазима, ови туристички коридори би врло брзо могли допинети развоју читавог региона.

Туризам функционално повезати са комплементарним делатностима. Промовисати географске, етнографске и културне карактеристике и знаменитости подручја, уз развој нових смештајних капацитета. Развијати туристичку инфраструктуру: одмориштa, видиковце, излетишта, простора за рекреацију за различите категорије и интензитете коришћења (рекреативни простор за припреме спортиста и сл.) као и спортско-едукативне комплексе (за школе у природи и сл.).

Настојати на увођењу савремених стандарда квалитета услуга у туристичкој понуди - кроз обуку туристичког особља, формирање информативних пунктова (у циљу боље информисаности), савременије уређење и опремање простора намењених рекреацији и туризму и опремање и модернизацију граничних прелаза Рибарци и Голеш пратећим објектима.

Подстицати различите облике инвестирања у реализацију и одржавање скијалишта на теренима на Бесној Кобили и локацијама на планинама Црноок и Дукат. Комлетирањем инфраструктуре и едукацијом домаћинстава треба стварати услове за развој свих аспеката етно-туризма кроз јачање локалног идентитета подручја. На сеоском подручју (Дукату, Горњем Тламину, Доњем Тламину, Горњој Лисини, Доњој Лисини, Горњој Љубати, Доњој Љубати и Бистру) искористити могућност за оснивање етно-центра, у коме би био обезбеђен простор за уметничку колонију, старе занате, домаћу радиност и сл. Изузетан потенцијал за формирање етно-села представља амбијентална целина старих кућа традиционалног стила градње са црквом и некадашњом школом у сели Извор. Такође у овом селу треба наставити са реализацијом трансграничног пројекта са Бугарском "Зелена школа" која би омогућила коришћење ове здраве средине и природног окружења за непосредни контакт са природом нарочито деце из већих урбанизованих градских центара. На подручју села Доња Љубата налази се објекат дечијег интерната са смештајним капацитетима и теренима за спорт и рекреацију који представљају потенцијал који испуњава услове за одржаванје вишедневног боравка у школи у природи, за децу овог региона и шире. Пожељно је и покренути инвестиције у изградњу и инфраструктурно опремање добрих потенцијалних скијалишних локација на врховима планинских подручја (Црноок 1886м надморске висине у Црноштици где је већ обезбеђен довод струје, Шупља падина у Горњој Љубати, Бесна Кобила у Мусуљу, Глошке планине у Гложју и Милевске планине у Милевцима).

Приоритет ће у наредном периоду имати садржајнија понуда локалитета Јарешник и Варденик и афирмација граничног прелаза Рибарци кроз израду пратећих услужних и угоститељских објеката, бржа валоризација и активирање значајних туристичких локалитета на целокупном сеоском брдско-планинском подручју, све у циљу како развоја туризма, тако и задржавања становништва на овом подручју.

Повезати постојећи туристички потенцијал општине Босилеград са подручјима Власине и Бесне Кобиле. Према глобалном зонингу територије Пчињског округа диференциран је *Трговишко-Босилеградски туристички рејон* са целовитим и међусобно интегрисаним комплексима и местима туристичке понуде. Овај рејон са простора општине Босилеград обухвата планински сектор и део Бесне Кобиле са туристичким местима-општинским центрима Босилеградом и другим насељима, водоакумулацијом Лисина, објектима и природним и културним вредностима (карта 1.). Туристичка понуда рејона заокружиће се изградњом хидроакумулације Пчиња и активирањем Патарице, Црноока као и Бесне Кобиле (уз нордијско и турно скијање, као и летњу рекреацију јахање, планински бициклизам, планинарење, излете и др.) . У склопу шире туристичке понуде посебно место заузима спортско-рекреативни центар „Големи Совршац", који ће бити третиран кроз програме и пројекте уређења скијалишта на ширем простору, уз услов остваривања квалитетног саобраћајног повезивања, и уз интегрисање сеоског туризма и комплементарних активности.

Туристички комплекси ће се развијати за целогодишњу понуду што укључује изградњу смештајних капацитета, реализацију садржаја понуде у простору, комплетирање комуналне опреме, јавних садржаја и др. Са прикључком на транзитни туристички коридор аутопута Е-75 (петља "Бујановац I" и "Врање"), деоницом гребенског-панорамског пута (Патараца-Дукат/Жеравина/граница Р. Македоније), доницом источног туристичког коридора (Љути до/Лисина- Жеравина/граница Р. Македоније) и развојем путне мреже (посебно општинског пута ОП 2 Трговиште-Босилеград са тунелом кроз Дукат), сви туристички потенцијали интегрисаће се у јединствену понуду рејона са доминантним активностима целогодишњег планинског туризма као и еколошког, сеоског, ловног, риболовног, туризма на воденим површинама и других видова туризма.

Главна туристичка понуда рејона биће организована у следећим комплексима и местима:

- Туристички комплекс општински центар Трговиште-водоакумулација Пчиња-Дукат (запад);
- Туристички комплекс општински центар Босилеград-водоакумулација Лисина-Бесна Кобила (исток);
- Туристички комплекс општински центар Босилеград -Црноок-Дукат (исток).

2.4. САОБРАЋАЈ И ИНФРАСТРУКТУРНИ СИСТЕМИ

2.4.1. Саобраћај и саобраћајна инфраструктура

Развој ове области планира се кроз: повећање саобраћајне доступности Просторног плана; подизање квалитета саобраћаја на државном путу II-181 и општинској путној мрежи; изградњу деонице општинског пута ОП 1 од границе Бугарске (Рибарце) до границе Македоније(Караманице) дужине 25 km; изградњу непроходне деонице општинског пута ОП 2 од чвора 1004/за Власинско језеро- Трговиште (до границе општине); изградња деонице општинског пута ОП 3 Доња Љубата- Крива Феја (границе општине); појачано одржавање деонице државног пута II-181 Власинско језеро-Граница Бугарске (Рибарце), доница Власинско језеро-Босилеград; дисокација трасе државног пута II-181 на делу насеља Босилеград; појачано одржавање коловоза и осталих елемената на постојећој уличној мрежи; изградњу тротоара на државном путу II реда у насељеним местима, а посебно на улицама које се поклапају са правцма тих путева; реконструкцију општинске путне мреже у циљу повећања саобраћајне повезаности насеља међусобно, са центрима заједнице села, као и повезивања са будућим туристичким зонама; стављање у функцију гребенског-панорамског туристичког коридора-пута на правцу Власотинце-Чемерник-Власина-Бесна Кобила-Дукат; подизање нивоа редовног одржавању коловоза, система одводњавања и осталих техничких елемената на путној и уличној мрежи; повећање безбедности на државној и општинској путној мрежи увођењем осветљења и постављањем адекватне хоризонталне и вертикалне сигнализације са посебним освртом у зонама насеља.

Планом је дат предлог за категоризацију општинске путне мреже, чија укупна дужина износи 511,1 км. Подела је извршена на општинске и некатегорсане путеве. Укупна дужина општинских путних праваца је 175,9 km, а некатегорисаних 335,20 km.

Списак општинских путева		
ознака пута	**путни правац**	**дужина/ км**
ОП 1	Рибарци-Голеш (граница Републике Македоније)	25,8
ОП 2	Босилеград-граница општине Трговиште	21,6
ОП 3	Доња Љубата-граница града Врање	22,5
ОП 4	Босилеград-Извор(Славче)	6,00
ОП 5	Босилеград-Груинци	8,00

Списак општинских путева		
ознака пута	**путни правац**	**дужина/ км**
ОП 6	Босилеград-Милевци	6,00
ОП 7	Босилеград-Депонија- Белут	5,00
ОП 8	Босилеград-Паралово	4,50
ОП 9	Босилеград-Липа	5,00
ОП 10	Бреснички мост-Бресница	5,50
ОП 11	Бресница-Стари Зли Дол	4,50
ОП 12	Бранковци-Нови Зли Дол	5,50
ОП 13	Млекомински мост-Буцаљево	3,50
ОП 14	Радичевци-Ресен	4,00
ОП 15	Рикачево-Граовиште-Брањовица	5,00
ОП 16	Бистар-Јарешник	7,10
ОП 17	Јарешник-Назарица (амбуланта)	2,50
ОП 18	Назарица-Доганица	7,40
ОП 19	Голеш-Жеравино	1,50
ОП 20	Глошки дол-Гложје	5,00
ОП 21	Мусуљ-Барје	2,50
ОП 22	Плоча-Барје	4,50
ОП 23	Чосина воденица-Плоча	3,00
ОП 24	Доња Ржана-Горња Ржана	4,00
ОП 25	Горња Лисина-Доња Ржана	6,00
	Укупна дужина општинских путева	**175,9**

Списак некатегорисаних путева		
ознака пута	**путни правац**	**дужина/ км**
НП-1	Босилеград-Рисовица	2,00
НП-2	Извор-Белут	3,00
НП-3	Извор-Груинци	4,00
НП-4	Груинци (Караула)-Милкаше	1,00
НП-5	Груинци-Милевци	4,00
НП-6	Милевци-Крс	2,00
НП-7	Милевци (Ливада махала)-Манастир	1,00
НП-8	Тегарски дол-Белут (лева страна)	2,80
НП-9	Паралово-Кин Стан	6,50
НП-10	Ранчин Преслап-Чурчинци	3,50
НП-11	Ранчин Преслап-Припор	1,00
НП-12	Добри дол-Кусина Падина-Боботало	1,50
НП-13	Добри дол-Крс	1,50
НП-14	Добри дол-Жилин дел	4,00
НП-15	Бресница-Ранчин Преслап	4,50
НП-16	Бресница-Горњи Придол	4,00
НП-17	Нови Зли Дол-Стари Зли Дол	3,00

Списак некатегорисаних путева		
ознака пута	**путни правац**	**дужина/ км**
НП-18	Зли Дол-Рамњак	1,00
НП-19	Зли Дол-Брезовец	1,50
НП-20	Зли Дол-Петрева махала	4,50
НП-21	Бабин град-Пресеченица	1,00
НП-22	Стари Зли Дол-Брезовец	1,00
НП-23	Рајчиловци-Буцаљево	3,00
НП-24	Млекомински мост-Ђоринци	2,00
НП-25	Радичевци-Бежаново брдо-Доње Буцаљево	2,00
НП-26	Ресен-Степановци-Сушица	5,00
НП-27	Рибарски мост-Падиње	4,00
НП-28	Рибарци-Геловци	4,00
НП-29	Рибарски мост-Диневци	2,50
НП-30	Бранковци-Петрева махала	3,50
НП-31	Бранковци-Бумбар	4,50
НП-32	Бранковци-Копиште	2,00
НП-33	Бранковци-Селиште-Балинци	2,00
НП-34	Бранковци-Козарник	2,00
НП-35	Брањовички Рид-Брањовица	3,00
НП-36	Брањовица-регионални пут	2,00
НП-37	Бистар-Присое-Планина	4,50
НП-38	Вировци-Мечит	1,20
НП-39	Бистар-Рупи	1,80
НП-40	Бистар-Трновци-Вировци-Свињарници	3,80
НП-41	Бистар-Танки рид-Репетитор	7,00
НП-42	Јарешник-Кошарска махала	1,00
НП-43	Доганица-Јасикар	1,00
НП-44	Назарица-Горња махала	1,50
НП-45	Назарица-Лазарова махала-Собориште	2,50
НП-46	Јарешник-Тричковица	2,50
НП-47	Јарешник-Караџинци	5,00
НП-48	Доње Тламино-Црешњово	3,00
НП-49	Регионални пут-Дрндупци	1,40
НП-50	Горње Тламино-Ракике	2,50
НП-51	Горње Тламино-Лучање	1,50
НП-52	Горње Тламино-Јавор	3,00
НП-53	Горње Тламино-Кршељ	1,50
НП-54	Серафимова воденица-Баратарци-Свињориште	5,00
НП-55	Горње Тламино-Баратарци	1,00
НП-56	Регионални пут-Оматица (Г.Тламино)	2,00
НП-57	Г.Тламино(река)-Петковица	1,20
НП-58	Киселички поток-Гноиште-Милчовица	3,20
НП-59	Киселичка махала-Плочарска махала	2,40

Списак некатегорисаних путева		
ознака пута	**путни правац**	**дужина/ км**
НП-60	Караманица-Гаринарци	1,50
НП-61	Деда Ристинци-Падиште	3,00
НП-62	Падиште-Камик	1,00
НП-63	Караманица-Деда Станојковци	2,30
НП-64	Деда Станојковци-Марјаница	1,90
НП-65	Голеш-Махала	0,80
НП-66	Жеравино-Серафинова воденица	3,50
НП-67	Четврти километар-Кориј̀е	3,00
НП-68	Гложје-Големо осое-Баинци	3,50
НП-69	Гложје(постојећи пут)-Трњаци	1,00
НП-70	Личаровци-Грчка махала	2,50
НП-71	Доња Љубата-Козји дол-Брзаци	8,00
НП-72	Доња Љубата-Клађе	2,00
НП-73	Доња Љубата-Бубевци	2,50
НП-74	Доња Љубата-Крс	2,00
НП-75	Шумање-Дураци	1,00
НП-76	Доња Љубата-Стамболијинци	1,70
НП-77	Доња Љубата-Гариште	1,50
НП-78	Две реке-Караџинци	8,00
НП-79	Две реке-Петковци-Караџинци	5,00
НП-80	Дукат-Гаштевица-Доња Љубата	12,50
НП-81	Дукат-Коњичка река	4,00
НП-82	Дукат-Вертевица	1,30
НП-83	Горња Љубата-Колчина гарина	4,00
НП-84	Горња Љубата-Сливје	3,00
НП-85	Горња Љубата-Криви дол	4,00
НП-86	Селиште-Шароњинци	2,50
НП-87	Селиште-Колчина гарина	3,00
НП-88	Селиште-Шуглевци-Дебели рид	3,00
НП-89	Горња Љубата-Станци-Јавор-Кајчинци	7,50
НП-90	Станци-Маковиште	1,50
НП-91	Ваљавичаре-Андоновци	3,50
НП-92	Мусуљ-Шароњинци	1,00
НП-93	Мусуљ-Боровски дол	3,00
НП-94	Мусуљ-Припор-Плоча	3,50
НП-95	Плоча-Чосина махала	1,00
НП-96	Плоча-Козарник	1,50
НП-97	Г.Љубата(рег.пут)-Глоговачки дол	2,5
НП-98	Плоча-Гузелинци	0,50
НП-99	Горња Ржана-Споменик-Плоча	3,00
НП-100	Доња Ржана-Гузобије-Кошари	2,00
НП-101	Доња Ржана-Пешина	2,50

Списак некатегорисаних путева		
ознака пута	**путни правац**	**дужина/ км**
НП-102	Горња Лисина-Расцепеница	5,60
НП-103	Горња Лисина-Јарчеви-Павлови	6,00
НП-104	Горња Лисина-Кумичини	4,00
НП-105	Горња Лисина-Недоколје-Бакларе	4,00
НП-106	Горња Лисина-Драгојчини кошари-Селиште	3,30
НП-107	Горња Лисина-Падиње	3,00
НП-108	Горња Лисина-Колиште	3,00
НП-109	Горња Лисина-Глошка планина	5,00
НП-110	Горња Лисина-Аризанови	1,00
НП-111	Доња Лисина-Селиште	3,00
НП-112	Доња Лисина-Пањевица	3,00
НП-113	Доња Лисина-Леска	2,00
НП-114	Голеш-Горња махала	1
НП-115	Јасикар(Доганица)-Еленица-Црни вир	6
	Укупна дужина некатегорисани путева	**335,20**

2.4.2. Водопривредна инфраструктура

2.4.2.1. Водоснабдевање

Планира се, до изградње водосистема "Лисина": завршетак радова на водосистему "Рода"; анализа постојећег стања изворишта, дистрибутивне мреже и резервоара; дефинисање зона санитарне заштите оба изворишта; стриктно поштовање режима заштите изворишта подземних и површинских вода, као и формирање санитарно заштитних зона око бунара и локалних изворишта; увођење свих водовода у систем контроле воде за пиће; проширење водоводне мреже на другу висинску зону; анализа стања локалних водовода и дефинисање мера за њихово унапређење; изградња водововодне мреже и постројења на целом подручју водосистема; реконструкција цевовода на подручјима где је притисак у цевоводу већи од атестираног.

2.4.2.2. Одвођење и третман отпадних вода

Планирани развој заснива се на примени следећих решења: изградити постројења за пречишћавање отпадних вода насељених места Босилеград и Рајчиловац, изградити мини постројења за пречишћавање отпадних вода за остала појединачна насеља или групе насеља; проширити канализациону мрежу на целом подручју плана.

2.4.3. Енергетска инфраструктура

Електроенергетска инфраструктура

Планиране активности у овој области су на доградњи и модернизацији преносне и дистрибутивне електроенергетске мреже, као и на ефикасном одрђавању и то : доградња ТС 110/35 kV „Босилеград“ уградњом другог енергетског трансформатора снаге 31,5 (20) MVA; изградња другог ДВ 110 kV за напајање ТС 110/35 kV „Босилеград“ у складу са стратегијом развоја преносне мреже ЈП „Електромрежа“ Србије; довршетак изградње ТС 35/10 kV „Љубата“; изградња ДВ 35 kV на правцу ТС 110/35 kV „Босилеград“ – ТС 35/10 kV „Љубата“; изградња ТС 35/6 kV „Рудник фосфата“, инсталисане снаге 2×12,5 MVA, у складу са потенцијалним активирањем рудника са флотацијом у Доњој Лисини; изградња другог ДВ 35 kV на правцу ТС 110/35 kV „Босилеград“ – ТС 35/6 kV „Рудник фосфата“, ради обезбеђење прикључења ТС 35/6 kV „Рудник фосфата“; реконструкција ДВ 35 kV „Промаја

– Лисина – Босилеград“ у циљу повећања поузданости напајања конзума и повезивања планиране ТС 35/6 kV „Рудник фосфата“; проширење капацитета ТС 35/10 kV „Тламино“ у складу са перспективним развојем локалитета рудника „Караманица“; перспективна изградња нових ДВ 35 kV ради остварења степена сигурности „n−1“ за напајање ТС 35/X kV „Тламино“ и „Љубата“ (веза са конзумом ЕД Врање.

Топлификација

Планирани развој топлификације заснива се на потребама општинског центра, а узима у обзир локалне потенцијале. У развоју система даљинског грејања планира се изградња мини топлана, где би се као енергент користила биомаса.

2.4.4. Обновљиви извори енергије

Планским решењем развој енергетске инфраструктуре, заснива се и на интензивнијем испитивању и коришћењу обновљивих извора енергије. Како подручје општине Босилеград има изузетног потенцијала у подручју обновљивих извора енергије, а такође припада подручјима са очуваном животном средином, коришћењу овог ресурса мора се приступити са посебном пажњом да се не би угрозиле амбијенталне вредности и животна средина. Планира се коришћење у првом реду хидроенергије изградњом малих хидроелектрана (МХЕ). Према "Катастру малих хидроелектрана" евидентиране су 22 потенцијалне локације -инсталисане снаге 8 675 кW, а према додатним анализама има индиција за још 13 локација. За сваку потенцијалну локацију за изградњу малих хидроелектранапотребно је прибавити Мишљења и Услове надлежних институција (Републичког хидрометеоролошког завода, ЈП "Србијаводе", Завода за заштиту природе Србије и др.).

Узимајући у обзир потенцијал ветра на подручју општине, планира се изградња , посебно подручје Милевске и Лисинске планине, за изградњу ветроелектрана. Производња електричне и топлотне енергије из биомасе (остаци и отпадака из пољопривреде, шумарства и дрвне); коришћење соларне енргије на овом подручју реално је очекивати у домаћинствима и привреди као електричне и топлотне енергије.

2.4.5. Телекомуникациона инфраструктура и поштански саобраћај

Стратегијом развоја се у области фиксне телефонске мреже и мобилне телефоније предвиђа: односно замена постојећих аналогних комутација (централа) дигиталним; изградња нових комутационих објеката; изградња оптичких каблова за насеља у којима се граде комутације; изградиња планираних базних станице мобилних оператера Телеком-МТС (064 и 065), VIP (060 и 061) и Telenor (062, 063 и 069).

Оптички водови планирају се за потребе реализације мрежа појединих компанија као што су: Електропривреда, путна привреда, нафтна индустрија, КДС оператери, интернет провајдери и др. Такође се планирају водови и за компаније које ће се на телекомуникационом тржишту појавити као даваоци услуга, по истеку ексклузивитета Телеком-а Србије.

2.4.6. Отпад, гробља и пијаце

Планска решења у циљу заустављања негативних трендова и ефикасног управљања комуналним отпадом су: изградња трансфер станице; изградња рециклажног дворишта и депоније грађевинског отпада; заустављање и санкционисање линијске дисперзије депонија дуж сеоских путева и речних токова у близини сеоских и градског насеља; задовољити минимум неопходних критерјума, у циљу побољшања постојећег стања и услова функционисања приврмене депоније грађевинског отпада; реализација центара за сакупљање опасног и отпада који није могуће одложити у контејнер, из домаћинства; у циљу смањења простора потребног за одлагање, смањења употребе природних ресурса, као и циљу уштеде енергије, потребно је, сем класичног складиштења које је присутно стимулисати и рециклажу.

Локација центра за одвојено сакупљање рециклабилног отпада планира се у обухвату ПГР-а, или у непосреној близини насељеног места Босилеград, обзиром да мора бити

инфраструктурно опремљена. До реализације националног постројења за физичко-хемијски третман опасног отпада и регионалног складишта опасног отпада у Нишавском округу, управљање **опасним** отпадом вршиће се у складу са важећим законом и подзаконским актима. За решавање проблема отпадних уља, отпадних гума, отпадних батерија и акумулатора, отпада од електричне и електронске опреме, отпадних возила постоји могућност само сакупљања и преусмерења на третман у оквиру постојећих могућности у Србији. Диспозиција обрађеног **муља** из планираног централног постројења за пречишћавање отпадних вода предвиђа се, да се одвија на два начина:
- одлагањем на градску санитарну депонију у Врању;
- коришћењем у пољопривреди (кондиционирање земљишта).
Обавеза надлежног органа локалне самоуправе општине Босилеград јесте доношење Локалног плана управљања отпадом и обезбеђивање услова за његово спровођење.

Планира се неопходно проширење постојеће *зелене* пијаце у Босилеграду, уз потребну реконструкцију, прилагођавајући се условима тржишта. Због значајног удела у продаји пољопривредних и занатских производа, мини зелене пијаце, отвореног типа, планирају се у центрима заједница села и сеоским центрима. У склопу туристичко-рекреативних комплекса могу се градити *етно-пијаце*, намењене продаји сувенира и здраве хране.

У складу са израженим потребама, неопходна је изградња једне *сточне* пијаце за подручје општине;

Планира се проширење постојећих *хуманих* гробља (уз постојећу или на новој локацији) у насељеним местима: Босилеград, Гложје, Горња Љубата, Горња Ржана, Доња Љубата, Доња Ржана, Мусуљ, Плоча, Радичевци и Рајчиловци. Уредити и опремити сва гробља, недостајућим гробљанским грађевинама и елементима гробљанског уређења.

Потребна је изградња једног *сточног* гробља за гравитационо подручје општине. Тежити хигијенском одлагању угинулих животиња изградњом (пре свега) - јама гробница, али и закопавањем на сточном гробљу.

2.5. ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ, ПРИРОДНИХ И КУЛТУРНИХ ДОБАРА И ПРЕДЕЛА, ОДБРАНА ЗЕМЉЕ И ЗАШТИТА ОД ЕЛЕМЕНТАРНИХ НЕПОГОДА

2.5.1. Заштита животне средине

Област заштите животне средине јесте запостављена и због финансијске немогућности али и због немара становништва као и неадекватне едукације о овој области. Основни проблеми у погледу квалитета животне средине односе се на угроженост простора од већег броја нехигијенских сметлиштима на неусловним локацијама, стихијско и несавесно нарушавање квалитета пољопривредног и шумског земљишта, нерегулисано питање одвођења комуналних отпадних вода, недостатак канализационе мреже у сеоским насељима, као и неподобност постојеће депоније комуналног отпада.

У складу са Просторном диференцијацијом *животне средине* (према Стратешкој процени Просторног плана Републике Србије) на: (I) подручја загађене и деградиране животне средине, (II) подручја угрожене животне средине, (III) подручја квалитетне животне средине, (IV) подручја веома квалитетне животне средине; подручје општине Босилеград углавном спада у (III) подручја квалитетне животне средине углавном са ливадама и пашњацима, а делимично под шумама (шумска подручја, туристичке зоне контролисаног развоја, пољопривредне воћарске и виноградарске зоне, подручја са природном деградацијом, ливаде и пашњаци, ловна и риболовна подручја, водотоци II класе) са преовлађујућим позитивним утицајима на човека, живи свет и квалитет живота, за која треба обезбедити решења којима се елиминишу или умањују постојећи извори негативних утицаја односно увећавају позитивни као компаративна вредност у планирању развоја. Резервисати и чувати подручја од загађивања из стратешких развоја). Део подручја према Власини спада у (IV) подручја веома квалитетне животне средине (подручја

заштићених природних добара, мочварна подручја, подручја заштићена међународним конвенцијама, планински врхови и тешко приступачни терени, водотоци I класе) у којима доминирају позитивни утицаји на човека и живи свет, за која треба обезбедити таква решења којима се задржава постојеће стање квалитета животне средине и штите природно вредни и очувани екосистеми).

Појаве угрожавања животне средине у протеклом периоду су изазване функционисањем или нефункционисањем појединих система, бесправном градњом, недовољним инфраструктурним капацитетима и неразвијеном еколошком свешћу. Зато је потребно спровести следеће **мере заштите:**

- **Успостављање система мониторинга** као један од приоритетних задатака, како би се све предложене мере заштите животне средине могле успешно имплементирати у пракси. Потребно је обезбедити континуирано праћење стања елемената животне средине (земљишта, воде, буке, електромагнетног зрачења, радијације и сл.) и активности у простору, јер би се увођењем контроле створила могућност за рационалним управљањем; Ово се у прво реду односи на подручја рудника Благодат-Рот и Караманица.
- **Подизање информисаности и образовања** становништва о еколошким проблемима, као и већем учешћу јавности у доношењу одлука у погледу мера за заштиту животне средине. Неопходно је примењивати програм развоја система комуникације са грађанима по питањима заштите животне средине, укључујући доступност информација о животној средини на основу Архуске конвенције. Ово подразумева и укључивање јавности у доношење одлука по питањима заштите животне средине;
- **Институционално јачање служби за заштиту животне средине при општини** како би се створила основа за предузимање конкретних активности у решавању еколошких проблема овог подручја. Потребно је адекватно ојачати и технички опремити службу која ће бити у функцији контроле и управљања животном средином, и обезбедити партнерство свим заинтересованим странама у решавању проблема заштите;

Заштита ваздуха

Заштита овог природног елемнта подразумева ограничење или смањење емисија загађујућих материја, и то првенствено:

- ограничавањем емисија загађујућих материја из саобраћаја и домаћинстава, развојем топлификације; подстицањем енергетске ефикасности у смислу што рационалнијег коришћења енергије;
- стимулисањем грађана са индивидуалним ложиштима на прелазак на алтенативне изворе загревања: сунчеве енергије, енергије биомасе и сл.;
- стимулисањем загревања објекта на начин којим се обезбеђује емисија у складу са ГВЕ у ваздуху; уградњом уређаја за смањење емисија на изворима у складу са ГВИ прописане законом;
- планирање одговарајуће методе за смањење буке на местима где би се она потенцијално могла јавити како би била у границама дозвољеног нивоа
- обезбеђењем аутоматског пређења показатеља квалитета ваздуха ради адекватне реакције у случају акцидентних загађења;
- заснивањем катастра загађивача ваздуха са подацима о свим стационарним изворима загађења ваздуха, развојем информационог система квалитета ваздуха преко Екобилтена и интернет презентација.

Заштита вода

Мере у области заштите квалитета вода су:

- - заштита изворишта вода и акумулације „Лисина“, на нивоу највишег еколошког квалитета, уз успостављање мониторинга квалитета воде у водоакумулацији „Лисина“ и њеним притокама;
- **Задржавање квалитета вода** реке Драговиштице. Периодично осматрање квалитета вода сливног подручја језера Лисина, ради заштите квалитета вода језера Лисина, као и

Власинског језера, са циљем да ове реке задовоље I класу класу квалитета водотока (дефинисане важећом уредбом);
- заштита вода од загађења и непланског коришћења (нарочито Драговиштице), пречишћавањем употребљених комуналних и индустријских вода, изградњом септичких јама у селима сходно стандардима и адекватним депоновањем отпада изван зона заштите вода;
- сакупљање и депоновање отпада дозвољено је само на водонепропусним и за то намењеним површинама и изван шире зоне заштите изворишта;
- потпуна санитација насеља и планско опремање насеља канализационим системима (изградња канализационих система у насељима у зони низијских насеља);
- изградња каналске инфраструктуре, дуж регионалних путева, за прикупљање, одвођење и испуштање у пријемнике загађних атмосферски вода након њиховог санитарно исправног и прихватљивог третмана.
- евакуација отпадних и фекалних вода преко канализационе мреже и уређаја за пречишћавање са конкретном локацијом. За индивидуална домаћинства и друге загађиваче који из објективних разлога не могу да се прикључе на овај систем минимални услов су непропусне септичке јаме;

Услови и мере у зонама санитарне заштите. У складу са степеном заштите прописују се следећа правила уређења за зоне санитарне заштите изворишта на подручју Просторног плана.

Зона непосредне санитарне заштите. Ова зона има карактер строге заштите и контроле свих процеса у оквиру тог простора. Она има за циљ да спречи свако брутално, намерно или случајно загађење. Циркулација људства мора да буде евидентирана, строго контролисана и регулисана посебним правилником.

- Зона непосредне заштите обухвата простор минимум 10 m око изворишта и подлеже обавезном ограђивању и перманентној контроли. У овој зони прописују се следећи услови:
- приступ у ову зону дозвољен је само овлашћеним лицима а свака посета се региструје;
- ова зона мора бити физички омеђена баријером – оградом са чврстом потпором, којом се спречава приступ страним лицима и домаћим и дивљим животињама;
- ова зона се мора одржавати на начин којим се спречава контаминација водоносног слоја изворишта; тло у непосредној зони санитарне заштите не сме се третирати вештачким и природним ђубривима; забрањена је употреба хемијских средстава за заштиту биља и инсектицида за уништавање инсеката и глодара;
- у зони непосредне заштите није дозвољено засађивање растиња са дубоким корењем (дрвеће), а постојеће растиње не сме се сећи; дозвољена је култура са плитким кореном; ова зона може се користити само као сенокос али без употребе ђубрива, пестицида и хербицида, чија употреба може загадити воду; дозвољена је феритилизација природним путем засађивањем луцерке и сл;
- ова зона служи искључиво за потребе снабдевања водом, те се на њој не дозвољава никаква друга активност;
- у овој зони не дозвољава се изградња ђубришта, нужничких јама, закопавање опасних и штетних материја;
- у овој зони забрањено је становање и задржавање лицима која нису запослена на водоводним инсталацијама, држање стоке и живине, као и свако подизање грађевинских објеката који нису намењени непосредно служби водовода;
- у зони непосредне заштите могу се подизати зграде, направе и уређаји за потребе водовода, а које се према њиховој намени морају налазити на земљишту ове зоне; на земљишту зоне непосредне заштите могу се уз примену прописаних заштитних мера постављати водозахватни објекти, резервоари за воду, црпне станице, погонски објекти, трафостанице, прилазни и унутрашњи путеви и други објекти потребни за рад уређаја и објеката за снабдевање водом.

Ужа зона заштите – зона ограничења пружа хигијенску заштиту изворишта. У ужој зони заштите прописују се следећи услови заштите:

- забрањује се грађење свих врста инвестиционих објеката као и објеката грађана, осим водопривредних објеката односно објеката водоснабдевања и планираних активности по Просторном плану и активности на санацији постојећег стања; може се дозволити, уз примену прописаних заштитних мера, реконструкција и доградња постојећих инвестиционих објеката и објеката грађана;
- ова зона не мора се ограђивати већ се само постављају натписи "Ужа зона заштите изворишта" са напоменама и упутствима за спречавање случајног и другог загађења;
- забрањује се на обалама река и потока испуштање отпадних вода и материја из насеља и индустрије чак и ако су ове потпуно пречишћене, дезинфековане и деконтаминиране;
- не смеју се бацати и закопавати отпаци из технолошких процеса и домаћинства, прати моторна возила, градити подземна складишта за депоновање и лагеровање нафте и нафтиних деривата и слично;
- забрањује се, без пратње милиције и санитарне или комуналне инспекције, транспорт материја које су по свом саставу опасне по воду (нафта и њени деривати, киселине и сл);
- забрањује се испуштање и просипање уља, киселина и других штетних и опасних материја;
- не могу се градити магистралне и транзитне саобраћајнице сем оних које су предвиђене планом, а код саобраћајница које пролазе кроз овај простор воде које се сливају са коловоза не смеју доћи у контакт са околним земљиштем што значи да се морају на прописан начин евакуисати изван уже зоне заштите непропусном канализацијом;
- транспорт опасних и штетних материја железничком пругом мора бити под контролом; на уласку и изласку из уже зоне заштите морају, поред пруге, бити постављени знаци упозорења за смањење брзине и повећану сигурност кретања;
- у водотоцима који пресецају или тангирају ужу зону заштите не сме се дозволити прекорачење прописане категоризације водотока;
- забрањује се употреба ђубрива, пестицида и других средстава која садрже штетне материје које могу деградирати квалитет вода или контаминирати воде алувиона и субартерске издани.

Шира зона заштите у суштини представља зону надзора и предузимања мера контроле и спречавања директног и индиректног угрожавања изворишта.

Заштита земљишта

Заштита земљишта обухвата заштиту од:

- ерозионих процеса који су узрок деградације пољопривредног земљишта;
- загађења услед неконтролисане и неадекватне примене вештачких ђубрива и пестицида, и одсуствe контроле квалитета воде која се користи за наводњавање у пољопривреди;
- негативних утицаја дивљих депонија са којих загађујуће материје доспевају у земљиште;
- заузимање пољопривредног земљишта за непољопривредне сврхе;
- загађења услед неконтролисаног испуштања отпадних вода из индустрије и домаћинстава;
- загађење од саобраћаја;
- деградације услед експлоатације минералних сировина (експлоатација шљунка на делу долине Драговиштице низводно од Босилеграда);

Заштита и очување квалитета земљишта остварује се применом следећих мера:

- евиденција ерозионих терена и обавезна примена антиерозионих мера у подручјима која су потенцијално угрожена ерозионим процесима, што подразумева селективно пошумљавање, спречавање нерационалне сече стабала, перманенту контролу стања на овим подручјима од стране Општинског штаба цивилне заштите, забрану градње стамбених и других објеката без неопходне комуналне инфраструктуре, односно забрана коришћења земљишта на начин који интензивира ерозионе процесе;

- Санација, затварање и рекултивисање постојеће депоније;
- уклањање дивљих депонија и забрана неконтролисаног депоновања отпада;
- забрана изградње на пољопривредном земљишту I и II класе; контролисана примена хемијских средстава у пољопривреди;
- рекултивација земљишта деградираног услед експлоатације шљунка.

Заштита шума

У циљу заштите, неопходно је спречавање:
- пустошења и крчења као и чистих сеча шума, (које нису редован начин обнављања);
- сече ретких врста дрвећа;
- паше, брста, жирења, гајења лисничких и кресаничких шума;
- сакупљања (ван контроле) шумских плодова, лековитог биља, шушња и маховине;
- коришћења (такође ван контроле) камена, шљунка, песка, хумуса, земље, тресета;
- непланских сеча семенских стабала и састојина;
- самовласног заузимања шума и шумског земљишта;
- одлагања смећа, отпада и других штетних и опасних материја;
- ложења ватре у шуми и њеној непосредној близини.

2.5.2. Заштита природних добара и предела

На подручју плана налазе се два заштићена природна добра и једно природно добро предвиђено за заштиту:

- **Специјални резерват природе „Јарешник“** налази се у близини села Јарешник, КО Јарешник. Заштићен је решењем о стављању под заштиту државе налазишта црног бора на јужним падинама планине Црноок Завода за заштиту природе и научно проучавање природних реткости НР Србије, број 01-552. Према извештају од 30.11.2001.год. у овом резервату на основу окуларне процене има преко 1000 стабала. На основу нове Студије која је завршена 2006.год. површина ће бити 062131ха са другим степеном заштите. Министарству заштите животне средине послат је Нацрт Уредбе о заштити СРП Јарешник и Студија заштите 23.10.2007.год.
- **Споменик природе „Црни бор у Петковској махали“**. Заштићен је Решењем о стављању под заштиту државе стабла црног бора у Петковској махали села Црноштице од стране Завода за заштиту природе и научно проучавање природних реткости НР Србије, број 01-538/1 од 23. септембра 1961. године. Стабло црног бора (Pinus nigra) је на кп. бр. 10/708 , а поседовни лист 414, КО Црноштица, на Шумско газдинство Врање, Шумске секције Босилеград.
- Предвиђено за заштиту као Споменик природе јесте и стабло црног бора у Црноштици. Урађена је студија заштите СП „**Црни бор у Црноштици**“.

Преглед тренутно заштићених природних добара

Назив и врста Заштићеног природног добра	**Категорија**	**Степен заштите**	**површина у ha**	**Година заштите**	**Законски основ и врста акта**
Резерват природе **„Јарешник“**	Трећа категорија (значајно природно добро)	I степен	3	1961	Закон о заштити природе, Решење Завода за заштиту природе
Споменик природе **„Стабло црног бора у Петковској махали“**	Трећа категорија (значајно природно добро)	II степен	/	1961	Закон о заштити природе, Решење Завода за заштиту природе

IBA подручја**,** подручја **NATURA 2000** и **„Емералд мрежа“,** прелиминарна **IPA**-подручја, **PBA**-подручја и **Рамсарска подручја**, као приоритет просторног развоја овог подручја, истичу очување биодиверзитета према светским и европским конвенцијама и протоколима.

Заштита за подручја у оквиру којих ће се, у целости или на већем делу њихове површине, установити заштићена природна добра различите врсте (паркови природе, предели, резервати природе), категорије и режима заштите, је покренута од стране надлежног Завода . Међу њима се налазе три просторне целине чији један део припада и општини Босилеград. То су:

- Подручје планине Варденик, укључујући клисуру и слив реке Масурице, планинско било Валози и извориште Лисинске реке, простор значајних флористичко-вегетацијских и фаунистичких вредности, са изузетном динамиком и лепотом пејсажа, посебно значајан за очување квалитета површинских и подземних вода, на територији општина Сурдулица и Босилеград, оквирне површине 13500 ha;
- Подручје планине Бесна кобила са изузетним флористичким и фаунистичким богатством пространих планинских пашњака и живописним предеоним ликом, климатским и геоморфолошким погодностима за скијашку рекреацију, на територији општина Врање, Босилеград и Трговиште, оквирне површине 5000 ha;
- Подручја планине Дукат, са врховима Црноок и Големи врх који се истичу купастим изгледом и морфолошком индивидуалношћу, популацијом кримског бора и богатим флористичким саставом и орнитофауном пространих планинских пашњака, на територији општина Босилеград и Трговиште, оквирне површине 6000 ha.

Карта заштићених природних добара на подручју обухвата Просторног плана општине Босилеград одрађена од стране Завода за заштиту природе Србије

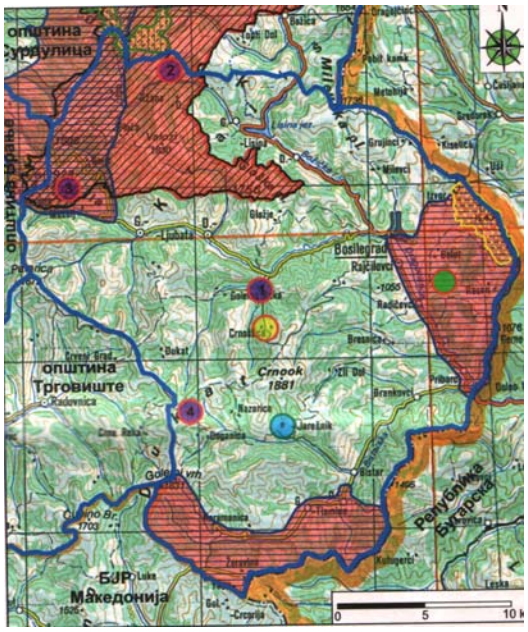

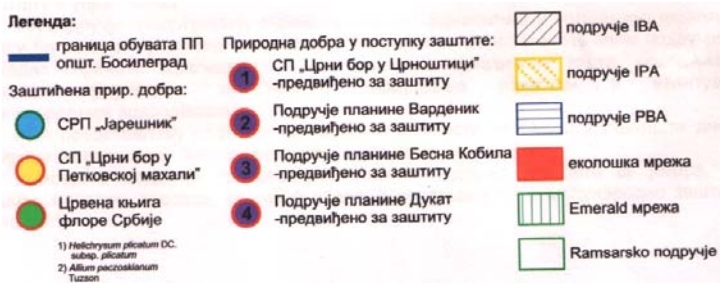

Концепција заштите и унапређење природних добара полази од принципа заштите животне средине као и на принципима:

- **принцип високог степена заштите природе**: свако је дужан да при предузимању активности или вршењу делатности допринесе заштити и унапређивању природе, биолошке, геолошке и предеоне разноврсности, очувању општекорисних функција природе и природне равнотеже;
- **принцип непосредне примене међународног права**: државни органи и органи аутономне покрајине и органи јединице локалне самоуправе, организације и институције, као и друга правна лица, предузетници и физичка лица, при вршењу својих послова и задатака непосредно примењују општеприхваћена правила међународног права и потврђене међународне уговоре као саставни део правног система.

Основна планска решења и *мере за заштиту природних добара* осим већ наведених у заштити животне средине су:

- Предвидети пошумљавање свих површина под већим нагибом, приобаља већих водотока, локалитета и зона угрожених јачом ерозијом;
- Испуштена вода корисника квалитетом ће одговарати важећим прописима;
- Подручја на којима се налазе изворишта која се могу користити или се користе за снабдевање водом за пиће, морају бити под посебном заштитом од намерних или случајних загађивача. Постојеће или потенцијалне загађиваче треба или дислоцирати или обавезати на уграђивање такве технологије и нових решења који ће гарантовати апсолутну сигурност у погледу заштите квалитета подземних вода;
- Утврдити неопходне активности којима ће се елиминисати угрожавање површина високим водама и поплавама;
- Законски условити подизање стамбених објеката једино на одређеним локацијама како би се смањило загађење подземних вода;
- Ако се у току извођења грађевинских и других радова наиђе на природно добро које је геолошко-палеонтолошког и минералошко-петрографског порекла за које се претпоставља да има својства природног споменика, извођач радова је дужан да о томе обавести организацију за заштиту природе и да предузме мере да се до доласка овлашћеног лица, природно добро не оштети и да се чува на месту и положају у коме је нађено;
- Очувати и заштитити земљишни пољопривредни фонд, тј. забранити било какву изградњу на пољопривредном земљишту I и II класе;
- Обезбеђивање услова за заштиту очуваних екосистема, потенцијално угрожених биљних и животињских врста, односно очување шумских површина од негативних последица (пожари, нелегална сеча, крчење шума на рачун изградње стамбених објеката, итд.);
- Ради очувања ретких и угрожених биљних и животињских врста од уништавања, као и очувања њихове биолошке рановрсности, неопходно је сакупљање, лов и коришћење ставити под контролу. Заштитити опстанак од угрожавања, као и структуру и стабилност животних заједница;
- Израда катастра угрожених биљних и животињских врста и спровођење система мониторинга, организовањем праћења стања популација у природним стаништима;
- Предвидети заштитне мере у развоју туризма, који треба да буде заснован на природним предиспозицијама општине Босилеград, без угрожавања еколошки уравнотежене целине и квалитета природног предела;
- Обезбедити санацију, ревитализацију и уређење деградираних и девастираних површина;
- Индентификовати еколошке мреже коју чини скуп међусобно повезаних или просторно блиских еколошких подручја која омогућавају слободни проток гена и битно доприносе очувању природне равнотеже и биолошке разноврсности;
- израда планова и програма урправљања природним добрима.

За природна добра која су уврштена у одређену категорију постоји низ прописаних мера и забрана:

Специјални резерват природе „Јарешник“: У строгом и специјалном резервату природе забрањено је вршити радње и активности и обављати делатности које могу нарушити својства због којих су проглашени заштићеним природним добром (брање и уништавање биљака, узнемиравање, хватање и убијање животиња, увођење нових биолошких врста, мелиорацијски радови, разни облици привредног и другог коришћења и слично).

***Споменик природе „Црни бор у Петковској махали“*:** споменик природе има II степен заштите. На споменику природе забрањене су све радње и активности које угрожавају његова обележја и вредности.

Мере заштите споменика природе и начин његовог коришћења, ближе су одређене актом о проглашењу заштићеног подручја.

Посебну целину представља подручје око Власинског језера које је уједно обухваћено и Просторним планом подручја посебне намене Власина. У поглављу - Заштита природе, ресурса и вредности Просторног плана подручја посебне намене Власина из 2004. године дате су детаљне анализе и смернице за животну средину, пределе, природна и културна добра на подручју које уједно припада и овом просторном плану. До доношења новог просторног плана посебне намене Власина поглавље - Просторног плана подручја посебне намене Власина из 2004. године важиће за подручје које је обухваћено и овим планом и Просторним планом подручја посебне намене Власина из 2004. године.

Према условима Завода за заштиту природе Србије за израду Просторног плана општине Босилеград, као и појединачним актима о заштити природних добара, утврђени су режими и мере заштите *заштићених природних добара* на подручју плана. За све нове активности на подручјима природних добара које могу непосредно или посредно проузроковати промену облика, изгледа или особеност добра мора се прибавити претходно мишљење и услови Завода за заштиту природе Србије.

Режим заштите **I степена** забрањује коришћење природних ресурса и изградњу објеката.

Овај режим ограничава радове и активности на: научна истраживања и праћење природних процеса, контролисану посету у образовне, рекреативне и општекултурне сврхе, обележавање граница, као и спровођење заштитних, санационих и других неопходних мера у случају пожара, елементарних непогода и удеса, појава биљних и животињских болести и пренамножавања одређених биљних и животињских врста.

У режиму заштите **II степена**: могуће су управљачке интервенције у циљу рестаурације, ревитализације и укупног унапређења природног добра без последица по примарне вредности његових природних станишта, популација и екосистема, као и контролисане традиционалне делатности које током свог одвијања нису угрозиле примарне вредности простора.

Овај режим ограничава радове и активности на: објекте туристичког смештаја, угоститељства и туристичке инфраструктуре –и то на изградњу мањих објеката за презентацију природних вредности или објеката у традиционалном стилу, који је у складу са потребама културног, сеоског и екотуризма; изградњу објеката саобраћајне, енергетске, комуналне и друге инфраструктуре, стамбених и економских објеката пољопривредних– само на објекте који не утичу негативно на повољнији положај биљне врсте; објеката за конвенционално гајење домаћих животиња и ситне дивљачи у оквиру постојећих сеоских домаћинства (капацитета до 10 места за говеда).

До стицања статуса заштићеног природног добра на подручјима *предложеним за заштиту* установљава се режим коришћења простора III степена. У **III степену** заштите могуће је селективно и ограничено коришћење природних ресурса, управљачке интервенције у циљу рестаурације, ревитализације и укупног унапређења природног добра, одрживо коришћење, развој и унапређење сеоских домаћинстава, уређење објеката културно-историјског наслеђа и традиционалног градитељства, очување традиционалних делатности локалног становништва, развој инфраструктуре усклађене са вредностима, потенцијалима и

капацитетима заштићеног простора намењене развоју еколошког, руралног, здравственог, спортско-рекреативног и осталих видова туризма у складу са принципима одрживог развоја. Режим заштите III степена радове и активности ограничава на: изградњу других индустријскух објеката и то на изградњу мањих објеката за претежно локалне потребе; изградњу електрана на био-гас снагедо укупно 5 MW; изградњу објеката туристичког смештаја и јавних скијалишта, инфраструктурне мреже и инфраструктурних објеката у складу са одрживим коришћењем природних вредности и капацитетом простора; експлоатацију и примарну прераду резерви минералних сировина на удаљености која су 2-3 km од зона I и II режима заштите; изградњу насеља и ширење њихових грађевинских подручја, на изградњу унутар и око постојећих насеља и на изградњу индивидуалних стамбених објеката и малих индустријских и привредних објеката; на рекреативни, санациони и научноистраживачки риболов; лов- на потребе одржавања оптималне бројности и здравственог стања популација ловних врста; ловство – на заштиту, управљање, лов, коришћење популација дивљачи у ловишту, очување и мере на унапређењу станишта дивљачи и заштиту; формирање шумских монокултура алохтоних врста на шумском земљишту, осим у циљу спречавања ерозије и sanacije неплодних површина.

За *природна добра која су предвиђена за заштиту* врста и режими заштите као и просторни обухват прецизно ће се одредити кроз акт о установљењу заштите, на основу претходно урађене стручне документације меродавних/референтних институција, а претпоставља се да ће за већину тих подручја због њиховог прелиминарно утврђеног значаја, доношење акта о заштити бити у надлежности Владе.

2.5.3. Заштита непокретних културних добара

Културно наслеђе треба да буде очувано за будућност јер одражава локални идентитет и основа је даљег културног и економског развоја подручја. Заштита и унапређење културних добара подразумева конзервацију, рестаурацију и ревитализацију културног наслеђа уз њихово физичко интегрисање у природе и културне пределе, интегрисање у одрживи развој подручја, приоритетно у одрживи развој туризма, као и укупни социоекономски и културни развој локалних заједница.

У статус предходне заштите стављено је више објеката и археолошких локалитета.

Табела културних добара која уживају предходну заштиту

Назив и врста Заштићеног културног добра	Статус заштите	Место	Извор
Црква Рождества Пресветле Богородице	статус предходне заштите - црква	*Босилеград*	Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94))
Црква Пресвете Богородице (средњи век)	споменик културе		Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94))
Црква Пресветле Богородице	статус предходне заштите - црква	*Горња Љубата*	Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94))
Црква Вазнесења Господњег	статус предходне заштите - црква	*Доња Љубата*	Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94))
Црква Св. Николе	статус предходне заштите - црква	*Црноштица*	Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94))
Црква Св. Параскеве	статус предходне заштите - црква	*Рибарце*	Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр.

			71/94))
Црква Вазнесења Господњег	статус предходне заштите - црква	Рајчиловце	Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94))
Црква апостола Филипа	статус предходне заштите - црква	*Бистар*	Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94))
Црква Пресвете Богородице	статус предходне заштите - црква	*Ресан*	Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94))
Црква Св. Харалампија	статус предходне заштите - црква	*Бранковци*	Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94))
Црква Св. пророка Илије	статус предходне заштите - црква	*Зли Дол*	Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94))
Црква Св. пророка Илије	статус предходне заштите - црква	*Горња Лисина*	Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94))
Црква Вазнесења Господњег	статус предходне заштите - црква	*Доња Лисина*	Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94))
Црква Св. великомученика Георгија	статус предходне заштите - црква	*Топли Дол*	Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94))
Црква Св. пророка Илије	статус предходне заштите - црква	*Бресница*	Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94))
Манастир Св. пророка Илије	статус предходне заштите - црква	*Бресница*	Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94))
Манастир Св. апостола Петра и Павла	статус предходне заштите - црква	*Милевци*	Завод за заштиту споменика културе Ниш (чл. 7, чл. 19, чл. 36 став 1 до 4 и чл. 54 "Закона о културним добрима" (Сл. гласник РС бр. 71/94))
Воденица и ваљаоница, власништво Крума Андонова и Арсе Мијалкова	статус предходне заштите	*Горња Лисина*	Просторни план подручја посебне намене Власина
Остаци мањег насеља из античког периода на узвишењу званом Градишта	статус предходне заштите - археолошко налазиште	*на левој обали реке у Горњој Лисини*	Просторни план подручја посебне намене Власина
Остатак грађевинског шута из античког периода (што упућује на постојање објеката или насеља)	статус предходне заштите - археолошко налазиште	*на месту званом Преслап у Горњој Лисини*	Просторни план подручја посебне намене Власина
Локалитет Манастириште са траговима некадашњег манастирског комплекса	статус предходне заштите	*Босилеград, недалеко од Градишта*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Сеоска црква светог	статус предходне	*Горња*	Просторни план општине Босилеград из 1991.

Архангела Михајла	заштите - црква	*Љубата*	
Црква свете Параскеве	статус предходне заштите - црква	*Доња Лисина*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Сеоска црква св. Тројице са зградом амбара у црквеној порти	статус предходне заштите - црква	*Извор*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Цркве св. Петке	статус предходне заштите - црква	*недалеко од села Рибарце*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Згада старе основне школе, саграђена 1901. године	статус предходне заштите - објекат Грађанске архитектуре	*Извор*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Кућа у склопу бивше чаршије, власништво Петра Илијева	статус предходне заштите - објекат Грађанске архитектуре	*Извор*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Кућа у склопу старосеоске чаршије, власништво Цветанке Димитр...	статус предходне заштите - објекат Грађанске архитектуре	*Извор*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Кућа у склопу старе сеоске чаршије, власништво Даринке Василев	статус предходне заштите - објекат Грађанске архитектуре	*Извор*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Зграда са воденицом и вуновлачаром, Димитрија Пејчева и његовог брата	статус предходне заштите – објекат народног градитељства	*Бистар*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Старији стамбени објекат,са елементима моравске традиције грађења, власништво Мила Арсића	статус предходне заштите – објекат народног градитељства	*Бранковци*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Амбар са тремом, сада покривен лимом у Бранковцима, власништво Мила Арсића	статус предходне заштите – објекат народног градитељства	*Бранковци*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Стари амбар, власништво Владе Миљевића	статус предходне заштите – објекат народног градитељства	*Доња Љубата*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Амбар у склопу куће Ванчета Римкиног	статус предходне заштите – објекат народног градитељства	*Доња Љубата*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Кућа – два објекта, власништво Бориса Пашова	статус предходне заштите – објекат народног градитељства	*Извор*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Воденица испод врела, власништво Владимира Тодорвића Пејчића	статус предходне заштите – објекат народног градитељства	*Извор*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Зграда воденице и привредни објекти Асена Христова	статус предходне заштите – објекат народног градитељства	*Извор*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Стара кућа, власништво Русе Христове Филипове	статус предходне заштите – објекат народног градитељства	*Мусуљ*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Стара напуштена кућа Васила и Димитра	статус предходне заштите – објекат	*Рајчиловци*	Просторни план општине Босилеград из 1991.

Литова	народног градитељства		
остаци мањег насеља из античког периода	статус предходне заштите - археолошко налазиште	*Босилеград, на локалитету Градиште између Божичке и Љубатовачке реке*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Спомен плоча на згради Дома ЈНА	статус предходне заштите - Споменици и спомен обележја НОР-а радничког покрета и ранијих ратова за ослобађање	*Босилеград*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Споменик борцима НОР-а	статус предходне заштите - Споменици и спомен обележја НОР-а радничког покрета и ранијих ратова за ослобађање	*Црноштица*	Просторни план општине Босилеград из 1991.
Спомени гробница	статус предходне заштите - Споменици и спомен обележја НОР-а радничког покрета и ранијих ратова за ослобађање	*Горња Љубата*	Просторни план општине Босилеград из 1991.

Концепција заштите културног наслеђа општине Босилеград подразумева примену читавог низа услова и мера заштите. С обзиром да сва културна добра на територији општине имају статус предходне заштите, и да је простор општине било немогуће обрадити у потпуности без детаљнијег рекогносцирања и прикупљања свих релевантних података на терену, онда услове заштите треба сматрати прелиминарним до израде посебних услова за појединачне објекте.

За утврђена НКД и добра која уживају претходну заштиту, уређење парцеле и интервенције на културном добру, примењују се правила заштите, прописана од стране надлежног завода за заштиту споменика културе:

- *Зона I степена заштите (која подразумева културно добро на припадајућој парцели)* са режимом строго контролисане изградње и уређења простора којим је: забрањена изградња објеката који нису у функцији заштите и презентације културног добра; дозвољено коришћење, одржавање и по потреби реконструкција објеката у оквиру постојећих габарита уз сагласност надлежног завода за заштиту споменика културе; површине се уређују, опремају комуналном инфраструктуром у складу са условима заштите и презентације непокретног културног добра; и за одвојене комплексе; прихвата се досадашњи начин коришћења пољопривредног земљишта а да није у супротности са заштитом и представљањем непокретног културног добра;
- *Зона II степена заштите (која обухвата зону I степена заштите са непосредном околином, односно парцелама које се ослањају на парцелу са културним добром)* штити од негативних утицаја окружења и унапређује презентацију непокретног културног добра; за ову зону примењује се режим ограничене и строго контролисане изградње и уређења; за површине у овим зонама прописује се следеће: дозвољава се одржавање и реконструкција постојећих, изузетно и изградња нових стамбених и помоћних објеката за пољопривредну производњу становника насеља и то искључиво на постојећим зградама, а све у складу са условима надлежног завода за заштиту споменика културе и одговарајућим урбанистичким планом; дозвољава се изградња саобраћајног приступа са организованим платоом – пунктом за прихват посетилаца и службених лица и пратећим садржајима за представљање непокретног културног добра и уређеним

стазама за кретање посетилаца; и омогућава се формирање етно фолклорних и/или етноархеолошких комплекса са затеченим или репликама објеката (народног) градитељства;

- *Зона III степена заштите (која подразумева ширу околину заштићеног културног добра као амбијенталну целину)* подразумева режим контролисане и селекивне изградње и уређења при чему се дозвољава: развој делатности у складу са заштитом непокретног културног добра; промена намене и начина коришћења пољопривредног и шумског земљишта уколико није у супротности са очувањем изгледа предела; изградња приступних, поправка и реконструкција постојећих путева и саобраћајница у насељу, уређење стаза за кретање посетилаца (излетничке, панорамске, планинарске и друге стазе); изградња спортско-рекреативних стамбених, пољопривредних и туристичких објеката у функцији развоја и подстицаја културолошког, еколошког, етно и руралног туризма; тиме је обухваћена и обнова постојећих насеља на основу одговарајућих урбанистичких планова.

Услови заштите утврђују се у два нивоа: као општи и посебни. Општи услови који су дефинисани Законом о културним добрима, односе се на целину споменичког фонда, мање или шире групације и доносе се на нивоу просторног плана. Посебни услови прецизније се дефинишу за свако културно добро и доносе се на нивоу плана нижег реда

Општи услови заштите за сва евидентирана добра су:

- Не сме се угрозити интегритет, нити споменичка својства добара под заштитом;
- Планским мерама треба створити оптималне услове за чување и трајну заштиту и презентацију добара под заштитом;
- На археолошким локалитетима, на парцелама заштићених добара и на парцелама њихове заштићене околине није дозвољено планирање никакве градње, осим ако се то изричито одобри посебним условима;
- На заштићеним добрима и њиховој заштићеној околини не смеју се изводити никакви радови, који могу променити њихов садржај, природу или изглед, без претходно прибављених услова и сагласности надлежног завода за заштиту споменика културе;
- Непокретна културна добра и добра која уживају претходну заштиту могу се користити у својој изворној, или одговарајућој намени, на начин који неће ни у чему угрозити њихова основна споменичка својства;
- Непокретна културна добра и добра под претходном заштитом не смеју се користити у сврхе које нису у складу са њиховом природом, наменом и значајем, или на начин који може довести до њиховог оштећења;
- Власник, корисник, или други субјект који по било ком основу располаже непокретним културним добром, или добром под претходном заштитом, дужан је да га чува и одржава с пажњом тако да не дође до оштећења или уништења његових споменичких својстава. Није дозвољено да се руши, раскопава, преправља, презиђује, прерађује, или да се изводе било какви други радови који могу променити изглед и вредност културног добра без претходно прибављених посебних услова и сагласности надлежног Завода;
- Завод за заштиту споменика културе посебним правним актом утврђује конкретне услове чувања, коришћења и одржавања, као и услове за предузимање конкретних мера заштите за свако поједино непокретно културно добро или добро под претходном заштитом;
- Планиране интервенције у простору не смеју угрозити заштићена непокретна културна добра и добра под претходном заштитом, већ допринети њиховој трајној заштити и пуној афирмацији њихових споменичких вредности;
- Интервенције, које се ма на који начин односе на заштићена непокретна културна добра и добра под претходном заштитом, могу се предузимати само под посебним конкретним условима које утврђује надлежни Завод за заштиту споменика културе;
- Ако се у току извођења грађевинских и других радова наиђе на археолошка налазишта или археолошке предмете, извођач радова је дужан да одмах, без одлагања прекине радове и обавести надлежни Завод за заштиту споменика културе и предузме мере да се налаз не уништи и не оштети и да се сачува на месту и у положају у коме је откривен.

Мере заштите културних добара:

- Урадити посебну студију о валоризацији непокретних културних добара и добара под претходном заштитом на територији Општине Босилеград (подручја обухваћена границама захвата), која треба да садржи све релевантне податке о свим објектима, или локалитетима, обрађене тако да се на основу њих могу утврдити конкретни појединачни услови и мере заштите;
- Остварити заштиту кроз документацију, као обавезни, примарни вид заштите, израдом потпуне детаљне стручне и техничке документације свих утврђених непокретних културних добара и евидентираних добара под претходном заштитом;
- Предвидети решења која ће у највећој могућој мери истицати вредности заштићених непокретних културних добара и добара под претходном заштитом (осим добара која имају само документарни значај и неће се трајно чувати) ;
- Предвидети и створити услове за потпуну и трајну заштиту непокретних културних добара ревитализацијом и презентацијом, конзерваторско-рестаураторским радовима и другим одговарајућим методама, а пре свега укључивањем у даље развојне токове;
- Сопственик, корисник и други субјекти који располажу непокретним културним добрима имају обавезу да сваком заштићеном објекту посвећују пуну пажњу прибављајући и спроводећи посебене услове и мере заштите од надлежног Завода за заштиту споменика културе, при ма каквим интервенцијама у складу са Законом;
- Повећање габарита и спратности доградњама, надградњама и сличним интервенцијама на непокретним културним добрима треба планирати са највећом одговорношћу само у изузетним, оправданим случајевима и то у непосредној консултацији са надлежним Заводом за заштиту споменика културе;
- Стварање предуслова за корекцију свих негативних појава у односу према непокретним културним добрима и добрима која уживају претходну заштиту. То се пре свега односи на елиминисање планираних и реализованих интервенција у простору, које директно или индиректно угрожавају споменичке вредности, али и на све реализоване или планиране неадекватне и непожељне интервенције на појединим заштићеним објектима;
- Успостављање хармоничног просторног склада у амбијентима са споменичким вредностима, пројектовати у контексту, ослањањем на споменичке вредности наслеђа у окружењу и другим методама које доприносе остваривању виших домета и унапређењу градитељског стваралаштва у обухваћеном простору;

Изградња нових објеката и целина у планинском простору (туристичких, пољопривредних и др.) треба бити у духу регионалне архитектуре, уз пажљиво уклапање са традиционалном архитектуром старих планинских села, ако су локалитети новоградње у склопу или у близини старих села.

Непокретна културна добра на подручју Просторног плана иницираће формирање више итинерера -“стаза културе” које ће бити у функцији презентације културних добара и повезивања са осталим видовима туристичке понуде. Стара сеоска насеља, објекти народног градитељства и амбијенталне целине комплетирају туристичку понуду на овим “стазама културе” и отварају могућности формирања нових стаза - са старим планинским селима, засеоцима и бачијама и др.

2.5.4. Организација простора од интереса за одбрану земље и заштиту од елементарних непогода

Опште мере заштите од елементарних непогода и других несрећа односе се на:

- обезбеђивање ефикасног система комуникација -у циљу осматрања, раног упозоравања, обавештавања и узбуњивања;
- планирање функционалне саобраћајне мреже, са алтернативним правцима и довољном ширином саобраћајница (за несметан приступ и пролаз у случају рушевина) и адекватним прилазима рекама

- обезбеђивање алтернативног водоснабдевања; заштититу изворишта, водотокова и акумулације; опремање водоводне мреже хидрантима и ван централног градског дела Босилеграда;
- успостављање мањих енергетских система који могу функционисати аутономно у посебним условима;
- планирање неопходног слободног простора у изграђеном ткиву-заштићеног од пожара и рушевина; зелених површина и појасева и др.;
- избегавање интервенција на већим нагибима терена, у зони полавног таласа, непосредној околини експлоатације минералних сировина и сл.;
- планско управљање шумама са превентивним мерама и против већих штета у случају појаве пожара; и формирање заштитних шумских појаса.

Услед превенције од могућих техничко-технолошких несрећа (индустријских удеса на привредним објектима, саобраћајних удеса, хаварија на електроенергетским и другим инфраструктурним системима, експлозија ускладиштених и транспортованих опасних материја, рушење бране и др), потребно је :

- функционално зонирати изграђен простор и усмеравати градњу нових привредних и других објеката са могућом већом концентрацијом становништва у плански дефинисаним зонама;
- изместити транспорт опасних материја ван града и др.

Мера заштите у случају непосредне ратне опасности и у рату је изградња заштитних објеката. Заштита и склањање становништва вршиће се у заштитним објектима, подрумским просторијама, као и рововским заклонима.

2.5.4.1. Одбрана земље и цивилна заштита

Уређење подручја Просторног плана за потребе одбране и заштите од ратних разарања, заснива се на следећем:

- Омогућити несметано функционисање " перспективних" комплекса и објеката посебне намене, обезбеђујући им прописане зоне заштите;
- Будућу намену "неперспективних" комплекса "посебне" намене, одредити плановима нижег реда, у складу са интересима локалне смоуправе, републике и других заинтересованих субјеката, где се у функцији развоја јавно-социјалне инфраструктуре, предлаже да приоритет има јавна намена ових објеката**;**
- Приликом израде планова нижег реда, потребно их је доставити Министарству одбране, на усаглашавање потребама одбране земље, реализацији планских решења може се приступити, тек након предходне сагласности Министарства одбране и регулисања својинских односа, у складу са одредбама Закона о средствима у својини Републике Србије ("Сл. гласнк РС", бр. 53/95, 3/96, 54/96 и 32/97), а у поступку пред Републичком дирекцијом за имовину Републике Србије;
- Заштиту становништва, материјалних и културних добара од елементарних непогода, ратних дејстава и других несрећа и опасности, планирати у складу са свом релевантном законском регулативом из домена одбране; дужност органа локалне самоуправе, привредних друштава и других правних лица је да утврде обавезу прилагођавања и изградњу подрумских и других погодних просторија за заштиту и склањање, са армирано бетонским конструктивним елементима тако да прва плоча може издржати урушавање објекта;

2.5.4.2. Услови и мере заштите државне границе

Уз граничну линију са Републиком Бугарском и Републиком Македонијом, у дубини територије Републике Србије од 300 m не предвиђа се: изградња објеката који би ометали безбедност и довели у питање видљивост државне границе; као ни формирање засада високог растиња и пољопривредних култура.

2.5.4.3. Заштита од елементарних непогода и акцидената

Земљотреси: Приликом планирања, пројектовања и грађења објеката, као и реконструкције постојећих објеката, неопходно је применити све законске мере заштите за трусна подручја прописане законом, како би се обезбедила колективна заштита становништва и материјалних добара.

Заштита од летњих непогода-град: Планирана је изградња противградне станице. За планирање нових објеката на одстојању мањем од 100м од планиране противградне станице, Сектора одбране од града, неопходно је обезбедити посебну сагласност и мишљење Републичког хидрометеролошког завода

Пожари: Мере од пожара треба спроводити првенствено у насељским центрима и шумама. Неке мере су:

- Организовање добровољне ватрогасне службе и система контроле и праћења у случају да дође до пожара;
- У погледу изградње треба се опредељивати за објекте који ће имати што већи степен ватроотпорности;
- Приликом планирања и изградње саобраћајне мреже треба обезбедити максимално приступачност деловима насеља и објектима који су најосетљивији на пожар: индустријске и складишне зоне, школе, здравствене установе итд;
- Приликом изградње водоводне мреже препоручује се постављање уличних хидраната и прикључака за воду у близини горе наведених зона и објеката;
- Складишта горива, експлозивних и запаљивих материјала треба лоцирати у складу са техничким прописима и то углавном даље од насеља;
- У сеоским насељима пожељно је на погодним и приступачним местима поставити или ископати приручне танкове за воду у случају да пожар захвати већи број објеката.
- При изради шумско – привредних основа, нагласити потребу да се шумске зоне и комплексе требају испресецати против пожарним појасевима и просекама које ће спречавати просторно ширење ватре и на тај начин утицати на штетне последице;
- У шумама треба подизати мешовите засаде, биолошке противпожарне пруге у листопадним и четинарским шумама, обезбедити излетишта и снабдевање водом и опремом и средствима за гашење пожара и др;
- Све оне који експлоатишу шуму треба обавезати да обезбеде проходност и одговарајући квалитет шумских путева како би се лакше стигло до места избијања пожара.

Ерозија: Неопходно је предузети све противерозионе захвате, који се могу поделити на две категорије, и то: противерозиони радови – представљају стручне захвате којима се врши санација развијених ерозионих процеса и састоје се од ретензионих и биолошких радова; противерозионе мере - представљају захвате власника земљишта у циљу да се ослабљено земљиште поправи, а квалитетно земљиште одржи на свом квалитетном нивоу. Прво направити план ерозивних подручја, а затим на територији ерозионих подручја поштовати мере обавезе антиерозионог газдовања земљиштем, односно забране коришћења земљишта на начин који интензивира ерозионе процесе. Обавезна примена антиерозионих мера у подручјима која су потенцијално угрожена ерозионим процесима, што подразумева селективно пошумљавање, спречавање нерационалне сече стабала, перманенту контролу стања на овим подручјима од стране Општинског штаба цивилне заштите, забрану градње стамбених и других објеката без неопходне комуналне инфраструктуре, итд.
Обавезно пројектовање и изградња система за уређење ерозионих подручја.

Клизишта и одрони: У зонама које су угрожене појавом клизишта мере заштите од клизишта обухватају:

- израду катастра клизишта и карте стабилности терена;
- спречавање непланске сече шумских стабала на покренутим клизним теренима;
- ограничавање дотицања воде из сеоских насеља у растресите, нагнуте падине;
- ограничавање намене површина у зонама различитог степена равијености клизишта:

- у зони угроженој клизиштима ширење насеља и изградњу стамбених, привредних и инфраструктурних објеката ускладити са степеном развијености клизишта, а пољопривредно земљиште у угроженим зонама искључити из ратарске намене;
- обезбедити каналисано одвођење отпадних вода из домаћинстава до природног реципијента;
- у зони са спорадичном развијеношћу клизишта просторе треба искључити из ратарске намене.

Поплаве: Могућа опасност од поплава на подручју општине Босилеград је неконтролисано пражњење акумулација у случају акцидента пуцања бране „Лисина“. Очување воденог енергетског потенцијала мора се спроводити са најмањом могућом мером ризика, с обзиром да су од виталног значаја за функционисање и сигурност привредног потенцијала целокупних узводних и низводних подручја, за материјалну и животну сигурност људи на подручју могуће поплаве. Имајући у виду да су штете од поплава у највећем броју случајева веће у насељеним местима него код ванградских подручја код заштите од поплава треба дати приоритет регулацији Драговиштице и Добродолског потока кроз Босилеград.

2.6.НАМЕНА ПРОСТОРА (ЗЕМЉИШТА)

При билансирања основних категорија коришћења и одређивања намене земљишта коришћени су статистички подаци, систем Corine Landcover[4].

Биланс постојећих категорија коришћења земљишта је могуће утврдити најадекватније путем поменутог Corine Landcover система који је коришћен и за билансирање површина у Регионалном просторном плану општина Јужног поморавља. Евидентно је да подаци преузети из катасра земљишта не одражавају стање на терену у погледу културе. Подаци катастра, слично као и статистике, су претежно застарели, нарочито у погледу пољопривредних површина, које су на подручју Просторног плана не користе већ дуги низ година, па су обрасли жбунастом вегетацијом и ниским дрвећем. Такође, статистика указује на значајне површине у категорији остало-неплодно земљиште у које спадају и сва насеља и инфраструктурни коридори. CORINE подаци приказују значајно мању површину у овој категорији с обзиром да се насеља разбијеног типа не могу детектовати као антропогени елементи у окружењу шума и воћњака. Отуда велика диспропорција у билансима површина. На овом простору је дошло до велике промене намене земљишта и због драстичног демографског пражњења простора.

Како се у планском периоду не очекује битније ширење грађевинског, већ ће се углавном вршити погушћавање унутар постојећих зона подручја као и незнатно ширење за потребе изградње туристичких садржаја, то и не постоје разлике у будућој намени коришћења земљишта.

Биланси површина:

Површина грађевинског подручја:	1,14 km^2	0,20%
Површина пољопривредног земљишта:	55,88 km^2	46,78%
Површина шумског земљишта:	513,58 km^2	52,90%
Површина водног земљишта:	0,69 km^2	0,12%
Укупно:	571,29 km^2	100,00%

3. ПРОПОЗИЦИЈЕ ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА

3.1. ПРАВИЛА УРЕЂЕЊА

[4] Corine Landcover систем података је коришћен и за потребе израде Регионалног просторног плана општина Јужног поморавља

3.1.1. Карактеристичне просторне целине и грђевинске зоне

У обухвату Плана издвајају се следеће карактеристичне просторне целине:

- ***Котлинска насеља*** – где спадају насеља у Босилеградској котлини у долини реке Драговиштице на надморској висини до 800 m (град Босилеград, мешовито насеље Рајчиловци и село Радичевци и биће обухваћена Планом генералне регулације Босилеграда. Овој целини припада претежно градско грађевинско земљиште и пољопривредне површине. Насеља се уређују као збијена, јер су формирана дуж саобраћајница.
  У градском подручју унапређују се постојећа индустријска активност и услужне делатности. Предвиђа се реструктуирање индустрије, подстицање предузетништва (МСП) и диверзификација услуга и јавних садржаја. Могуће је контролисано ширење града у зони насеља и дуж доминантних путних правца.
  У руралном делу задржава се као доминантна пољопривредна активност и даље унапређује (ратарство, повртарство, воћарство). Основна усмерења су унапређење и интензивирање пољопривреде и заштита пољопривредног земљишта, уз незнатно ширење грађевинског подручја. Такође се планира развој мањих производних погона за прераду пољоприврених производа, као и изградња складишних капацитета. Правила уређења и грађења за ову просторну целину биће дефинисана Планом генералне регулације.
- ***Насеља са атарима дуж, раније државног пута II реда бр. Р122 и Р 125, сада општинских путева ОП-2, ОП-3*****;** насеља се уређују као полузбијена или разбијена и опремају неопходном комуналном инфраструктуром. Сеоски центар са јавним површинама и објектима има и елементе урбаног уређења. Доминантне делатности су планинско сточарство и шумарство. Планира се развој мањих погона за прераду дрвета, као и уређење другим елементима руралног развоја –туристички садржаји и сл.
- ***Планинска насеља*** – ова целина обухвата подручје са насељима у већинском брдско-планинском подручју, изнад 800 m н.в. Насеља су мала са мноштвом махала, и уређују се као насеља разбијеног типа,. Захваљујући квалитетним ливадама и пашњацима у овој зони доминантна делатност је планинско сточарство, али и шумарство. У нижим пределима могу наћи и пољопривредне површине (гајење крмног биља за потребе сточарства). Планира се унапређење и интензивирање сточарства уз производњу сточне хране, и заштита, унапређење и одрживо коришћење шумског фонда. Развој туризма у зони усмерава се ка формирању етно-центара у сеоским насељима са напуштеним објектима. Туристички потенцијал представљају локалитети Јарешник, Црноштица и акумулација „Лисина“.

Површине за изградњу према постојећем или планираном претежном начину коришћења припадају:

- сеоској зони: у просторној целини **планинска насеља** и **несељена места дуж државних путева**. Претежна намена је рурално становање; дозвољена је изградња пословно-производних објеката у функцији шумарства, пољопривреде, услужних и занатских објеката, објеката у функцији туризма, саобраћајне и остале инфраструктуре.
- зони ретких насеља и породичне градње са присутним елементима пољопривредног домаћинства: у просторној целини **котлинска насеља** -град Босилеград и насељена места Радичевци и Рајчиловци; Претежна намена је индивдуално становање са елементима пољопривредног домаћинства; дозвољена је изградња пословно-производних објеката у функцији пољопривреде, услужних и занатских објеката, саобраћајне и остале инфраструктуре;
- општој стамбеној зони у насељу средњих густина са два или више типова стамбене изградње: у просторној целини **котлинска насеља** -град Босилеград. Претежна намена су индивидуални и вишепородични стамбени објекти; дозвољена је изградња индивидуалних и вишепородичних стамбено-пословних и пословно-стамбених објеката, пословних објеката и објеката јавне намене, саобраћајне и остале инфраструктуре. Забрањена је изградња пољоприовредних и индустријских објеката;

- привредно-индустријској зони: у просторној целини **котлинска насеља** -град Босилеград; претежна намена су индустријски и пословно-производни објекти; дозвољена је изградња саобраћајне, енергетске, комуналне и друге инфраструктуре; забрањена је изградња стамбених и пољопривредних објеката;
- централној урбано-пословној зони: у просторној целини **котлинска насеља** -град Босилеград; претежна намена су објекти јавне и пословне намене; дозвољена је изградња индивидуалних и вишепородичних пословно-стамбених и стамбено-пословних објеката, саобраћајне и остале инфраструктуре. Забрањена је изградња пољопривредних и индустријских објеката;
- осталим **посебним подручјима и зонама посебних објеката**; објектима инфраструктуре и др.: објекти и радови се усклађују са посебном наменом простора и условима надлежних органа и организација.

3.1.2. Правила уређења и изградње мрежа и објеката инфраструктуре

3.1.2.1. Саобраћај и саобраћајне површине

Просторним планом се планира изградња нових, реконструкција постојећих и појачано одржавање путева и улица на целом простору плана, као и пратећих путних објеката и саобраћајних терминала.

Спровођење планских решења на побољшању постојеће и планиране путне и уличне мреже рализоваће се према правилима дефинисаним овим планом, изузимајући просторе за које се планира израда урбанистичке документације или се прописује реализација према постојећим плановима.

Општа правила. Саобраћајнице се по постављају унутар јавног земљишта или у осталом грађевинском земљишту уз претходно решавање имовинских односа. За изградњу нових и измену трасе и габарита постојећих саобраћајница раде се урбанистички планови. Изградња нових станица за снабдевање горивом у коридорима државних путева II реда и општинских путева и улица раде се на основу урбанистичког пројекта уз сагласност управљача пута. За сваку конкретну локацију потребно је урадити елаборат који садржи анализу утицаја на безбедност и функцију саобраћаја, загађење ваздуха, воде и земљишта, као и мере које се предузимају за спречавање и смањење штетних утицаја. Стајалишта и одморишта раде се поред путева свих категорије, уз сагласност управљача пута. Положај, величина и опрема изводи се према карактеру и потребама, поштујући стандардне норме, не угрожавајући саобраћајну безбедност, обезбеђујући комфор и истичући амбијенталне вредности предела.

Правила уређења и грађења путева и улица у грађевинском подручју. Регулација путева у насељима остаје углавном непромењива. Уколико се укаже потреба за променом габарита било да се ради о побољшању саобраћајних услова или нових урбаних садржаја, мора се радити урбанистички план, како би се извршила експропријација. Комуналне инсталације изводити у складу са стандардима за улични профил. Најмања ширина габарита путева и улица при изградњи и реконструкцијинише се у зависности од ранга пута на делу ван насеља и износи:

- државни пут II реда - коловоз 6 m, тротоари 2 m, изузетно 1,50 m;
- локални и некатегорисани пут – коловоз 5 m, тротоари 1,50 m;
- најмања ширина коловоза на стамбеним прилазима и улицама је 5 m, изузетно у улицама где може да се организује једносмерни саобраћај може бити и ужи али не мањи од 4 m;
- најмања ширина приватних пролаза је 2,50 m;
- најмања ширина тротоара и пешачких стаза је 1,50 m.

Правила уређења и грађења за путеве ван грађевинског подручја. Најмања ширина габарита пута дефинише се у зависности од ранга пута: 1) општински пут – коловоз 5,50 m, банкине 1 m и одводни јарак или ригол по потреби; 2) некатегорисани пут - коловоз

5 m (изузетно 4 m на краћим деоницама где се установи да економски параметри угрожавају раелизацију пројекта), банкине 1 m, одводни јарак или ригол по потреби.

У заштитном појасу поред јавног пута ван насеља, забрањена је изградња грађевинских или других објеката, као и постављање постројења, уређаја и инсталација, осим изградње саобраћајних површина пратећих садржаја јавног пута, као и постројења, уређаја и инсталација који служе потребама јавног пута и саобраћаја на јавном путу. У заштитном појасу може да се гради, односно поставља, водовод, канализација, топловод и други сличан објекат, као и телекомуникационе и електро водове, инсталације, постројења и сл, по претходно прибављеној сагласности управљача јавног пута која садржи саобраћајно-техничке услове.

Заштитни појас са сваке стране јавног пута има следеће ширине:

- државни путеви II реда -10 m,
- општински путеви -5 m.

Минимална удаљеност инсталација је 3 m од крајње тачке попречног профила - ножице усека или насипа, или спољње ивице путног канала за одводњавање (изузетно ивице коловоза уколико се тиме не ремети режим одводњавања коловоза).

Укрштање са инсталацијама предвиди искључиво механичким подбушивањем испод трупа пута, управно на предметни пут у прописаној заштитној цеви, тако да минимална дубина предметних инсталација и заштитних цеви од најниже горње коте коловоза до горње коте заштитне цеви износи 1,30 - 1,50 m, у зависности од конфигурације терена. Заштитна цев мора бити постављена на целој дужини између крајњих тачака попречног профила пута, увећана за по 3 m са сваке стране. Минимална дубина горње коте заштитне цеви испод путног канала за одводњавање (постојећег или планираног) од коте дна канала до горње коте заштитне цеви износи 1 m.

На раскрсници јавног пута са другим путем у истом нивоу, морају се обезбедити зоне потребне прегледности у складу са прописима. У зонама потребне прегледности забрањено је подизати засаде, ограде и дрвеће, остављати предмете и материјале, постављати постројења и уређаје и градити објекте, односно вршити друге радње које ометају прегледност јавног пута. Ограде, дрвеће и засаде поред јавних путева подизати тако да не ометају прегледност јавног пута и не угрожавају безбедност одвијања саобраћаја. Рекламне табле, рекламни панои, уређаји за сликовно или звучно обавештавање или оглашавање могу се постављати поред државног пута на минималној удаљености од 7 m, поред општинског пута на минималној удаљености од 5 m, мерено са спољне стране од ивице коловоза.

3.1.2.2. Водопривредна и хидро-техничка инфраструктура

Водоснадбевање. Трасе планираних цевовода и водоводних линија водити постојећим и планираним саобраћајницама. Водоводне линије затварати у прстен што омогућује сигурнији и бољи начин водоснабдевања.

Димензије нових водоводних линија одредити на основу хидрауличког прорачуна узимајући у обзир и потребну количину воде за гашење пожара како се то противпожарним прописима захтева Минималан пречник цеви за градска насеља је је 100 mm. На водоводним линијама предвидети потребан број противпожарних хидраната, на максималном размаку од 80 m за индустријске зоне, односно 150 m за стамбене зоне. Препоручује се уградња надземних противпожарних хидраната. Минимална дубина укопавања разводних водоводних линија је 1 m. Реконструкцију разводне мреже радити по постојећој траси. Минимално одстојање цевовода од објеката је 3 m. Прелази цевовода испод саобраћајница извешће се са неопходном механичком заштитом. На прелазима цевовода испод водотока извришити осигурање цевовода. Избор врсте цеви одредиће се пројектом, а у зависности од статичких и динамичких утицаја, слегања терена, агресивности околног земљишта и других техно-економских параметар, и у складу са важећим санитарним прописима. На делу трасе где постоје подземне инсталације извођењу радова потребно је обратити пажњу да се постојеће подземне инсталације не оштете.

Одвођење отпадних и атмосферских вода. Трасе фекалне канализационе мреже водити постојећим и планираним саобраћајницама,свуда где је то могуће. Димензије нове фекалне канализације одредити на основу хидрауличког прорачуна, узимајући у обзир комплетно сливно подручје. Минимални пречник канализационе цеви је 200 mm. Минимална дубина укопавања треба да је таква, да канализација може да прихвати отпадне воде из свих објеката који су предвиђени да се прикључе на њу, а не мање од 1 m. За исправно функционисање фекалне канализације предвидети водити рачуна о минималним и максималним падовима.

Комплекс постројења за пречишћавање отпадних вода (ППОВ): Препорука је да се ППОВ руралних насеља Општине граде као постројења за биолошко пречишћавање. Пројектном документацијом решити третман отпадних вода као и отпадних вода већих индустријских загађивача у насељима. Студијом процене сваког појединачног пројекта на животну средину оценити квалитет животне средине у контексту предложеног третмана отпадних вода. Услови за изградњу ће се стећи по изради урбанистичког пројекта који ће бити израђен у првенствено на основу услова надлежног водопривредног предузећа и услова заштите животне средине.
На територији целог насеља изградити канализациону мрежу и то као сепаратну, тако да се посебно прихватају санитарне, а посебно атмосферске воде. Пре упуштања у реципијент, отпадне воде пречистити до степена који пропише надлежно водопривредно предузеће. Насељске отпадне воде одводити до постројења за пречишћавање отпадних вода. . Нову кишну канализацију упоредо изводити са реконструкцијом улица. Димензије нове кишне канализације одредити на основу хидрауличког прорачуна. Минимална дубина укопавања кишне канализације мерена од темена цеви је 1 m. Квалитет вода које се смеју испуштати у канализациони систем дефинисан је Правилником о МДК.. Атмосферске воде пре упуштања у реципијент очистити од механичких нечистоћа на таложнику, односно сепаратору.

Зоне санитарне заштите изворишта приказане су плану у складу са Правилником о зонама санитарне заштите и то на: зона непосредне санитарне заштите, ужа и шира зона санитарне заштите. Зоне санитарне заштите за подземна изворишта, која морају да се прецизно дефинишу кроз елаборат санитарне заштите за свако изворište посебно. Зоне санитарне заштите будућег изворишта "Лисина" дате су према Правилнику о зонама санитарне заштите и то: непосредна зона санитарне заштите обухвата језеро из кога се захвата вода за јавно водоснабдевање, укључујући врх преградног објекта и приобално подручје акумулације чија ширина износи 10 m у хоризонталној пројекцији од нивоа воде при највишем нивоу воде у језеру. Ова зона обухвата и надземну притоку дуж целог тока и подручје са обе стране притоке чија ширина износи најмање 10 m у хоризонталној пројекцији мерено од нивоа воде, при водостају притоке који се јавља једном у 10 година. Ужа зона санитарне заштите акумулације површинске воде обухвата подручје око језера чија ширина износи 500 m, мерено у хоризонталној пројекцији од спољне границе непосредне зоне. Шира зона санитарне заштите акумулације површинске воде обухвата подручје изван границе уже зоне до границе која заокружује површину слива.

Правила за извођење регулације водотокова

Трасу уређеног водотока усагласити са привредним, станбеним, инфраструктурним и саобраћајним објектима. Димензионисање корита регулисаног водотока одређује се на основу меродавног протицаја који одређује надлежна водопривредна организација..Са обе стране регулисаног водотока оставити заштитни појас минималне ширине 3 m због могућих интервенција.

3.1.2.3. Енергетска инфраструктура

3.1.2.3.1. Електроенергетска инфраструктура

У заштитним зонама далековода 110 kV, које износе минимално 25 m, обострано није забрањена градња објеката и она је условљена Техничким прописима за изградњу надземних електроенергетских водова уз израду студије (елабората) о односу далековода и

планираних садржаја. За такву градњу неопходна је сагласност власника мреже. *У заштитној зони далековода 35 kV,* минимално 10 m обострано, као и у заштитној зони далековода 10 *kV* минимално 5 м обострано је забрањена градња објеката, као ни засађивање високог растиња без претходне сагласности надлежног предузећа.. Целокупну електроенергетску мрежу и трафостанице градити у складу са важећим законима, стандардима, техничким прописима, препорукама и нормативима, посебно у складу са Законом о енергетици (Службени гласник Р.С. бр 84/2004.) и Правилником о техничким нормативима за изградњу надземних електроенергетских водова називног напона од 1 kV до 400 kV (Службени лист СФРЈ бр. 18/92). Трафостанице 10/0,4 kV градити као зидане, монтажно-бетонске (МБТС) и стубне (СТС). Стубна трафостаница се може градити у линији постојећег надземног вода или ван њега на парцели власника (корисника). Високонапонску и нисконапонску градити надземно или подземно у јавном, осталом или пољопривредном земљишту, по могућности у већ постојећим електроенергетским коридорима, уз сагласност власника - корисника парцела. У зонама заштите непокретног културног добра, зони пратећих путних садржаја, туристичким локалитетима, у централним деловима насеља, парковским површинама, у зонама са вишепородичним становањем, у радним зонама, комуналним површинама, као и зонама за спорт и рекреацију мрежу обавезно каблирати .Дубина полагања каблова треба да буде најмање 0,8 m.

Ван насељених места енергетску мрежу (кабловску или ваздушну), постављати у коридорима саобраћајница, и путева, на пољопривредном земљишту уз сагласност власника (корисника) парцеле и управљача пута. При паралелном вођењу енергетских каблова напона до 10 kV и теле- комуникационих каблова, најмање растојање мора бити 0,50 m, односно 1 m за каблове напона преко 10 kV, при укрштању енергетских и телекомуникационих каблова угао укрштања треба да буде 90°. Јавну расвету поставити на постојеће бетонске стубове или независне стубове који се користе искључиво за светиљке јавне расвете. Електромрежу полагати на милималном растојању од 0,5 m од темеља објеката и 1 m од дубина између горње ивице кабловске канализације и површине пута је минимално 0,80 m. Међусобни размак електоенергетских каблова у истом рову одредити на основу струјног оптерећења, а минимално растојање је 0,7 m код паралелног вођења и минимално 0,2 m код укрштања; обезбедити кабловске водове од међусобног контаката како код паралелног вођења тако и код укрштања. Када се ваздушни водови воде изнад објеката неопходно је појачање изолације, а за објекте где се задржава већи број људи потребна је и механички појачана изолација. Није дозвољено постављање зидних конзола или кровних конзола и носача водова на стамбеним зградама преко којих прелазе ВН надземни водови. Није дозвољено водити надземне водове изнад објеката у којима се налазе лакозапаљиви материјали, на пролазу поред таквих објеката хоризонтална сигурносна удаљеност једнака је висини стуба увећаној за 3 m а износи најмање 15 m.

3.1.2.3.2. Топлификација

Траса топлотних мрежа у градовима и другим насељеним местима треба да се пројектује у зонама предвиђеним за инжињерске мреже, паралелно са улицама и путевима и ван коловоза и зелених површина. Допуштено је вођење трасе топловодних мрежа испод улица и путева и испод тротоара. Траса топловодних мрежа на територијама које нису обухваћене урбанистичким плановима води се дуж саобраћајница. Допуштено је уз трасу топловодних мрежа изградити путеве ради изградње и опслуживања топловодних мрежа.

У градовима и другим насељеним местима треба предвидети подземно полагање топлотних мрежа. Надземно полагање топлотних мрежа допуштено је уз образложење. Дубина постављања топлотних мрежа од површине земље или горње коте пута треба да буде најмање: 1) до врха поклопца канала или тунела 0,5 m; 2) до врха поклопца коморе 0,3 m; 3) до ивице заштитне цеви при бесканалном полагању 0,7 m.

Није дозвољено полагање топлотне мреже у непроходним каналима, тунелима и проходним каналима заједно са цевоводима течног нафтног гаса, цевоводима кисеоника, азота, лако запаљивих материја и фекалном канализацијом. Полагање водовода заједно са топлотним мрежама у каналима или колекторима врши се у истом нивоу или испод цевовода топлотних мрежа. При томе је потребно предвидети топлотну изолацију водовода.

Допуштено је полагање топлотних мрежа у заједнички ров са водоводима, канализацијом и гасоводима притисак до 3 бара.

При бесканалном полагању, растојање између топлотних мрежа отвореног система снабдевања топлотом или топлотних мрежа за снабдевање топлом потрошњом воде и канализационих цеви, изнад и испод топлотних мрежа, треба да износи најмање 0,4 m. Температура тла на местима укрштања топлотних мрежа са електричним кабловима сме се повисити до 10°C за каблове до 35 kV у односу на средњу месечну летњу температуру и до 15°C у односу на средњу месечну зимску температуру на растојању до 2 m од каблова.

Полагање топлотних мрежа при укрштању са рекама, отвореним и друго вршити надземно. При томе је дозвољено користити изграђене стабилне мостове на путевима или пругама за полагање топлотне мреже. Уз техно-економско образложење дозвољава се подземно полагање топлотних мрежа.

На местима укрштања надземних топлотних мрежа са ваздушним електричним и електрифицираним железничким пругама треба предвидети уземљење свих елемената топлотне мреже, металних и армирано-бетонских конструкција у областима проводника напона од 1 kV положених хоризонтално на растојању већем од 5 m на сваку страну од крајњих проводника ваздушне линије изнад 1 kV.

3.1.2.4. Телекомуникациона инфраструктура

Комуникациони системи: ТТ мрежа за потребе фиксне телефоније ће се градити подземно и надземно.Дубина укопавања подземних ТТ каблова треба да је најмање 0,8 m. Ван насеља, за ТТ мрежу градити у коридорима саобраћајница, коридорима некатегорисаних путева на пољо-привредном земљишту, шумским путевима и стазама, на пољопривредном земљишту уз сагласност власника (корисника) парцеле и управљаче пута. При укрштању најмање вертикално растојање од електроенергетског кабла мора бити 0,50 m, а угао укрштања око 90°; код паралелног вођења са електроенергетским кабловима напона 1 kV, 10 kV и 20 kV минимално одстојање мора бити 0,50 m; код паралелног вођења са електроенергетским кабловима напона 35 kV минимално одстојање мора бити 1,0 m; код укрштања са електроенергетским кабловима минимално вертикално растојање је 0,50 м изнад; угао укрштања у насељу мора бити што ближи 90° а минимално 30°, а ван насеља минимално 45°; у случају да не могу да се задовоље ови услови телекомуникациони кабл се провлачи кроз заштитну цев са размаком не мањим од 0,30 m; код паралелног вођења са водоводом, канализацијом, гасоводом и топловодом минимално растојање мора бити 1 m, а код укрштања минимално растојање је 0,50 m а угао укрштања што ближи 90°; ТТ каблове који служе искључиво електродистрибуцији водити у истом рову на растојању који се прорачуном покаже задовољавајућим али не мањим од 0,20 m. Слободностојећи антенски стубови, као носачи антена за ТТ, РБС, КДС и РТВ могу се градити у насељу, у привредним зонама, зонама кућа за одмор. Слободностојеће антенске стубове у насељима, као носаче антена градити ван централних зона насеља, ван зона заштите заштићеног културног и природног добра (појединачни локалитети); телекомуникациона опрема за потребе ТТ, РБС, КДС и РТВ може бити постављена у помоћни објекат у оквиру комплекса или парцеле, или унутар објекта, тј. на неки од постојећих објеката. Ако се телекомуникациона опрема поставља у засебан комплекс, исти мора бити ограђен. Напајање електричном енергијом вршиће се из постојеће нисконапонске мреже. До комплекса за објекат мобилне телефоније неопходно је обезбедити приступни пут минималне ширине 3 m до најближе јавне саобраћајнице. За локацију објекта мобилне телефоније обавезно се прибављају сагласности од Дирекције цивилног ваздухопловства, Завода за заштиту споменика културе и Електродистрибуције; код пројектовања и изградње објекта мобилне телефоније обавезно је поштовање и примена свих важећих техничких прописа и норматива из ове области. За све радио релејне коридоре потребно је израдити Елаборате заштите слободних радио релејних коридора. КДС мрежа се може поставити и на постојеће стубове електроенергетске и тт мреже у сагласности са власником исте, док се не стекну услови за подземну КДС мрежу.

3.1.2.5. Отпад, гробља и пијаце

3.1.2.5.1. Управљање отпадом

Код избора локација за трансфер станицу за прикупљање комуналног отпада, привремено складиштење и превоза до санитарне депоније у Врању, депонију грађевинског отпада и рециклажног дворишта, у коме се врши издвајање неорганског од органског отпада, препоручује се израда јединствене студије. Најекономичније је решење за величине насеља попут Босилеграда, да то буде јединствена локација уколико постоји такав простор, али није обавевезујуће. Локацијска дозвола се издаје на основу урбанистичког пројекта који се ради према критеријумима из овог плана, усклађен са важећом законском регулативом.
Локација или локације морају задовољити следеће критеријуме: близина локације (да не буде на великим удаљеностима); положај у односу на урбано подручје (ван или, изузетно, на рубу урбаног подручја); добре саобраћајне везе; да не угрози површинске и подземне воде(обавезна процена утицаја депоније на животну средину);
Врсте отпада којима се рукује на трансфер станици: општински отпад (отпад из домаћинстава); баштенски (зелени) отпад; опасан кућни отпад; рециклабилни отпад; обавезно је посебно издвајање грађевинског отпада.
Врсте отпада за које није дозвољено руковање на трансфер станици; инфективни медицински отпад; велики предмети у расутом стању; опасан отпад; радиоактиван отпад; угинуле животиње; течности, муљеви, прашкасте материје.

Садржаје које мора да има свака депонија: издвојене функционално-просторне целине; садржи минимум опреме; буде ограђен жичаном оградом; садржи капију са рампом (због контроле улаза, као и врсте отпада који је предвиђен за одлагање); наплатне кућице, ваге, техничка инфраструктура, таблу са називом депоније, радним временом, врстом отпада који се одлаже. Формирати зелену тампон зону око комплекса.

3.1.2.5.2. Гробља

Основна правила за формирање нових или проширење постојећих гробаља: терен треба да буде оцедан са нивоом подземних вода већим од 2,50 m; минимално удаљење за локације које се налазе изнад изворишта водоснабдевања и водотокова је 500 m; добра саобраћајна повезаност са гравитационим подручјем; могућност прикључивања на мрежу комуналне инфраструктуре; површина гробља се одређује по критеријуму 4,00 m ^{2}/становнику; минимална површина за једно гробно место износи 6 m^2, за двојно гробно места мин. 9 m ^{2}. Могуће пратеће намене: зеленило, услужне делатности и пратећи објекти комуналне инфраструктуре.

3.1.2.5.3. Зелена пијаца

Постојећа зелена пијаца у Босилеграду задовољава потребе насеља и околине. Простора за ширење пијаце нема, уколико се искаже потреба за ширење пијаце биће детаљно разматрана кроз даљу урбанистучку разраду насеља Босилеград. Етно пијаце се могу градити као самосталне или у оквиру компатибилних садржаја насеља у циљу промоције туризма.

3.1.2.5.4. Сточна пијаца

Дефинисање и реализација локација за сточну пијацу ће се извршити на основу посебних анализа и студија и одговарајуће урбанистичке документације. Простор за сточну пијацу може се користити вишенаменски, кванташка пијаца, робна и сл..
Пратећи садржаји могу бити: услуге, пословање и објекти комуналне инфраструктуре.

3.1.2.5.5. Сточно гробље

Дефинисање и реализација локација за сточно гробље ће се извршити на основу посебних анализа и студија и одговарајуће урбанистичке документације.

3.1.3. Правила уређења и изградње површина и објеката јавне намене

3.1.3.1. Општа правила уређења и изградње јавних објеката

- Код нове изградње треба тежити правоугаоном облику парцеле, која мора имати прилаз са јавне површине;

- Растојање регулационе од грађевинске линије: код реконструкције и доградње постојећих објеката је 0-5 m; код изградње нових објеката је 5 m;
- Спратност јавног објекта може бити од П до макс. По+П+2 (до три надземне етаже);
- Међусобна удаљеност нових слободностојећих јавних објеката и суседних објеката је мин. 10 m;
- Растојање основног габарита новог слободностојећег објекта и границе суседне грађевинске парцеле је мин. 3 m;
- На једној грађевинској парцели може бити изграђено више главних објеката у функцији јавне намене (исте или компатибилне);
- На истој грађевинској парцели могу се градити и помоћни објекти у функцији објекта јавне намене;
- Потребан број паркинг места обезбеђује се на грађевинској парцели; паркирање се решава надземно на грађевинској парцели, у или испод објекта у габариту; потребан број паркинг места за здравствену, образовну или административну установу обезбеђује се по нормативу:

  1 ПМ/70 m^2 корисног простора;

- Грађевинска парцела објекта јавне намене може се ограђивати зиданом оградом до висине од 0,90 m (рачунајући од коте тротоара), или транспарентном оградом до висине од 1,40 m.

3.1.3.2. Правила уређења и изградње јавних објеката по наменама

3.1.3.2.1. Образовање

За постојеће објекте основних школа неопходни су радови на побољшању услова рада. Реконструкција, адаптација и санација постојећих школских објеката и доградња недостајућих пратећих простора, објеката физичке културе, кабинета (интернет учионица, лабораторија, и сл.), као и уређење школских комплекса недостајућим садржајима вршити према важећем Правилнику и стандардима као за нове објекте.

У циљу подизања квалитета услуга школских комплекса (по потреби) комплетирати их:

оградом (која мора бити транспарентна, са контролисаним улазом -капијом), паркингом за запослене (по нормативу: за 10% запослених), уређеним школским двориштем, школским вртом, спортским теренима и фискултурним салама (по нормативу 5-7 m^2/ученику на часу).

У циљу реализације едукативно-рекреативних програма (школе у природи и сл.) потребно је у оквирима насеља (посебно Бистар и Доња Љубата –који имају школске интернате) обезбедити простор за учионице на отвореном, уредити стазе за разгледање природе (у оквиру и ван насеља), опремити стајалишта са надстрешницама дуж стаза и поставити информативне табле.

3.1.3.2.2. Здравствена заштита

Квалитет услуга унапредити текућим и инвестиционим одржавањем, реконструкцијом и доградњом (где услови дозвољавају) постојећих објеката, али и изградњом нових, пре свега у насељским центрима: у јавном или приватном власништву. Планира се изградња објеката пре свега примарне заштите (амбуланте и апотеке). Потребна површина објекта одређује се према следећим нормативима/по изабраном лекару: лекар за одрасле -120 m^2, педијатар -130 m^2, гинеколог -100 m^2, стоматолог -40 m^2.

3.1.3.2.3. Социјална заштита

Социјална заштита може функционисати у оквиру јавног и приватног власништва. Објекат социјалне заштите одраслих – Центар за социјални рад, налази се у Босилеграду, за који је прописана израда Плана генералне регулације.

Објекати за организовање *малих смештајних капацитета* и *капацитета за дневни боравак* за осетљиве групе и сл., (који би функционисали при Центру за социјални рад),

користећи природни потенцијал простора, могу се наћи и ван општинског центра –пре свега у центрима заједнице села и сеоским центрима.

Објекти за организовање *разних услуга* у оквиру месних заједница, за остарела лица која живе у самачким домаћинствима, отварање пензионерских кругова, недостајући објекти установе дечје заштите и сл. предвиђају се у центрима заједнице села и сеоским центрима, где се предвиђа пренамена, реконструкција и доградња постојећих недовољно искоришћених капацитета јавних служби, али је дозвољена и изградња нових објеката.

Потребна површина објекта код реконструкције, доградње и адаптације или изградње новог одређује се по нормативу 20-25 m^2/кориснику, док се потребна величина комплекса одређује по нормативу 40-50 m^2/кориснику.

3.1.3.2.4. Култура

Обновљене објекте или делове објеката -Домова културе, редовно (текуће) и инвестиционо одржавти, запуштене постојеће објекте (где услови дозвољавају) реконструисати и доградити, или изградити потпуно нове (на местима руиниираних), уз сагледавање адекватног простора за специјализоване институције културе –библиотеке (за које се потребна површина објекта одређује по нормативу 30-35 m^2/1000 становника).

3.1.3.2.5. Јавна управа

Предвиђа се неопходна реконструкција, адаптација или санација свих постојећих објеката јавне управе –месних канцеларија, у циљу осавремањавања, али и изградња новог објекта (у центру Бистар).

3.1.3.2.6. Спортско-рекреативни садржаји

Планира се реконструкција постојећих и изградња нових вишенаменских (школских и јавних) објеката –у јавном, али и у приватном сектору. Код изградње нових спортских објеката, (који ће становништву, а нарочито младима омогућити правилније и садржајније организовање слободног времена), тежити отвореном типу, са минималним захтевима у погледу одржавања: рукомет, мали фудбал, кошарка, одбојка, тенис, трим стазе, планинарске стазе, скијашки терени, бициклистичке стазе, плаже и сл. Тежити лоцирању нових рекреативних садржаја уз постојеће или у близини осталих јавних садржаја (пре свега школа); у случају независног лоцирања потребно је уредити повезујући рекреативни простор.

Дозвољено је надкривање постојећих спортских терена и изградња балон сала, као и изградња нових сала макс. висине 12 m. На постојећим спортско-рекреативним површинама дозвољава се изградња: пратећих садржаја (свлачионице, санитарни чворови, клубске просторије, итд); трибина; угоститељских објеката; објеката за обављање сродних делатности. Комплекс озеленити парковским зеленилом у складу са просторним могућностима.

Услови за уређење и изградњу су следећи: индекс заузетости парцеле макс. 30%; спратност објекта макс. П+1+Пк; зелене површине 40-50%, мин. 30%.

У циљу оплемењивања садржаја спортских објеката даје се могућност формирања:

- комплекса хиподрома са ергелом, према следећим нормативима: макс. индекс заузетости 5%; макс. спратност пратећих објеката (стаја за животиње, остава за храну, административне зграде и сл.) је П+Пк;
- комплекса базена (отвореног или затвореног), према следећим нормативима: макс. индекс заузетости 20%, макс. индекс изграђености 0,4.

Урбанистичким пројектом разрадиће се спортско-рекреативни центар „Големи Совршац“, у складу са ППППН Власина, као и комплекси у функцији спорта и рекреације ван планом одређеног грађевинског подручја.

3.1.3.2.7. Правила уређења и изградње јавних зелених и осталих површина

Значајно је увођење елемената урбане опреме - пре свега у центрима заједнице села и сеоским центрима, за уређење јавних зелених (скверова, линијског зеленила и сл.) и осталих површина (паркинга, аутобуских стајалишта и сл.), које су (ван насељеног места Босилеград) оскудне. Пејзажно уређење, споменици, фонтане, мобилијар и урбана опрема компатибилни су свим наменама и могу се без посебних услова реализовати на свим површинама.

Код реконструкције јавних зелених и уређења нових површина, потребно је: партерно решење, избор врста и однос површина (поплочавање, травњак, високо растиње), ускладити са наменом и функцијом, а нивелационо решење са конфигурацијом терена.

Планирају се следеће категорије објеката:

- заштитно зеленило: уз насељска гробља, трансфер-станицу, постројење за пречишћавање отпадних вода, на површинама предвиђеним за рекултивацију;
- скверови: састављени од платоа, стаза и засада, где површина –платоа и стаза износи око 40%, а зеленила 60%.

3.1.4. Опис и одређивање целина и зона за које плански документ садржи шематски приказ уређења

Просторни план садржи *шеме за грађевинско подручје насељених места*: Бистар, Доња Љубата, Горња Лисина, Горња Љубата, Доње Тламино. У грађевинском подручју ових насеља извршена је подела на површине јавне (за задовољавање заједничких потреба становништва) и остале намене. Центар насеља је намењен објектима у области друштвених активности, пословним делатностима, делатностима услужног занатства, администрације, трговине, угоститељства, финансијских активности и сл., као и становању. У оквиру површина остале намене претежна је намена становање.

3.1.4.1. Правила уређења и изградње површина и објеката јавне намене

Комплекс осморазредне **школе**, са интернатом и школском кухињом, у центру заједнице села -*Бистар* захтева уређење: дефинисати и оградити грађевинску парцелу и уредити школско двориште; доградити недостајуће пратеће садржаје: школски врт, паркинг за запослене и сл. Простор **библиотеке и поште** у згради старе школе, је неуслован, те се планира реконструкција објекта у циљу стварања адекватних услова за њихово функционисање или у циљу пренаме у функцији објекта **јавне намене** (културе, јавне управе, социјалне заштите одраслих –пензионерски клуб и сл.).

Простор за библиотеку се може сагледати и у оквиру планираног **вишенаменског** објекта јавне намене, са универзалном двораном, за различите активности, за чију изградњу је потребно обезбедити локацију у централном делу насеља. Потребна површина новог објекта одређује се по нормативу -21 m^2/становнику.

Планира се редовно одржавање и вишенаменско коришћење постојећег **спортског терена**, као и оплемењавање новим садржајима. Потребно је формирати и уредити јавне просторе са реквизитима за игру деце, као и јавне зелене површине: заштитно зеленило уз гробље (које је у непосредном контакту са зоном становања); линијско зеленило дуж државног пута II реда бр. 112а -кроз насељено место и сл.

Објекат **здравствене станице** центра заједнице села *–Доња Љубата* је доброг бонитета, те се предлаже текуће одржавање, уз могућност доградње -у случају потребе за повећањем простора, у концепцији остварења квалитетније и разноврсније услуге. Планира се текуће одржавањ и реконструкција уколико се јави потреба објеката: Дома културе са библиотеком, месне канцеларије, осморазредне школе и школског интерната. Комплексе интерната, школе и спортских терена редовно одржавати и оплеменити новим садржајима (простор са реквизитима за игру деце и сл.). Објекте старе школе и задружног дома реконструисати у циљу пренамене –у функцији социјалне заштите одраслих, деце и сл. Заштитно зеленило формирати у циљу изолације зоне становања од гробља, као линијски дуж државног пута II реда бр.239 кроз насељено место.

Постојеће објекте: осморазредне школе, здравствене станице, Дома културе и месне канцеларије, центра заједнице села -*Горња Лисина,* редовно одржавати, реконструисати,

унапређивати и по потреби доградити. Уредити и опремити јавни просторза игру деце, јавне зелене и остале површине.

Комплекс четвороразредне школе у сеоском центру *–Доње Тламино* уредити доградњом недостајућих садржаја. Могућа је реконструкција и пренамена старе школске зграде у функцији социјалне заштите одраслих и сл. Планира се редовно одржавање и реконструкција (уколико се укаже потреба): постојећег Дома културе са салом, здравствене станице, месне канцеларије и одељења полицијске станице. Насеље карактеришу груписане службе јавне намене, које формирају сеоски центар, те га је потребно оплеменити јавним зеленим уређеним површинама и вишенаменским спорско-рекреативним садржајима.

Објекат Дома културе са салом и Задружни дом, у сеоском центру *–Горња Љубата* реконструисати у циљу стављања у функцију и вишенаменског коришћења. Објекат здравствене станице –доброг бонитета, објекат месне канцеларије са просторијама месне заједнице и објекте школског комплекса: четвороразредну школу, школску кухињу и игралиште за мале спортове, редовно одржавати и реконструисати. Школски комплекс може се оплеменити пратећим садржајима, а пут дуж когасе пружа нсељено место јавним зеленим и осталим површинама.

3.1.4.2. Правила уређења и изградње мреже и објеката инфраструктуре

Правила уређење и изградње мреже и објеката инфраструктре за зоне за која се раде шематски прикази насеља, примењује правила из тачке **3.1.1. Правила уређења и изградње мрежа и објеката инфраструктуре.**

3.1.5. Степен коминалне опремљености грађевинског земљишта

Грађевинске зоне	**Просторне целине**		
	Котлинска насеља	**Насеља са атарима дуж државног пута II реда бр.**	**Планинска насеља**
Сеоска зона		**П, В, КФ, ЕМН, ТМ, КО,**	**П, Б, СЈ, ЕМН,**
Зона ретких насеља и породичне градње са присутним елементима пољопривредног домаћинства	**П, В, КФ, ЕМН, ТМ, КО**		
Општа стамбена зона у насељу средњих густина са два или више типова стамбене изградње	**П, В, КФ, КА, ЕМН, ТМ, ТО, КО**		
Привредно-индустријска зона	**П, В, КФ, КА, ЕМВ, ЕМН, ТМ, ТО, КО**		
Централна урбано-пословна зона	**П, В, КФ, КА, ЕМН, ТМ, ТО, КО**		
Остала посебна подручја и зоне посебних објеката	**ПО**	**ПО**	**ПО**

Комунална опремљеност грађевинског земљишта:
П – приступ на пут или другу јавну површину намењену за саобраћај;
В – јавно водснабдевање;
Б – снабдевање водом из бунара;

КА – канализација атмосферска;
КФ – канализација фекална;
СЈ – водонепропусна септичка јама;
ЕМН – енергетаска мрежа –нисконапонска;
ЕМВ - енергетска мрежа –високонапонска;
ТМ – телекомуникациона мрежа;
ТО – топловодна мрежа;
КО – сакупљање и изношење комуналног отпада;
ПО – посебно опремање.

3.1.6. Посебни услови којима се површине и објекти јавне намене чине приступачним особама са инвалидитетом, хендикепираним, старима особама и особама са децом, у складу са стандардима приступачности

Посебни услови, у циљу обезбеђивања несметаног кретања *особама са инвалидитетом*, *хендикепираним*, *старим особама* и *особама са децом*, дефинишу се у складу са Правилником о условима за планирање и пројектовање објеката у вези са несметаним кретањем деце, старих, хендикепираних и инвалидних лица (Сл.гл. РС бр18/97).

Јавне саобраћајне и пешачке површине, пешачки прелази, места за паркирање, стајалишта јавног прелаза, међусобно требају бити повезани и прилагођени за орјентацију са максималним нагибима -5% (1:20), а изузетно -8,3% (1:12); максимална вредност *попречног нагиба* **уличних тротоара**, управно на правац кретања, треба износити 2%; ширина уличних тротоара и пешачких стаза треба износити најмање 180 cm, а изузетно 120 cm, док ширина пролаза између непокретних препрека треба износити најмање 90 cm; у коридорима основних пешачких кретања не постављати стубове, рекламне паное или друге препреке; место **пешачког прелаза** треба бити јасно означено, тако да се разликује од подлоге тротоара; пешачки прелаз треба бити постављен под правим углом у односу на тротоар; за савладавање висинске разлике између тротоара и коловоза могу се користити закошени ивичњаци, са ширином закошеног дела од најмање 45 cm и максималним нагибом закошеног дела од 20% (1:5); **места за паркирање** возила која користе лица са посебним потребама у простору предвиђају се у близини улаза у објекте за јавно коришћење и означавају се знаком приступачности; најмања ширина места за паркирање возила са посебним потребама у простору износи 350 cm; на стајалиштима јавног превоза, предвиђа се плато за пешаке ширине најмање 200 cm.

Прилази до објеката за јавно коришћење (школа, вртића, објеката здравствене заштите; објеката социјалне заштите одраслих, објеката у области културе, јавне управе, пословних објеката –поште, банке и др.) предвиђају се на делу објекта, чији је приземни део у нивоу терена или је мање уздигнут у односу на терен.

Савладавање висинске разлике између пешачке површине и прилаза до објекта врши се:
- **рампама за пешаке и инвалидска колица**, за висинску разлику до 76 cm;
- **спољним степеницама, степеништем и подизним платформама**, за висинску разлику већу од 76 cm.

Нагиб **рампе** не треба бити већи од 1:20, а изузетно може износити 1:12 за кратка растојања; највећа дозвољена укупна дужина рампе у посебном случају може износити 15,0 m; рампе дуже од 6,0 m, а највише до 9,0 m у случају да су мањег нагиба, раздвајају се одмориштима најмање дужине 1,50 m (изузетно 1,40 m); најмања чиста ширина рампе за једносмеран пролаз треба бити 0,90 m; најмања ширина **степенишног крака** треба бити мин. 1,20 m; најмања ширина газишта треба бити 30 cm, а највећа дозвољена висина степеника 15 cm; чела степеника у односу на површину газишта требају бити благо закошена, без избочина и затворена; површину чела степеника обележити у контрастној боји у односу на боју газишта; између одморишта и степеника на дну и врху степеништа направити контраст у бојама; висинских разлика до висине од 0,90m, (у случају када не постоји могућност савлађивања ове разлике рампама, степеницама и степеништем) савлађује се **подизним платформама**; платформа се предвиђа као плато мин. величине 1,10 x 1,40m.

3.1.7. Мере енергетске ефикасности изградње

Мерама енергетске ефикасности смањује се потрошња свих врста енергије, штеди се енергија и обезбеђује одржива градња.

Енергетска ефикасност изградње у области инфраструктуре постиже се: изградњом објекта за производњу енергије из обновљивих нефосилних извора (енергија Сунчевог зрачења, енергија површинских вода, биомаса и др.) и изградњом даљинских или централизованих система грејања и хлађења.

Повећање енергетске ефикасности у сектору зградарства потенцијални је извор енергије, а постиже се: правилним положајем и орјентацијом зграде –реализацијом пасивних соларних система; употребом и учешћем обновљивих извора енергије – коришћење активних соларних система; формирањем ефикасног омотача објекта (топлотне изолације) и применом ефикасне столарије на објекту; применом ефикасних система за климатизацију и осветљење.

3.2. ПРАВИЛА ГРАЂЕЊА

3.2.1. Правила грађења на грађевинском земљишту

3.2.1.1. Општа правила грађења

Породични стамбени објекат у сеоском насељу је објекат за становање са највише четири стамбене јединице.

У циљу *очувања предела и традиционалног начина изградње и уређења простора*: примењивати једноставне габарите објеката, користити локалне грађевинске материјале, примењивати традиционалан начин организације и уређења парцеле.

Грађевинска парцела јесте део грађевинског земљишта, са приступом јавној саобраћајној површини (јавном путу или другој јавној површини намењеној за саобраћај), која је изграђена или планом предвиђена за изградњу.

Дозвољена је реконструкција постојећих и изградња нових објеката на простору ван планом одређеног грађевинског подручја, у случају већ формиране грађевинске парцела са постојећим изграђеним објектима; и за парцеле које се непосредно наслањају на грађевинско подручје, те не захтевају додатно комунално опремање.

Постојећи објекти, чији су параметри (индекс изграђености, индекс заузетости парцеле, спратност) већи од параметара датих овим Планом, задржавају постојеће параметре без могућности увећавања (доградње, надградње и сл.).

У случају замене објекта новим, поштовати све параметре и условљености дефинисане овим Планом. Ово правило важи и за постојеће објекте који не испуњавају друге услове овог Плана (удаљења од граница парцеле, удаљења од суседних објеката и др.).

За изграђене објекте чија су међусобна удаљења и растојања од граница парцеле мања од вредности утврђених овим правилима за све типологије, у случају реконструкције, на странама ка суседу није дозвољено постављати отворе стамбених просторија.

Уколико је постојећи објекат мањи од могућег планираног на основу урбанистичких параметара датих овим Планом, могућа је доградња, односно надградња, уколико се може обезбедити потребан број паркинг-гаражних места на парцели, уз поштовање следећих услова:

- доградња може бити извршена у виду анекса, односно у приземљу или другим деловима и етажама објекта, у складу са правилима овог Плана;
- дограђивање се мора изводити тако да се не наруши однос према суседним објектима, тј. обавезно је поштовати правила о позиционирању објеката на парцели;
- дограђени део објекта мора бити у складу са постојећим елементима објекта, у истој, односно усклађеној материјализацији и композицији;
- надградња нових етажа постојћих објеката могућа је у оквиру Планом дозвољених висина;
- код надзиђивања постојећих етажа поштовати правила везана за упуштање делова објекта (балкони, терасе, настрешнице и сл.) ван грађевинске линије, а у случају да постојећа грађевинска линија превазилази максималну дефинисану линију грађења није дозвољено упуштање делова објекта;

- надзидани део објекта мора бити изведен у складу са постојећим делом зграде (прозорски отвори, балкони и терасе морају бити постављени у складу са постојећим отворима, балконима, терасама и др.);
- није дозвољено формирање отвореног степеништа на фасади објекта већ дограђена степеништа морају бити заштићена од спољних утицаја; и
- приликом доградње дозвољено је формирање кровних баџа које морају бити постављене у складу са прозорским отворима, терасама и балконима на постојећем делу фасаде.

Правила за нове објекте

Код постојећих блокова (потпуно или делимично формираних), грађевинска линија према регулацији која је дефинисана постојећим објектима који се задржавају, обавезујућа је за положај грађевинске линије планираних објеката.

Висину новог објекта у блоку ускладити са преовлађујућом висином објеката у блоку, наспрамном блоку и окружењу.

Нови објекат се може градити на растојању мањем од дозвољеног уз претходно прибављену сагласност власника односно корисника суседне парцеле. У том случају, на калканском зиду новог објекта забрањени су било какви наспрамни отвори.

На калканском зиду новог објекта у низу односно новог једнострано узиданог објекта према суседном постојећем објекту на граници прцеле, а који има изграђен светларник, обавезна је изградња светларника исте величине и симетричног постојећем светларнику.

У светларнику објеката у низу или двојних објеката дозвољени су наспрамни отвори помоћних просторија и степеништа.

Правила парцелације. Најмања површина грађевинска парцела за изградњу новог слободностојећег породичног стамбеног објекта је 300 m^2, двојног објекта је 400 m^2 (две по 200 m^2) објекта у непрекинутом низу је 200 m^2 и објеката у прекинутом низу је 200 m^2. Најмања ширина уличног фронта за нову изградњу слободностојећег објекта је 1 m, двојних објеката је 16 m (две по 8 m), објеката у непрекинутом низу је 5 m.

Уколико је постојећа грађевинска парцела мања од најмање, може се задржати и на њој дозволити изградња: стамбеног објекта, максималне спратности П+1, са два стана, максималног индекса изграђености 0,6.

Регулациона линија је линија разграничења између површина одређене јавне намене и површина предвиђених за изградњу објеката јавне и остале намене. Грађевински објекат поставља се предњом фасадом на *грађевинску линију*, односно, унутар простора оивиченог грађевинском линијом.

Врсте и намене објекта који се могу градити. У оквирима грађевинског подручја насеља (централном делу) и грађевинском земљишту ван насеља, могу се поред стамбених градити сви други компатибилни објекти, намене и садржаји, који не могу штетно утицати на животну средину. У склопу зоне становања, могу се наћи појединачни комерцијални, пословни и привредни садржаји мањег обима, у оквиру стамбеног објекта, као други објекат на парцели (уз стамбени објекат), или се грађевинска парцела може наменити за чисто пословање. Пословни садржаји у централном делу (језгру) насеља могу бити: услужне, трговинске, угоститељске или занатске делатности. Најмања грађевинска парцела за изградњу компатибилних садржаја: у склопу стамбеног објекта (најчешће у приземној етажи) и као самостални објекат на парцели је 400 m^2; као други објекат на парцели породичног становања је 600 m^2; најмања ширина грађевинске парцеле је 16 m. Максимална површина парцеле за изградњу привредног објекта у зони становања насеља је 0,5 ha.

Постојећи објекти, чији су параметри (индекс изграђености, индекс заузетости парцеле, спратност) већи од параметара датих овим планом, задржавају постојеће параметре без могућности увећавања (доградње, надградње и сл).

Положај на грађевинској парцели. Објекти могу бити постављени као: 1) слободностојећи (објекат не додирује ни једну границу грађевинске парцеле); 2) у непрекинутом низу (објекат на парцели додирује обе бочне границе грађевинске парцеле); 3) у прекинутом низу (објекат на парцели додирује само једну бочну линију грађевинске парцеле); 4) полуатријумски (објекат додирује три линије грађевинске парцеле).

Висине објекта. *Висина објекта* је растојање од нулте коте објекта до коте слемена (за објекте са косим кровом) односно до коте венца (за објекте са равним кровом). Нулта (апсолутна) кота је тачка пресека линије терена и вертикалне осе објекта.

Релативна висина објекта је она која се одређује према другим објектима или ширини регулације. Релативна висина је:

- на релативно равном терену - растојање од нулте коте до коте слемена (за објекте са косим кровом), односно венца (за објекте са равним кровом);
- на срмом терену са нагибом према улици (навише), кад је растојање од нулте коте до коте нивелете јавног или приступног пута мање или једнако 2 m - растојање од нулте коте до коте слемена, односно венца;
- на стрмом терену са нагибом према улици (навише), кад је растојање од нулте коте до коте нивелете јавног или приступног пута веће од 2 m - растојање од коте нивелете јавног пута до коте слемена (венца) умањено за разлику висине преко 2 m;
- на срмом терену са нагибом од улице (наниже), кад је нулта кота објекта нижа од коте јавног или приступног пута - растојање од коте нивелете пута до коте слемена (венца);
- на стрмом терну са нагибом који прати нагиб саобраћајнице висина објекта утврђује се применом наведених тачака.

Висина надзитка поткровне етаже износи највише 1,60 m, рачунајући од коте пода поткровне етаже до тачке прелома кровне косине, а одређује се према конкретном случају.

Кота приземља објеката одређује се у односу на коту нивелете јавног или приступног пута, односно према нултој коти објекта, и то:

- кота приземља нових објеката на равном терену не може бити нижа од коте нивелете јавног или приступног пута;
- кота приземља може бити највише 1,20 m виша од нулте коте;
- за објекте на стрмом терену са нагибом од улице (наниже), када је нулта кота нижа од коте нивелете јавног пута, кота приземља може бити највише 1,20 m нижа од коте нивелете јавног пута;
- за објекте на стрмом терену са нагибом који прати нагиб саобраћајнице кота приземља објекта одређује се применом наведених тачака;
- за објекте који у приземљу имају нестамбену намену (пословање или делатност) кота приземља може бити максимално 0,20 m виша од коте тротоара (денивелација до 1,20 m савладава се унутар објекта).

Изградња других објеката на истој грађевинској парцели. Дозвољена је изградња економских или помоћних објеката уз стамбени односно пословни објекат;

Грађевински елементи објеката. Испади на објекту не могу прелазити грађевинску линију више од 1,60 m, односно регулациону линију више од 1,20 m и то на делу објекта вишем од 3 m. Грађевински елементи (еркери, доксати, балкони, улазне надстрешнице са и без стубова и сл.) на нивоу првог спрата могу да пређу грађевинску линију и то:

- на делу објекта према предњем дворишту -1,20 m, али укупна површина грађевинских елемената не може прећи 50% уличне фасаде изнад приземља;
- на делу објекта према бочном дворишту претежно северне орјентације -0,60 m (најмањег растојања од 1,50 m), али укупна површина грађевинских елемената не може прећи 30% бочне фасаде изнад приземља;
- на делу објекта према бочном дворишту претежно јужне орјентације -0,90 m (најмањег растојања од 2,50 m),), али укупна површина грађевинских елемената не може прећи 30% бочне фасаде изнад приземља;
- на делу објекта према задњем дворишту (најмањег растојања од задње линије суседне грађевинске парцеле од 5 m) -1,20 m, али укупна површина грађевинских елемената не може прећи 30% задње фасде изнад приземља.

Отворене спољне степенице могу се постављати на предњи део објекта ако је грађевинска линија 3 m увучена у односу на регулациону линију и ако савлађују висину до 0,90 m. Уколико степенице савлађују висину преко 0,90 m онда улазе у габарит објекта. Ако се степенице постављају на бочни или задњи део објекта не могу ометати пролаз и друге

функције дворишта.

Приступ парцели. Ширина приватног пролаза за парцеле које немају директан приступ јавном путу, не може бити мања од 2,50 m за стамбени, односно 3,50 m за привредни објекат.

Паркирање. Власници објеката свих врста обезбеђују простор за паркирање/гаражирање на сопственој грађевинској парцели (изван површине јавног пута), по следећим нормативима:

- за породичан стамбени објекат: 1ПМ/1 стан;
- за пословни објекат: 1ПМ/70 m^2 корисног простора;
- за објекат мале трговине: 1ПМ/ 100 m^2 корисног простора;
- за производни, индустријски или магацински објекат: 1ПМ/200 m^2 корисног простора;
- за угоститељски објекат: 1 ПМ/користан простор за 8 столица.

Нивелација. Површинске воде са једне грађевинске парцеле не могу се усмеравати према другој парцели.

Ограђивање. Ограда на регулационој линији мора бити транспарентна или комбинација зидане и транспарентне ограде с тим да укупна висина ограде од коте тротоара не сме прећи висину од h=1,40 m. Транспарентна ограда се поставља на подзид висине максимално 0,20 m а код комбинације, зидани део ограде може бити до висине од 0,90 m. Зидане и друге врсте ограда постављају се на регулациону линију тако да ограда, стубови ограде и капије буду на грађевинској парцели која се ограђује. Суседне грађевинске парцеле могу се ограђивати живом зеленом оградом која се сади у осовини границе грађевинске парцеле или транспарентном оградом до висине од 1,40 m, са зиданим делом до висине 0,90 m, која се поставља према катастарском плану и операту, тако да стубови ограде буду на земљишту власника ограде. Врата и капије на уличној огради не могу се отварати ван регулационе линије.

Парцела се може преграђивати у функционалне целине (стамбени део, економски део, окућница, стамбени приступ, економски приступ), с тим да висина унутрашње ограде не може бити већа од висине спољне ограде.

Остали услови изградње. У зони изграђених сеоских објеката растојање између регулационе и грађевинске линије одређује се на основу позиције већине изграђених објеката (преко 50%). За изграђене објекте чија је међусобна удаљеност мања од 3 m, не могу се на суседним странама предвиђати отвори стамбених просторија.

Економски објекти су: објекти за гајење животиња (стаје за гајење коња, штале за гајење говеда, објекти за гајење живине, коза, оваца и свиња и др.), пратећи објекти за гајење животиња (испусти за стоку, бетонске писте за одлагање чврстог стајњака, објекти за складиштење осоке), објекти за складиштење сточне хране (сеници, магацини за складиштење концентроване сточне хране, бетониране сило јаме и др.), објекти за складиштење пољопривредних производа (амбари, кошеви) и други објекти у пољопривредном газдинству (објекти за машине и возила, пушнице и др.).

Растојање стамбених, економских и помоћних објектата: најмање растојање породичних стамбених објеката од сточне стаје је 15 m; породични стамбени објекти, бунари и извори воде су најмање удаљени од ђубришта и пољског клозета 20,00 m, који морају бити на нижој коти; ако се економски делови суседних парцела непосредно граниче, растојање између нових економских објеката и границе парцеле је најмање 1,00 m; најмање растојање помоћнох објеката, (осим ограде), од границе парцеле је 3 m; најмања међусобна удаљеност помоћних објеката, као и удаљеност од других објеката је 3 m.

На парцели са нагибом терена од јавног пута (наниже), за изградњу новог објекта, стамбено двориште се поставља на вишој коти – уз јавни пут; на парцели са нагибом терена према јавном путу (навише), за изградњу новог објекта, стамбено двориште се поставља на вишој коти, економско двориште може бити уз јавни пут, а економски објекти на грађевинској линији.

Контејнери за привремено одлагање смећа, се постављају у оквиру грађевинске парцеле власника објекта.

3.2.1.2. Правила грађења зона становања насељених места за које није предвиђена израда урбанистичког плана

Планом су дефинисана грађевинска подручја насељених места, за која није предвиђена израда урбанистичког плана: Барје, Белут, Бранковци, Бресница, Буцељево, Гложје, Голеш, Горња Ржана, Горње Тламино, Грујинци, Доганица, Доња Ржана, Дукат, Жеравино, Зли Дол, Извор, Јарешник, Караманица, Милевци, Назарица, Мусуљ, Млекоминци, Паралово, Плоча, Ресен, Црноштица, Рикачево, Рибарци (изузимајући простор око граничног прелаза, где ће се радити План детаљне регулације); а за која се примењују **општа правила грађења (3.2.1.1.)** дата овим планом, и следећа карактеристична правила:

- масимални дозвољени индекс заузетости грађевинске парцеле је 30%;
- максимални дозвољени индекс изграђености је 0,5;
- максимална дозвољена спратност је П+1+Пк;
- растојање регулационе од грађевинске линије за нови објекат је 5 m;
- међусобна удаљеност нових спратних објеката је 6 m, а приземних слободностојећих је 5 m.

3.2.1.3. Правила грађења зона становања за подручја у обухвату шеме уређења насељених места

Услови за зону становања свих насељених места, за која су урађене шеме уређења, дефинисани су у **општим правилима грађења (3.2.1.1.)** и следећим карактеристичним правилима:

- у зони центра насеља није дозвољена изградња производних и складишних објеката већег капацитета;
- на грађевинској парцели дозвољена је изградња два објекта са стамбеном наменом;
- масимални дозвољени индекс заузетости грађевинске парцеле је 50%;
- максимални дозвољени индекс изграђености је 1;
- максимална дозвољена спратност је П+2+Пк;
- растојање регулационе од грађевинске линије за нови објекат је 3 m;
- међусобна удаљеност нових слободностојећих објеката је не мања од 4 m;
- најмање растојање основног габарита породичног стамбеног објекта и границе суседне грађевинске парцеле је за:
  - слободностојеће објекте на делу бочног дворишта северне оријентације -1,50 m;
  - слободностојеће објекте на делу бочног дворишта јужне оријентације -2,50 m;
  - двојне објекте и објекте у прекинутом низу на бочном делу дворишта -4 m;
- погодност центара заједница села и примарних сеоских центара за изградњу објеката комерцијалног, пословног и привредног садржаја, по областима је следећа:
  - *Бистар* –занатске радње;
  - *Доња Љубата* –занатске радње, откупне станице, продавнице, угоститељски објекти; *Горња Лисина* –угоститељско-смештајни објекти;
  - *Доње Тламино* - занатске радње, откупне станице, простор за малу привреду;
  - *Горња Љубата* –мањи прерађивачки капацитети за прераду дрвета, који не смеју угрожавати квалитет становања -буком, загађењем, саобраћајним оптерећењем, итд; морају бити лоцирани ван централног дела насеља.

3.2.1.4. Правила грађења радних комплекса ван зоне насеља

Величина парцеле намењене формирању радног комплекса, мора бити димензионисана да прими све садржаје условљене технолошким процесом, као и пратеће садржаје. Услови за формирање радног комплекса су следећи:

- минимална површина парцеле је 600 m^2;
- минимална ширина парцеле је 16 m;
- минимално растојање између грађевинске и регулационе линије је 5m;
- могу се градити: производни, прерађивачки, складишни, пословни, комерцијални објекти, као и изградња у комбинацијама;

- производни комплекси су намењени разноврсним привредним активностима у оквиру: прехрамбене, текстилне и дрвопрерађивачке индустрије;
- дозвољена је изградња већег броја објеката на једној грађевинској парцели, који могу бити слободностојећи, или груписани на различите начине у оквиру комплекса;
- међусобни размак слободностојећих објеката је минимум половина висине вишег објекта, али не мање од 4 m;
- максимални степен заузетости парцеле је 50%;
- минимум зелених површина на парцели је 20%;
- максимална спратност објекта је П+1+Пк, односно 16m –за производне објекте; (ограничење висине не односи се на специфичне и технолошке објекте –димњаке, торњеве и сл.);
- у оквиру комплекса обезбедити паркирање за теретна и путничка возила, као и потребан манипулативни простор;
- око објеката се мора обезбедити противпожарни пут, не ужи од 3,50m –за једносмерно кретање, односно 6 m –за двосмерно кретање возила;
- ограда којом се ограђује радни комплекс је макс. висине 2,20 m; на регулационој линији и на углу ограда мора бити транспарентна, односно комбинација зидане и транспарентне ограде; бочни и задњи део комплекса може се ограђивати транспарентном, комбинација зидане и транспарентне или зиданом оградом.

3.2.2. Правила грађења на пољопривредном земљишту

3.2.2.1. Објекти у функцији пољопривреде, прераде и финалне обраде производа пољопривреде

Пољопривредно земљиште обухвата површине намењене пољопривредној производњи и то: оранице, баште, воћњаке, плантаже, расаднике, стакленике и пластенике, , ливаде, пашњаке, рибњаке, итд.

На подручју плана предвиђена је изградња објеката компатибилних основној намени за развој уобичајене или еколошке пољопривредне производње на пољопривредном земљишту. У зони пољопривредне производње дозвољена је изградња објеката који не угрожавају животну средину а у функцији су основне делатности.

У План су уграђена правила заштите, коришћења, уређења и изградње на пољопривредном земљишту, начин и услови под којим се може вршити промена намене пољопривредног земљишта у другу врсту земљишта (најчешће у грађевинско). Коришћење обрадивог пољопривредног земљишта у непољопривредне сврхе и промена намене земљишта може да се врши:

када то захтева општи интерес (изградња путева, са припадајућим површинама и -објектима, изградња водопривредних објеката, енергетских објеката, објеката за коришћење обновљивих извора енергије, комуналних објеката, ширење насеља и сл.), уз плаћање накнаде за промену намене и на основу урбанистичког плана;

- за експлоатацију минералних сировина и одлагање јаловине, пепела, шљаке и других опасних и штетних материја на пољопривредном земљишту, као и изградња рибњака на обрадивом пољопривредном земљишту, одобрење може да се изда ако је претходно прибављена сагласност Министарства;

-пољопривредно земљиште које је коришћено за експлоатацију минералних сировина или за друге намене које немају трајни карактер приводи се одговарајућој намени, односно оспособљава за пољопривредну производњу по пројекту рекултивације пољопривредног земљишта који је корисник дужан да приложи уз захтев за издавање одобрења за експлоатацију минералних сировина;

-ради израде разних врста опеке (експлоатација глине), заснивање расадничке производње шумског биља, узимање земљишта у закуп за изградњу објеката на пољопривредном земљишту; промена може да се врши по претходно прибављеном одобрењу у ком се утврђује обавеза и начин привођења земљишта првобитној намени, односно оспособљавање тог земљишта за пољопривредну производњу, као и поступак и рок привођења и испитивање опасних и штетних материја у

земљишту;
-за изградњу објеката за потребе пољопривредног газдинства и обављања примарне пољопривредне производње и складиштења производа на основу локацијске дозволе, уз обезбеђивање услова заштите животне средине (носилац пољопривредног газдинства обавља сточарску, живинарску, воћарску или виноградарску производњу, односно узгој рибе, односно обавља друге облике пољопривредне производње: гајење печурака, пужева, пчела и др.).
-за изградњу пратећих садржаја јавног пута (објекти угоститељства, трговине, објекти намењени пружању услуга корисницима пута), спортско-рекреативних објеката, радних комплекса и сл., уз обезбеђивање услова заштите животне средине;
-садржаји који нису дефинисани овим Планом на пољопривредном земљишту, могу се градити само на оном на ком не постоји никаква врста забране, а на основу урбанистичког плана и услова надлежних предузећа.
Када се приступа радовима на обрадивом пољопривредном земљишту, којима се то земљиште трајно или привремено приводи другој намени (грађевинско), инвеститор плаћа накнаду у складу са Законом о пољопривредном земљишту.

Објекти који се могу градити на *пољопривредном земљишту* су*:*

- магацини репроматеријала (семе, вештачка ђубрива, саднице и сл.);
- објекти за смештај пољопривредне механизације;
- објекти за производњу и прераду воћа и поврћа у затвореном простору (стакленици, пластеници, складишта, сушаре, хладњаче и сл.)
- објекти намењени за узгој и финалну прераду производа (стоке, перади и крзнаша, риба) фарме, кланице и сл.

Стамбени објекти у функцији пољопривредног домаћинства изван грађевинског подручја, могу да се граде само за властите потребе и у функцији обављања пољопривредне делатности.

Објекти намењени пољопривредној производњи су слободностојећи објекти (стамбени и производни) или групације слободностојећих објеката међусобно функционално повезаних (производни).

3.2.2.2. Правила за изградњу објеката и комплекса на пољопривредном земљишту

Величина парцеле (комплекса) на којој је могућа изградња објеката у функцији примарне пољопривредне производње утврђује се зависно од врсте и интензитета производње. Минимална величина парцеле је 20 ари.

За пословне објекте, објекте складиштења и прераде пољопривредних производа правила за изградњу пословних објеката, објеката складиштења и прераде пољопривредних производа, објекти за смештај пољопривредне механизације у пољорпривредним комплексима, објекти за производњу воћа и поврћа у затвореном простору (стакленици, пластеници), објекти за производњу гљива, рибњаци, сушаре за воће и поврће, хладњаче, објекти за финалну прераду пољопривредних производа (фарме, кланице и сл.) и објекти намењени за интензиван узгој стоке, перади и крзнаша утврђују се Урбанистичким пројектом за који се прибавља стручно мишљење Комисије за планове општине Босилеград, а у складу са Законом и подзаконским актима.

За појединачне објекте у функцији пољопривреде за које се издаје локацијска дозвола непосредно из овог плана на основу следећих правила грађења:

- максималан степен заузетости земљишта под објектима је 30%;
- максимална спратност П+Пк.

Правила за позиционирање ових објеката зависе од врсте и функције објекта.
Заштитни појас за пољопривредне објекти у функцији ратарства је:
-од саобраћајнице (државног пута II реда и општинског пута) – 50 m; и
- од грађевинског рејона насеља – 200 m (не односи се на стакленике, пластенике и силосе);

Позиција објеката за узгој стоке (сточне фарме) одређује се у складу са капацитетом и положајем објекта у односу на насеље; објекти за узгој стоке, перади и крзнаша које имају преко 50 условних грла не могу се градити на заштићеним подручјима природе и на подручју водозахватних зона.
Одстојање између стамбених објеката и ораница (воћњака) који се интензивно третирају вештачким ђубривом и пестицидима је минимум 100 m;
У заштитном појасу између границе пољопривредне парцеле и водотока од 10 m није дозвољено коришћење пестицида и вештачких ђубрива;
Минимална заштитна одстојања између границе комплекса сточне фарме и објеката у суседству су:
- од стамбених зграда, државних путева II реда, као и речних токова –200 m; и
- од изворишта водоснабдевања –800 m.

Наведена растојања могу бити и већа ако то покаже процена утицаја на животну средину за фарме са преко 500 условних грла, као и објекти од општег интереса утврђени на основу закона.

Минимални капацитет основне производње уз који може да се одобри изградња објекта примарне дораде или прераде (кланица, хладњача, и сл.) износи 100 условних грла.

Објекти на којима се одржавају сточне пијаце, сајмови и изложбе морају да испуњавају следеће услове: да се налазе изван насеља; да се не граде на земљишту које је подводно и угрожено од поплава; да нису удаљени од главног пута; да нису за последњих 20 година служили за сточна гробља и јавно ђубриште; изложбене просторије могу изузетно да се налазе и у самом насељу; да има само један улаз довољно пространи са изграђеним вратима; и да има посебно издвојен простор за животиње за које се приликом контроле утврдило да су заражене или су сумњиве на заразу.

Величина простора зависи од обима и врсте промета животиња, водећи рачуна да просечна одређена површина се мора повећати за 15% површине –на име путева и изградњу манипулативних и санитарних обеката: по грлу крупних животиња –2 m^2, по телету –1,20 m^2, по овци, односно свињи преко 50 kg –1 m^2, и по јагњету и прасету –0,50 m^2.

На пољопривредном земљишту изван грађевинског рејона, а у границама плана генералне регулације, као и у грађевинском рејону насеља до привођења намени, могу се градити само помоћни објекти који су у функцији пољопривреде и то: кошеви, амбари, оставе, настрешнице и слично, као и гараже или надстрешнице за пољопривредну механизацију, машине и возила.
Домаћинства која имају кућни плац ван грађевинског рејона могу градити и постојеће објекте адаптирати, дограђивати и санитарно хигијенски унапређивати, у складу с правилима грађења за сеоска насеља.
На простору Плана генералне регулације Босилеград забрањује се изградња мини фарми.

3.2.3. Правила грађења на шумском земљишту

Шумско земљиште јесте земљиште на коме се гаји шума, земљиште на коме је због његових природних особина рационалније гајити шуме, као и земљиште на коме се налазе објекти намењени газдовању шумама, дивљачи и остваривању општекорисних функција шума и које не може да се користи у друге сврхе, осим у случајевима и под условима утврђеним овим законом.
Промена намене шума и шумског земљишта може да се врши:
- када је то утврђено планом развоја шумског подручја;
- ако то захтева општи интерес утврђен посебним законом или актом Владе;
- ради изградње објеката за заштиту људи и материјалних добара од елементарних непогода и одбране земље;
- у поступку комасације и арондације пољопривредног земљишта и шума;
- ради изградње економских или стамбених објеката сопственика шума на површини до 10 ари;

- ради изградње објеката за коришћење осталих обновљивих извора енергије малих капацитета (мале електране и други слични објекти, у смислу прописа којим се уређује област енергетике) и експлоатације минералних сировина, ако је површина шума и шумског земљишта за ове намене мања од 15 ха.

Промена намене шума из става 1. тач. 4) до 6) овог члана врши се уз сагласност Министарства.

На подручју шумског земљишта није дозвољена промена састава шумских састојина и њихова експлоатација.

Водећи рачуна о основним принципима заштите шума, на шумском земљишту се могу градити следећи садржаји:

- шумске саобраћајнице и објекти у функцији шумске привреде;
- објекти за гајење и лов дивљчи. објекти за туристичко-рекреативне сврхе;
- пратећи објекти (шанк-барови, настрешнице, одморишта, просторије за опрему и сл.); и
- партерно уређење (одморишта, стазе и сл.).

Објекти не смеју да се граде од бетона, већ је обавезна употреба природних материјала (дрво, камен, шиндра) и традиционалних форми.

Највеће дозвољене висине настрешница су 7 m. Објекти за туристичко-рекреативне сврхе могу бити највеће површине 100м2 и максималне спратности П+1+Пк.

За формирање ветрозаштитних појасева у коридорима саобраћајница и пољозаштитних појасева на пољопривредном земљишту, препоручује се минимална ширина од 10m на угроженим локалитетима.

За формирање заштитних шумских појасева на контакту:

- изграђених стамбених зона;
- зона планираних за стамбену изградњу и планираних привредних зона; и
- канала и планираних привредних зона,

одређује се минимална ширина од 10 m и то увек у оквиру привредних зона.

За изградњу објеката који премашују наведене параметре неопходна је израда урбанистичког пројекта у складу са Законом и општим прописима, а уколико је потребно документи шумско – привредних основа ће се прилагођавати планским решењима која су предвиђена овим ПП.

У шумама је забрањена сеча ретких и угрожених врста дрвећа као и сакупљање плодова и биља који су посебним прописом заштићени. Сакупљање шумских плодова, лековитог и др. биља, коришћење хумуса, испаша стоке и жирење могу да се врше уз одобрење корисника шума.

Корисници шума су дужни да предузимају мере заштите од пожара, других елементарних непогода, биљних болести, штеточина и других штета као и мере неге шумских засада. Уређење и опремање ловишта и шумског земљишта ће се вршити у складу са ловном и шумском основном. На шумском земљишту у државној и друштвеној својини које је дато у закуп не може се вршити изградња.

3.2.4. Правила грађења на водном земљишту

Водно земљиште је корито и обале водотока, језера и акумулација. Обала представља појас земљишта који се протеже непосредно уз корито. Подручје заштићено од поплава је појас земљишта ширине 50 m рачунајући од унутрашње ножице насипа. Саставни део насипа за одбрану од поплаве чине заштитни појас са шумом и заштитним зеленилом у инундационом подручју у ширини од 50 m поред насипа.

У складу са чланом 45. Закона о водама, земљиште и водене површине у подручју шире и уже зоне заштите изворишта водоснабдевања, заштићени су од намерног или случајног загађивања. Обавезно је уређење и одржавање уже зоне заштите изворишта, које обухвата редовну контролу наменског коришћења земљишта.

На подручју шире зоне заштите водоизворишта успоставља се режим селективног санитарног надзора и заштите од загађивања животне средине те на тим просторима није

дозвољена интензивна употреба пестицида, хербицида и вештачких ђубрива на земљишту које се користи у пољопривредне сврхе.

На водном земљишту је:

- забрањена изградња индустријских и других објеката чије отпадне материје могу загадити воду и земљиште или угрозити безбедност водопривредне инфраструктуре;
- дозвољена изградња објеката компатибилних водном земљишту под условом да се у пројектовању и извођењу обезбеди каналисање и пречишћавање отпадних вода у складу са стандардима прописаним законом;
- дозвољена изградња објеката за рекреацију и туризам под условима заштите животне средине у складу са законом; и
- неопходно је да сви постојећи објекти обезбеде каналисање и пречишћавање отпадних вода у складу са законом.

Објекти који могу да се граде:

- објекти за туристичко-рекреативне сврхе;
- пратећи објекти (шанк-барови, просторије за пресвлачење и сл.);
- дрвене сојенице и настрешнице;
- партерно уређење (спортски терени, опрема, мобилијар, плаже и сл.);
- рибњаци;
- мини акумулације и мале хидроелектране; и
- системи за пречишћавање вода.
- Пратећи објекти (шанк-барови, одморишта, просторије за опрему и сл.) могу бити површине до 40m^2, спратности од П+0 до П+Пот.
- Највеће дозвољене висине сојеница и настрешница су 7,0m.
- Објекти за туристичко-рекреативне сврхе могу бити површине до 100m^2 у основи, спратности до П+Пот.
- Дозвољена је изградња малих хидроелектрана, под условом да не угрожавају изворишта, не ремете еколошке фунције водотока, као и да се поштују захтеви у погледу обезбеђивања гарантованих еколошких протока на деоницама водотока низводно од захвата и сви други услови у складу са законом.

3.2.5. Правила грађења специфичних/осталих намена

3.2.5.1. Правила грађења за комплекс верског објекта

Адаптација и реконструкција постојећих објеката дозвољена је у складу са условима и мерама заштите надлежног Завода за заштиту споменика културе. Уколико се појави потреба изградњом новог верског комплекса, важе следећи услови:

- може се одобрити на грађевинском земљишту остале намене;
- у оквиру комплекса верског објекта може се дозволити изградња: главног верског, породичног стамбеног, економског (уз стамбени објекат породичног типа -летња кухиња, пушнице и сл.) и помоћног објекта (гаража, остава, водонепропусна септичка јама, бунар, ограда и сл.);
- главни верски објекат гради се као слободностојећи;
- грађевинска линија дефинише се у сваком појединачном конкретном случају;
- спратност верског објекта и архитектонско обликовање у складу су са традиционалним и конкретним захтевима верске заједнице;
- код изградње већег броја објеката на парцели тежити јединственој естетски визуелној целини;
- верски комплекс ограђује се према регулацији у складу са условима дефинисаним за зону становања.

3.2.5.2. Објекти и комплекси у функцији туризма

Објекти и комплекси туристичко-рекреативне сврхе могу се градити на грађевинском, пољопривредном, шумском и водном земљишту. Код изградње на пољопривредном, шумском и водном земљишту, користити природне материјале и традиционалне форме. Објекти и комплекси у функцији различитих видова туризма могу бити: хотели, мотели,

ресторани, школе у природи, еклошки кампови, етно насеља, скијалишта, излетнички и информативни пунктови, бициклистичке, риболовне и шетне стазе, етно центри, летње позорнице и сл. Све слободне површине туристичког комплекса морају бити озелењене и уређене.

У функцији *сеоског туризма* предвиђа се адаптација, реконструкција или доградња постојећег грађевинског фонда. У циљу формирања етно села дозвољена је нова изградња етно кућа, пратећих објеката –до максималног дозвољеног индекса изграђености 0,5; и максималног дозвољеног индекса заузетости 30%.

На погодним локацијама изградити излетничке пунктове, у функцији *еколошког туризма* са заклоном -надстрешницом, информативним таблама и ознакама, столовима са клупама, ватриштем, чесмом, санитарним чкором и корпама за одлагање отпада.

Водоакумулација Лисина, као најзначајнији постојећи *акватички* простор, са рекама пружа могућности у летњој понуди, за развој рекреативно-акватичких програма. У циљу синхронизације функције акумулације и рекреативних активности на води, могуће решење је активирање зоне приобаља с излетничким пунктовима, риболовним стазама, угоститељским капацитетима и сл.

Објекти *транзитног туризма* предвиђају се: у коридорима државних путева II реда (пре свега 122 и 122а), и у насељеним местима Рибарци и Голеш –као граничним прелазима. Подразумевају *пратеће саджаје пута*: станице за снабдевање горивом возила, мотеле, ресторане; информативне пунктове –за пружање услуге туристима (у склопу наведених комплекса или као самосталне), а граде се под следећим условима:

- минимална површина парцеле је 1000 m^2;
- максимални дозвољени индекс изграђености парцеле је 0,3;
- максимални дозвољени индекса заузетости је 30%.

За изградњу *услужних* и *угоститељских* објеката у функцији туризма (чија се изградња предлаже у близини граничног прелаза Рибарци, локалитета Јерешник и Верденик):

- минимална површина грађевинске парцеле/комплекса је 500 m^2;
- максимални дозвољени индекс изграђености парцеле је 1;
- максимални дозвољени индекса заузетости је 40%.

Критеријуми за избор локација садржаја отвореног типа, у функцији *здрсваствено-рекреативног планинског туризма*, ван насеља су:

- у зимској понуди: за стазе за санкање -потребан терен нагиба >10°, орјентације север/исток; за стазе за нордијско скијање -потребан терен благог нагиба, дужине 3-15 km;
- у летњој понуди, општи просторни услови за све врсте спортских терена: раван терен, заветрина, осунчаност, орјентација –север, североисток; код избора застора спортских терена дати предност природним материјалима (трава, шљака).

За изградњу садржаја са објектима затвореног и отвореног типа, користити начин градње који заузима најмање простора и најмање утиче на промену природне средине.

Код формирања скијалишног комплекса потребно је дефинисати:

- зону скијалишта са објектима рекреативне инфраструктуре (жичаре, ски-стазе и др.);
- комерцијалну зону –са ски-центром и разноврсним садржајима (забавним, спортско-рекреативним, смештајним и др.).

Услови за изградњу *комерцијалних* објеката (у функцији туризма) су: максимални индекс заузетости парцеле је 30%; максимални дозвољени индекс изграђености је 1.

Хотелски комплекс може се формирати на грађевинском земљишту у грађевинском подручју, према следећим условима: максималног дозвољеног индекса заузетости парцеле 30%; максималне дозвољене спратности П+2+Пк; потребан број паркинг места одређује се по нормативу: 1 ПМ/користан простор за 10 кревета.

3.2.5.3. Комплекси за коришћење обновљивих извора енергије

Енергетски производни објекти који користе обновљиве изворе енергије (мале хидроелектране, биоелектрана, ветроелектране и соларне), могу се градити у оквиру дефинисаног грађевинског подручја, као и на пољопривредном, шумском и водном земљишту уз сагласност надлежног Министарства. Граде се као појединачни комплекси– који енергију предају електромрежи, када грађевинска парцела/комплекс мора имати директан прилаз са јавне површине (у комплексу се постављају постројења за прихват енергије и граде пратећи објекти опремљени постројењима за трансформацију енергије и њену даљу дистрибуцију); или у склопу радних комплекса када енергију користе за своје потребе, али је у случају вишка могу предавати и електромрежи.

Постојећи законски оквир који се непосредно односи на припрему документације и изградњу ОИЕ чине прописи из подручја енергетике, водопривреде, пољопривреде, уређења простора и изградње објеката, заштите животне средине, имовинско-правних односа.
За све пројекте везане за изградњу обновљивих извора енергије неопходно је, у складу са "Листом пројеката за које је обавезна процена утицаја и листе пројеката за које се може захтевати процена утицаја на животну средину" ("Службени гласник РС", бр. 114/2008) и другим законима везаним за заштиту животне средине, утврдити да ли постоји потреба за израду Студије о процени утицаја на животну средину.

Поред наведених потенцијалних локација за изградњу малих хидроелектрана могуће су и друге локације на водотоцима у обухвату плана уколико задовољавају одређене услове на основу хидролошких мерења и прорачуна енергетских ефеката, у складу са смерницама Просторног плана Србије, Водопривредне основе Србије, одговарајућих стратегија и планова за изградњу МХЕ. Дозвољава се издавање урбанистичких аката за изградњу малих хидроелектрана на основу техничке документације израђене од стране овлашћеног пројектанта (у складу са смерницама Просторног плана Републике Србије) уз прибављање свих неопходних услова из домена заштите природе, водопривреде, енергетике и свих других области прописаних законом.
Објекти малих хидроелектрана морају се градити тако да; после искоришћене енергије вода буде враћена истог квалитета у водоток; не умањује степен заштите и не отежава спровођење мера заштите од штетног дејства вода; не погоршава услове санитарне заштите; не угрози биолошки минимум у водотоку. У случају градње већег броја малих хидроелектрана на истом водотоку треба испитати њихов кумулативни утицај на животну средину. Критеријуми енергетске ефикасности треба уважити код пројектовања и избора опреме постројења, а касније и приликом коришћења и одржавања објеката МХЕ.
Приликом планирања и пројектовања, настојати за што бољим обликовањем објеката и уклапањем у околни простор, уз давање предности техничким решењима која мање задиру у пејзаж. Обликовање хидроенергетских објеката не би смело бити униформно, него треба при томе сваком објекту дати ноту индивидуалности. У најосетљивијем окружењу треба проверити могућност каблирања далековода од објекта МХЕ до трафостанице.
Уколико се предвиђа адаптација старих млинова и воденица у мале хидроелектране, она мора да се реализује у складу са конзерваторским условима надлежних институција. Приликом сваког захвата у близини неког споменика културне баштине, инвеститор се условљава осигурањем археолошког надзора над радовима ископавања.

Локације соларних електрана ће се одредити накнадно, након даљих истраживања, испитивања и утврђивања економске исплативости. Дозвољена је изградња соларних електрана на свим локацијама у захвату плана које испуњавају услове, у складу са законом. Локације за објекте предвиђене за коришћење биомасе у захвату плана утврдиће се на основу техноекономских анализа, и могуће их је градити на свим локацијама које испуњавају услове за то, у складу са законом. За издавање локацијских и грађевинских дозвола, од стране органа локалне самоуправе, за изградњу соларних електрана и постројења за сагоревање биомасе инвеститор је у обавези да обезбеди: услове Завода за заштиту природе: доказ о праву својине на земљишту, односно праву закупа на земљишту, у складу са Законом о планирању и изградњи; енергетску дозволу, у складу са Законом о енергетици; техничку документацију; друге неопходне услове, у складу са законом.

Коришћењем соларне енрегије у домаћинствима и привреди (као топлотне), предвиђа се постављањем фотонапонских панелана кровове јавних објеката, објеката индустрије и становања и др.

Узимајући у обзир потенцијал ветра на подручју општине, планира се изградња , посебно подручје Милевске и Лисинске планине, за изградњу ветроелектрана. Локације ће се одредити накнадно, након детаљних истраживања и утврђивања економске исплативости. За издавање локацијских и грађевинских дозвола, од стране органа локалне самоуправе, инвеститор је у обавези да обезбеди: услове Завода за заштиту природе: доказ о праву својине на земљишту, односно праву закупа на земљишту, у складу са Законом о планирању и изградњи; енергетску дозволу, у складу са Законом о енергетици; техничку документацију; друге неопходне услове, у складу са законом.

Критеријуме енергетске ефикасности треба уважити код пројектовања и избора опреме постројења, а касније и приликом коришћења и одржавања свих објеката обновљивих извора енергије.

Приликом изградње стамбених и пословних објеката за боравак и рад људи примењивати све стандарде и прописе везане за термичку изолованост објеката, квалитет уграђених материјала и инсталација у објектима.

3.2.5.4. Простори, објекти и постројења за експлоатацију минералних сировина

Простори, површине и објекти који служе за експлоатацију минералних сировина (олово, цинк, бакар, фосфат, доломит, хидротермални кварц, грађевински камен и сл.), планирају се уређују и користе на основу услова надлежног Министарства, а у складу са Законом о рударству. Уколико се планирани простор за експлоатацију минералних сировина налази на пољопривредном или шумском земљишту, неопходно је прибавити сагласност за експлоатацију и промену намене земљишта Министарства пољопривреде, трговине, шумарстве и водопривреде; у случају да се експлоатацијом минералних сировина утиче на режим вода, неопходно је такође прибавити сагласност надлежног Министарства.

Објекти и простори који се односе на обраду и прераду минералних сировина, као и производњу базирану на минералним сировинама, третирају се као радни сдржаји, те се њихова изградња уређује и врши на основу услова надлежних институција, а у складу са смерницама за радне комплексе ван стамбене зоне насеља. У зависности од просторног обухвата, обима и сложености промена које треба извршити на постојеће објекте и околину, и могуће последице које могу изазвати на стање животне средине, услови се могу издавати на основу урбанистичког пројекта, односно плана детаљне регулације. За једноставне објекте и постројења и мање обухвате и где не треба радити експроприацију земљишта раде се урбанистички пројекти (каменоломи, експлоатације шљунка и сл.), док се за остале објекте и постројења раде планови детаљне регулације, за експлоатацију било металичних или неметаличних сировина. Деградиране површине око постојећих рудника санирати, као и изазване појаве нестабилности тла. За сваку експлоатацију се мора успоставити система мониторинга као један од приоритетних задатака, како би се све предложене мере заштите животне средине могле успешно имплементирати у пракси. Након завршене експлоатације, обавезна је рекултивација земљишта.

3.3. ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА

3.3.1. Смернице за спровођење Просторног плана и израду планске документације

Спровођење се врши урбанистичким плановима, урбанистичким пројектима и директно из просторног плана, издавањем локацијске дозволе за подручја за која није предвиђена израда урбанистичког плана, као и применом донетих урбанистичких планова на подручју општине Босилеград.

За подручје насеља Босилеград, Рајчиловци и Радичевци, Просторним планом се предвиђа израда Плана генералне регулације Босилеград.

Просторни план општине Босилеград се спроводи **директно**, издавањем локацијске дозволе, на основу правила уређења и правила грађења, за:

- подручја обухваћена **шемама** уређења насељеног места које су саставни део Просторног плана за насеља: Бистар, Горња Лисина, Горња Љубата и Доња Љубата;
- целокупно подручје општине Босилеград, које није обухваћено границама Плана генералне регулације, Планом детаљне регулације граничног прелаза Рибарци;

За потребе изградње и инфраструктурно опремање граничног прелаза Рибарци радиће се План детаљне регулације.

За потребе изградње саобраћајница и инфраструктурних система на целом подручју плана, када се укаже потреба или се мора вршити експропријација ради решавања имовинских односа, као и за изградњу појединих пратећих садржаја, радиће се планови детаљне регулације.

Израда планова детаљне регулације обавезна је за изградњу постројења и погона са комплексним захватима како самог комплекса (рудници, каменоломи, туристички центри и сл.)тако и потребне инфраструктуре за које се мора вршити експропријација земљишта;

Планови детаљне регулације могу се радити на иницијативу заинтересованих група или појединаца и за друга подручја на простору Плана, независно од намене простора (грађевинско, пољопривредно, шумско или водно), под условима да изградња на том простору није забрањена овим планом услед посебних режима заштите или интереса државе.

За просторе који се налазе у власништву општине, где је спровођење директно из плана, могу се радити урбанистички пројекти за комплексније садржаје, на основу којих ће се издавати локацијска дозвола.

Настављају да се примењују урбанистички планови и пројекти који су у складу са Одлуком о усаглашавању планова („Сл. гласник Пчињског окуга“, бр. 26/03), до доношења Плана генералне регулације Босилеграда, и то:

- Генерални план општине Босилеград („Сл. гласник Републике Србије“ бр. 86/93);
- Одлука о усвајању детаљне разраде парцелације и ревизије урбанистичког плана за развој централног дела града Босилеграда („Сл. гласник Јужноморавског региона“, бр. 26/77);
- Одлука о измени и допуни ДУП-а Босилеграда („Сл. гласник ЈМРЗ“, бр. 10/84);
- Одлука о усвајању измене и допуне Детаљног урбанистичког плана дела Босилеграда („Сл. гласник ЈМР“, бр. 11/87);
- Одлука о измени и допуни ДУП-а Босилеграда („Сл. гласник ЈМР“, бр. 11/87);
- Одлука о усвајању препарцелације на м. звано „Ориште“ („Сл. гласник ЈМР“, бр. 16/90);
- Одлука о усвајању препарцелације на м. звано „Кеј“ („Сл. гласник ЈМР“, бр. 16/90);
- Одлука о усвајању препарцелације на м. звано „Берков вир („Сл. гласник ЈМРЗ“, бр. 16/90);
- Измена и допуна детаљног урбанистичког плана Босилеграда („Сл. гласник Републике Србије“, бр. 2/92);
- Одлука о усвајању измене и допуне Детаљног урбанистичког плана за поједина подручја у Босилеграду („Сл. гласник Пчињског окуга“, бр. 6/94);

3.3.2. Приоритетна планска решења и пројекти

Утврђују се следећа приоритетна планска решења и пројекти за прву етапу спровођења плана до 2016. године, и то:

У коришћењу пољопривредног земљишта:

- Ажурирање евиденције ерозионих терена и спровођење радова на ширењу ливада, пашњака и шума као мере заштите пољопривредног земљишта;
- Развој сточарства, посебно млечно-месног говедарства и овчарства, уз повећање сточног фонда и унапређивање услова за сточарску производњу;

- Стварање мултифункционалних породичних пољопривредних газдинстава;
- Спровођење комасације пољопривредног земљишта и реформа земљишних књига;
- Организовање локалног откупа шумских плодова и лековитог биља.

У коришћењу шума и шумског земљишта:

- Обнављање и подизање нових шума на 810 ha са 140 000 садница;
- Проширење шума вештачком репродукцијом на 90 ha са 230 000 садница;
- Нега шума у газдинској јединици "Босилеград" на радној површини од 3000 ha шумског земљишта[5];
- Поштовање правила коришћења и заштите шума и шумског земљишта према општим и посебним шумским основама;
- Обавезна израда закона прописаних шумско-привредних основа за газдовање и одрживо коришћење за приватне шуме, као и за шуме свих осталих правних субјекта;
- Израда плана узгоја дивљачи.

У коришћењу вода и водног земљишта:

- Заштита изворишта вода и акумулације „Лисина“, на нивоу највишег еколошког квалитета, уз успостављање мониторинга квалитета воде у водоакумулацији „Лисина“ и њеним притокама;
- Спровођење истраживања и валоризације хидролошких резерви вода, ради активирања водног потенцијала за водоснабдевање, производњу флаширане минералне воде и као извора геотермалне енергије;
- Заштита вода од загађења и непланског коришћења (нарочито Драговиштице), утврђивањем зона санитарне заштите око изворишта водоснабдевања, пречишћавањем употребљених комуналних и индустријских вода, изградњом септичких јама у селима сходно стандардима и адекватним депоновањем отпада изван зона заштите вода;
- Заштита обале река и саобраћајница изградњом обалоутврда, потпорних зидова и мостова, према Оперативном плану одбране од поплава;
- Заштита од поплава и ерозија пошумљавањем сливова водотока, бујичних токова и терена подложних ерозији, и регулисање водотокова уређењем речних корита и хидромелиорационим радовима;
- Успостављање контроле и планског усмеравања експлоатације грађевинских материјала из речних корита.

У коришћењу минералних сировина:

- Започињање процеса експлоатације фосфоритне руде из лежишта „Лисина“ на примарној локацији у долини Божичке реке и производња концентрата фосфата у складу са Законом о рударству и геолошким истраживањима на основу планске и техничке документације;
- Свеобухватно истраживање рудних појава и лежишта, посебно налазишта графита и грађевинског камена;
- Поновно активирање експолатације олова и цинка у рудним пољима Подвирови-Караманица, и Грот-Благодат, уз унапређење техничко-технолошке и кадровске опремљености рудника (обавеза потенцијалних инвеститора и концесионара);
- Санирање деградиране површине око рудника и рекултивација земљишта након завршене експлоатације.

У демографској обнови, развоју мреже насеља и јавних служби:

- Активирање мера социјалне и економске политике како би се задржало становништво у руралним подручјима (организована брига о старима, интеграција угрожених група, нова привредна улагања и отварање радних места, развој туризма у брдско-планинским насељима и др.);
- Инвестирање у насеља са добром демографском структуром и повољним саобраћајним положајем, која имају потенцијала да постану локални центри (диверзификација функција и садржаја);
- Подизање нивоа образовне структуре становништва и израда програма за запошљавање/ преквалификацију радника ради смањења незапослености, а посебно

покретање подстицајних програма за пословање у сеоском подручју (субвенције, кредити) ради спречавања емиграције младог становништва из сеоских насеља;
- Формирање/јачање центара заједнице села ради ублажавања изразитог поларизационог утицаја града Босилеграда и равномернијег територијалног размештаја становништва у полицентричном систему насеља: општински центар Босилеград, центри заједнице села (Бистар, Доња Љубата, Горња Лисина) и сеоски центри (Горња Љубата, Бранковци и Доње Тламино);
- Унапређење саобраћајне и комуналне инфраструктуре на подручју читаве општине, посебно на руралном подручју, као неопходног предуслова за квалитетно умрежавање насеља и садржаја;
- Уједначавање степена доступности услуга јавних служби свим корисницима, посебно становништву сеоских планинских насеља, кроз просторну дистрибуцију централних активности у складу са потребама и размештајем корисника/становништва и увођење мобилних служби у области социјалне и здравствене заштите (путујући дечји вртићи, мобилне здравствене екипе и патронажне службе - барем једном недељно);
- Укључивање приватног сектора на локалном нивоу у развој и функционисање јавних служби, посебно здравства и културе, и стимулисање приватно/јавних партнерстава ради подизања нивоа квалитета услуга јавних служби;
- Адаптација, реконструкција и инфраструктурно опремање школских објеката у центрима заједнице насеља, уз обезбеђивање издвојених одељења предшколских установа;
- Организовање специјализованог превоза за децу која живе на удаљењу већем од 1,50 km од вртића (за предшколске васпитне групе, децу са посебним потребама) и удаљењу већем од 4 km од школе (за ученике основних школа);
- Обнова постојећих објеката здравствене заштите и изградња нових у насељским центрима, изградња и опремање објекта Центра за социјални рад, отварање објекта Дома за стара и изнемогла лица, јачање патронажне службе и службе за негу старих лица;
- Реконструкција, адаптација и умрежавање постојећих домова културе на територији општине тако да се омогући њихово вишенаменско коришћење за активности из области културе, науке, спорта-рекреације и туризма, и изградња вишенаменског објекта са универзалном двораном у центру заједнице насеља Бистар, уз обезбеђивање коришћења интернета и формирање библиотечког фонда;
- Отварање месне канцеларије у насељском центру Бистар и развој услужних центара и информационе мреже у области јавне управе, уз повећано учешће медија и НВО;
- Реконструкција постојећих и изградња нових садржаја физичке културе (фискултурне сале, отворени терени за мале спортове) и њихово адекватно опремање у свим насељским центрима, уз уређивање и опремање простора за игру деце.

У развоју привреде:
- Даљи привредни развој заснован на постојећим природним капацитетима и потенцијалима општине уз акцентовање њених специфичности и различитости у односу на друга подручја, који би је могли учинити знатно атрактивнијом локацијом за различите инвестиције како у областима производње тако и у областима туристечке и угоститељске понуде;
- Убрзавање процеса реструктурирања како својинског тако и организационог и технолошког ради побољшања могућности и услова у којима тренутно егзистира локална производња и целокупна привреда, имајући у виду да је приватизација већег броја предузећа прекинута, као и да су нека од предузећа отишла у стечајни поступак;
- Подстицање развоја међуопштинске и регионалне сарадње, као и трансгранично повезивање са Бугарском и Македонијом кроз дефинисање њихових заједничких интереса, циљева, приоритета, програма и пројеката у циљу повећања привредне конкурентности и равномернијег развоја планске територије;
- Унапређење и побољшање животних услова и квалитета живота у пољопривредним газдинствима;

- Финансијско подстицање и мотивисање домаћинстава за бављење сточарством и примарном пољопривредном производњом у складу са пољопривредном рејонизацијом;
- Обезбеђење простора за нове прерађивачке капацитете нарочито воћа и месних и млечних производа;
- Повећање сточног фонда-расним грлима;
- Стварање брендова заснованих на производима карактеристичним за ово подручје;
- Стварање повољнијих тржишних услова који би стимулисали произвођаче кроз помоћ државних мера, субвенција и кредита;
- Завршетак започетих и обнављање раскинутих поступака приватизације и других видова реструктурирања предузећа у индустрији и у другим секторима (саобраћају, грађевинарству, пољопривреди, друштвеним организацијама);
- Унапређење стимулативног амбијента за подстицање развоја МСП нарочито кроз институционалне оквире, финансијске и нефинансијске подршке и фондове, јачање кадровског потенцијала у разлићите едукативне програме;
- Афирмација производних специфичности општине кроз унапређење предузетничког духа у правцу активирања како постојећих тако и нових локалних брендова;
- Адаптација постојећих и отварање нових мини производних и прерађивачких погона;
- Унапређење локационих услова планског подручја за развој индустријских капацитета на првом месту побољшањем инфраструктурне опремљености, а затим и реактивирањем постојеће индустријске зоне као и формирањем нових технолошки савременијих и опремљенијих производних локација;
- Имплементација Стратегије развоја шумарства Републике Србије;
- Инвестирање у очување, унапређење и заштиту шума на локалном нивоу;
- Укључивање планова за газдовање шумама у планове развоја локалног подручја;
- Максимална производња и узгој простом и проширеном репродукцијом;
- Санација општег стања деградираних шумских површина и обезбеђење оптималне обраслости;
- Максимално унапређење квалитета и вредности шумског производа;
- Санацију општег стања деградираних шумских површина и обезбеђење оптималне обраслости;
- Унапређење планирања, газдовања и контроле шумског фонда, одрживо коришћење и развој шумског фонда у шумским и заштићеним подручима;
- Имплементација нормативних мера у заштити шума и дивље фауне;
- Очување и заштита шумских комплекса;
- Очување разноврсности ловне фауне - гајење, насељавање и заштита дивљачи, уз усклађивање ловних и осталих делатностима у ловиштима;
- Организација стручне службе за праћење и усмеравање развоја популације основних и споредних врста дивљачи;
- Израда и одржавање ловно-узгојних и ловно-техничких објеката;
- Санитарни одстрел дивљачи, а по поправци стања и организовани лов основних врста;
- Организовање ловног туризма и едукације ловних стручњака и ловаца у циљу заштите и узгоја дивљачи и др.;
- Активно интеррегионано и прекогранично повезивање и обједињавање туристичке понуде;
- Улагање у промоцију локалног еколошки атрактивног подручја, градња нарочито мањих смештајних капацитета кроз породичне пансионе, етно куће и реализација објеката за школу у природи;
- Нагласити постојеће туристичке атрактивности планинског подручја кроз формирање одмориштa, видиковаца и излетиша;
- Развој спортско-рекреативног туризма, нарочино даље уређење већ отпочетих реализација ски-центара и инфраструктурно опремање нових атрактивних и погодних локација за овај спорт;

- Развој сеоског и етно туризма, опремање и ревитализација пољопривредних газдинстава у духу традиције овог краја у циљу јединствене понуде етно-културолошког садржаја;
- Реализација трансграничног пројекта са Бугарском "Зелена школа";
- Афирмација граничног прелаза Рибарци кроз израду пратећих услужних и угоститељских објеката.

У развоју саобраћаја и инфраструктурних система:

- Реконструкција државног пута II -181 Власинско језеро-Граница Бугарске (Рибарце), доница Власинско језеро-Босилеград;
- Дислокација трасе државног пута II -181 на делу насеља Босилеград, и евентуална дислокација овог пута из зоне експлоатације руде фосфата лежишта "Лисина" уколико се утврди економска оправданост;
- Израда главних пројеката и изградња појединачних деоница општинских путева (раније државих путева II реда), ОП2 од чвора 1004/за Власинско језеро- Трговиште (до границе општине), ОП 3 Доња Љубата- Крива Феја (границе града Врања и пута ОП 1 од границе Бугарске (Рибарце) до граница Македоније(Караманице);
- Појачано одржавање коловоза и осталих елемената на постојећој уличној мрежи;
- Изградња тротоара на државном путу II реда у насељеним местима, а посебно на улицама које се поклапају са правцма тих путева;
- Реконструкција и изградња приоритетних општинских путева, према усвојеном Програму и динамици: Босилеград – Извор (Славче); Босилеград – Груинци (Караула); Босилеград – Милевци; Босилеград – Депонија-Белут; Босилеград – Паралово; Босилеград – Липа; Бреснички мост – Бресница; Бресница – Сатари Зли дол; Бранковци – Нови Зли Дол; Млекомински мост – Буцаљево; Радичевци – Ресен; Рикачево – Граовиште - Брањовица; Бистар – Јарешник; Јарешник – Назарица (амбуланта); Назарица – Доганица; Голеш – Жеравино; Голешки дол– Гложје; Мусуљ – Барје; Плоче – Барје; Чосина воденица – Плоча; Доња Ржана – Горња Ржана; Горња Лисина – Доња Ржана;
- Дати приоритет изградњи попречних веза на локалној путној мрежи ради боље везе са центрима заједница села;
- Подићи ниво редовног одржавању коловоза, система одводњавања и осталих техничких елемената на путној и уличној мрежи;
- Изградња мостова преко Ржанске и Тламинске реке и Јарешничком, Бресничком и Сушичком потоку;
- Повећање безбедности на државној и општинској путној мрежи увођењем осветљења и постављање адекватне хоризонталне и вертикалне сигнализације са посебним освртом у зонама насеља;
- Анализа постојећег стања изворишта, дистрибутивне мреже и резервоара;
- Дефинисати зоне санитарне заштите оба изворишта;
- Стриктно поштовање режима заштите изворишта подземних и површинских вода, као и формирање санитарно заштитне зоне око бунара и локалних изворишта;
- Изградња водововодне мреже и постројења на целом подручју водосистема;
- Изградња система водоснабдевања и одвођења отпадних вода за потребе постројења и производних погона на подручјима изван насеља;
- Увести све водоводе у систем контроле воде за пиће;
- Проширење водоводне мреже на другу висинску зону;
- Реконструкција цевовода на подручјима где је притисак у цевоводу већи од атестираног
- Анализа стања локалних водовода и дефинисање мера за њихово унапређење.
- Изградња централног постројења за пречишћавање отпадних вода;
- Изградња постројења за пречишћавање отпадних вода за мања насеља;
- Изградња канализационих система у насељима у зони низијских насеља;
- Дефинисати начин одвођења отпадних вода за новопланиране зоне ван урбаног подручја;

- Дефинисати стратегију за одвођење отпадних и атмосферских вода;
- Регулација водотокова, првенствено оних који угрожавају насеља;
- Дислокација и регулација Божичке реке из зоне експлоатације руде фосфата лежишта "Лисина" уколико се утврди економска оправданост;
- Изградња система канала за одвођење површинских вода;
- Одржавање постојеће мреже одбрамбених насипа и регулисаних корита; доградња ТС 110/35 kV „Босилеград“ уградњом другог енергетског трансформатора снаге 31,5 (20) MVA;
- Изградња другог ДВ 110 kV за напајање ТС 110/35 kV „Босилеград“ у складу са стратегијом развоја преносне мреже ЈП „Електромрежа“ Србије;
- Довршетак изградње ТС 35/10 kV „Љубата“;
- Изградња ДВ 35 kV на правцу ТС 110/35 kV „Босилеград“ – ТС 35/10 kV „Љубата“;
- Изградња ТС 35/6 kV „Рудник фосфата“, инсталисане снаге 2×12,5 MVA, у складу са потенцијалним активирањем рудника са флотацијом у Доњој Лисини;
- Изградња другог ДВ 35 kV на правцу ТС 110/35 kV „Босилеград“ – ТС 35/6 kV „Рудник фосфата“, ради обезбеђење прикључења ТС 35/6 kV „Рудник фосфата“;
- Реконструкција ДВ 35 kV „Промаја – Лисина – Босилеград“ у циљу повећања поузданости напајања конзума и повезивања планиране ТС 35/6 kV „Рудник фосфата“;
- Проширење капацитета ТС 35/10 kV „Тламино“ у складу са перспективним развојем локалитета рудника „Караманица“;
- Перспективна изградња нових ДВ 35 kV ради остварења степена сигурности „n−1“ за напајање ТС 35/X kV „Тламино“ и „Љубата“ (веза са конзумом ЕД Врање). Побољшање постојећег стања, односно замена постојећих аналогних комутација (централа) дигиталним;
- Изградња нових комутационих објеката;
- Изградња оптичких каблова за насеља у којима се граде комутације;
- Изградиња планираних базних станице мобилних оператера Телеком-МТС (064 и 065), VIP (060 и 061) и Telenor (062, 063 и 069).

У унапређењу комуналне инфраструктуре:

- Изградња трансфер станице са примарном селекцијом комуналног чврстог отпада;
- Санирање постојећег сметлишта "Кремниково"
- Санирање "дивљих" депонија на целом простору плана;
- Изградња рециклажног двориштa;
- Изградња депоније грађевинског отпада;
- Изградња азила за псе;
- Проширење капацитета за сакупљање отпада и постављање адекватних посуда за одвојено прикупљање отпада у домаћинствима-формирање пунктова;
- Проширење гробља у Босилеграду ;
- Уређење и проширење гробља у осталим насељима која су исказала потребу;
- Изградња сточног гробља.

У коришћењу обновљивих извора енергије:

- Производње електричне енергије из МХЕ;
- Производња електричне енергије из ветро-електрана;
- Производња електричне и топлотне енергије из разних врста соларних система;
- Производња електричне и топлотне енергије из биомасе.

У заштити животне средине:

- Планирати одржив систем мониторинга и праћења заштите животне средине;
- Планирање и успостављање мреже за каналисање одпадних вода;
- Регулација изградње, заштите и одржавања зелених површина;
- Картирање и вредновање вредних биотопа (станишта), са циљем њихове заштите и ревитализације;
- Ревитализација и активација површина деградираних људским активностима.

У заштити и одрживом коришћењу природних и културних добара:

- Установити заштићена природна добра различите врсте (паркови природе, предели, резервати природе), категорије и режиме заштите на подручју три просторне целине: подручје планине Варденик,поручје планине Бесна кобила , подручја планине Дукат, са врховима Црноок и Големи врх;
- Континуирана едукација и инфирмисање јавности, посетилаца и локалног становништва о вредностима културне баштине на подручју Плана;
- Истраживање података, прикупљање документације и валоризација споменичких вредности евидентираних добара са израдом графичког приказа;
- Адекватна презентација и укључивање непокретних културних добара у туристичку понуду Општине;
- Формирање етно–туристичких комплекса (на пример насеље Извор које има потенцијала да то постане);
- Увођења у списак до сада неевидентираних објеката или амбијенталних целина (пример насеље Извор).

У заштити од елементарних непогода:

- Регулација Драговиштице и Добродолског потока кроз Босилеград;
- Спречавање непланске сече шумских стабала на покренутим клизним теренима;
- Ограничавање дотицања воде из сеоских насеља у растресите, нагнуте падине;
- Предузети едукације становништва о опасности од бујичних поплава;
- Пројектовање и изградња система за уређење ерозионих подручја;
- Доношење скупштинске Одлуке о ерозивним подручјима (према Закону о водама; Сл. Гласник РС, бр.30/10);
- Изградња и одржавање водних објеката, регулацином доњих токова бујица, изградњом подужних и попречних грађевина на бујичним потоцима, изградња мањих преграда за смањење ударне снаге бујица и таложење бујичног наноса;
- Регулација пролаза кроз град и заустављање возила која превозе опасне материје;
- Искључити из ратарске намене просторе у зони са спорадичном развијеношћу клизишта.

3.3.3. Мере и инструменти за имплементацију и подстицање равномерног територијалног развоја

Планско-програмске мере и инструменти:

- Израда студије за потребе комасације; Студије за евидентирање и санирање ерозионих терена, Студије за дугорочни развој пољопривреде и села; Плана рекултивације деградираних површина (копови рудника и подручја експлоатације речних наноса);
- Израда Студије одрживог коришћења локалних изворишта;
- Израда Стратегије демографског развоја општине Босилеград; израда подстицајних програма за покретање пословања младих у сеоском подручју у циљу њиховог останка; израда Стратегије унапређења квалитета становања;
- Израда техничке документације за обнову матичних основних школа; израда техничке документације за обнову здравствених станица и амбуланти у центрима заједнице села; израда техничке документације за обнову домова културе; израда програма рада мобилних лекарских екипа, мобилних дечјих вртића и патронажне службе у сеоским насељима;
- Доношење Плана за проглашења ерозионих подручја на територији општине;
- Доношење Плана одбране од бујичних токова на водотоковима ван система редовне одбране од поплава;
- Доношење одлуке о попису грађевинских парцела ван грађевинског подручја насеља;
- Израда Програма брендирања производа по европском систему заштите географског порекла;
- Израда нове Стратегије локалног одрживог развоја;
- Израда студије за дугорочни развој пољопривреде и села;

- Ажурирање постојећих званичних података намена површина од стране Републичког завода за статистику, као и Ј.П. „Србијашума“ и усаглашавање са Шумском управом Босилеграда, због примећеног изразитог неслагања података са актуелном постојећом ситуацијом на терену;
- Ажурирање постојеће и израда нове Стратегије развоја шума;
- Уврстити планско подручје у локације за анализу здравственог стања шума Института за шумарство у Београду, због виталног значаја шума за ово подручје, као једне од основних сировина за даљи развој привреде;
- Израда Стратегије туристичког развоја општине на принципима одрживог развоја;
- Израда Програма брендирања са циљем регистрације појединих производа по европском систему заштите географског порекла;
- Формирање базе података о туристичким вредностима;
- Израда пројеката за изградњу и инфраструктурно опремање добрих потенцијалних скијалишних локација на врховима планинских подручја Црноок, Мусуљ и др.;
- Израда Локалног еколошког акционог плана (ЛЕАП);
- Студија изводљивости за успостављање система одвојеног прикупљања свих врста отпада и њиховог третмана;
- Израда Зелене регулативе;
- Израда студије стратегије заштите предела ради заштите аутохтоних природних вредности и традиционалних начина коришћења ресурса;
- Израда Студије заштите објеката и целина предвиђених за стицање статуса зашите;
- Израду катастра клизишта и карте стабилности терена;
- Направити план ерозивних подручја.

Организационе мере и инструменти:

- Едукација пољопривредних произвођача о значају и мерама примене органске производње и значају организованог тржишног наступа;
- Истражни радови на налажењу нових минералних сировина и рудних ресурса у ширим зонама познатих лежишта и израда геолошких карата;
- Формирање јединствене базе података о хидрогеолошком саставу терена, лежиштима и појавама металичних и неметаличних сировина;
- Стимулисање приватног сектора на локалном нивоу за укључивање у развој и функционисање јавних служби, посебно здравства и културе;
- Стручна и техничка помоћ произвођачима и удружењима у развоју пољопривредне производње: 1) инвестирење у млечно-месно говедарство и овчарство; 2) помоћ и подршка у оснивању удружења, регистрација и промоција удружења пољопривредних произвођача, повезивање са стручним установама, помоћ у изради аплицирању пројеката према фондовима, помоћ у ослобађању од пореза; 3) убрзавање и помоћ регистрацији пољопривредних газдинстава; 4) подстицај обуке и едукације пољопривредних произвођача;
- Стручна и техничка помоћ произвођачима и удружењима у стварању и заштити брендова и сертификовању пољопривредних и прехрамбених производа;
- Промовисање концепта органске пољопривредне производње;
- Доношење одлуке о спровођењу комасације пољопривредног земљишта и реформи земљишних књига;
- Укључивање приватног сектора у области здравствене и социјалне заштите, предшколских служби и служби бриге о старима; увођење мобилних служби примарне здравствене и социјалне заштите;
- Стручна и техничка помоћ произвођачима и удружењима у поспешивању пољопривредне производњекроз подстицај обуке и едукације пољопривредних произвођача;
- Стручна и техничка помоћ произвођачима и удружењима у стварању и заштити брендова локалних производа;
- Промовисање концепта органске пољопривредне производње;

- Редефинисање и оснивање савремене мреже за откуп пољопривредних производа;
- Пружање информација, савета и техничке помоћи произвођачима, кроз подршку за оснивање удружења, ослобађање од пореза, доделу средстава помоћи за развој и пољопривредну производњу;
- Стварање услова за едукацију становништва у погледу могућности развоја приватне породичне производње, као и стална обука предузетника;
- Побољшање и редефинисање мера за заштиту шума од пожара;
- Израда програма поновног пошумљавања деградираног шумског земљишта;
- Презентација туристичких вредности, унапређење маркетинга везаног за информисање потенцијалних туриста о овом подручју;
- Спровођење едукације локалног становништва везано за значај и улоге туризма;
- Израда програма развоја сеоског туризма, ревитализације етно заната;
- Израдити информациони систем управљања отпадом, формирати катастар генератора отпада и успоставити мониторинг и обраду података о настанку отпада, саставу отпада и физичко-хемијским карактеристикама;
- Успоставита информациону основу и базу података о природном вредностима и стању животне средине.

Нормативно-правне и финансијске мере и инструменти:

- Финансијска помоћ и олакшице кроз регресирање набавке нове савременије пољопривредне механизације;
- Стимулација осигурања приноса у пољопривредној производњи;
- Нормативно регулисање система субвенција за производњу;
- Формирање посебног фонда локалне управе за подржавање програма удруживања пољопривредника;
- Предузимања подстицајних финансијских и пореских мера за проширење и модернизацију капацитета локалне привреде, за веће запошљавање и бољу искоришћеност локалних потенцијала ради постизања боље социјалне и просторне кохезије у региону;
- Имплементација нормативних мера у заштити шума и дивље фауне;
- Удруживање средства ЈП „Србијашуме”, власника приватних шума, као и средства Ловачког савеза Србије и локалног ловачког удружења;
- Одлуке и активности за реализацију и спровођење Стратегије привредног развоја, Стратегије регионалног развоја, Стратегије развоја малих и средњих предузећа, Стратегије за смањење сиромаштва, Стратегије подстицања и развоја страних улагања, и др.;
- Израда и примена Стратегије локалног економског развоја Општине, Стратегије локалног одрживог развоја, Стратегије подстицања и развоја пограничних подручја, програма развоја локалних заједница, предузећа и др;
- Пореске олакшице и подстицаји за привлачење страног и домаћег капитала за проширење процеса произвидње и диверзификацију производа;
- Мере и инструменти кредитно-монетарне политике у функцији развоја МСП, као и коришћење средстава из фондова ЕУ за реструктурирање привреде и изградњу капиталних објеката;
- Средства локалне управе за реализацију парцелације и боље инфраструктурно опремање индустријске зоне;
- Доношење одговарајућих одлука о изради програма и планова развоја везаних за туризам;
- Израда и доношење одговарајућих урбанистичких планова за туристичка подручја;
- Одвајање и коришћење буџетских финансијска средства министарства надлежног за туризам и услуге, преко Фонда за развој недовољно развијених простора Србије;
- Одвајање средстава НИП-а, као и средстава Владе Републике Србије.

3.3.4. Учесници у имплементацији

Свим активностима на имплементацији и реализацији Просторног плана општине Босилеград кординира Управа општине Босилеград. Координацију и сарадњу на реализацији планских решења од међуопштинског и регионалног значаја обављаће Центар за развој Јабланичког и Пчињског округа. Главни учесници у имплементацији планских решења на општинском нивоу су: Општина Босилеград - Општинска управа и ЈП "Дирекција за грађевинско земљиште и путеве" Босилеград; Центар за развој јабланичког и пчињског округа; Агенција за локални и економски развој; Пољопривредна стручна служба Врање; ЈП "Србијашуме" - ШГ "Шума" Врање, Регионална привредна комора Лесковац; Туристичка организација ; Јавно предузеће за комуналије и услуге "Услуга" Босилеград; Завод за заштиту природе Србије и др.